

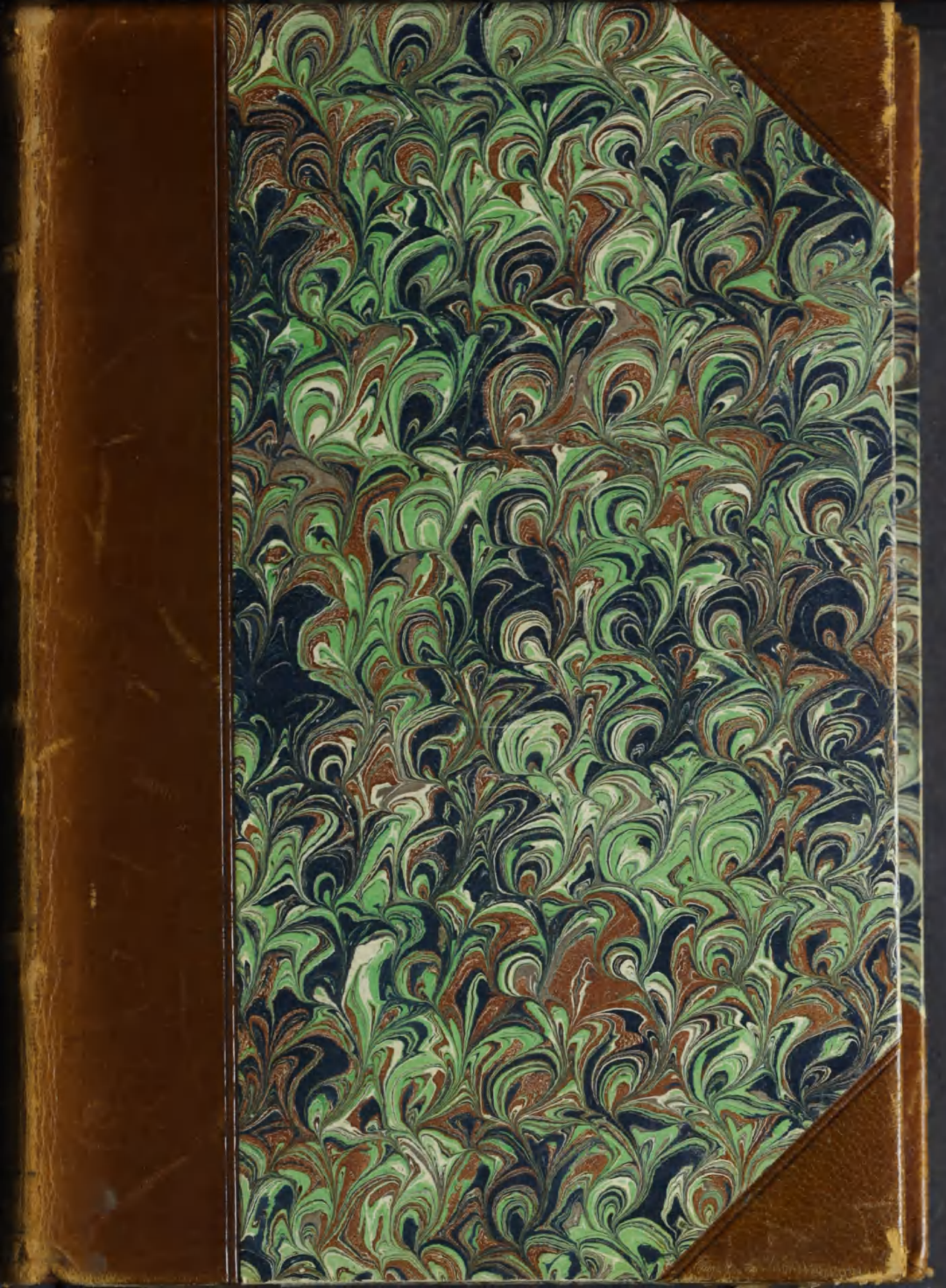
Digitaliseret af / Digitised by

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
THE ROYAL LIBRARY

København / Copenhagen

For oplysninger om ophavsret og brugerrettigheder, se venligst www.kb.dk

For information on copyright and user rights, please consult www.kb.dk

VERDENSKYBEN 1914-18

8°

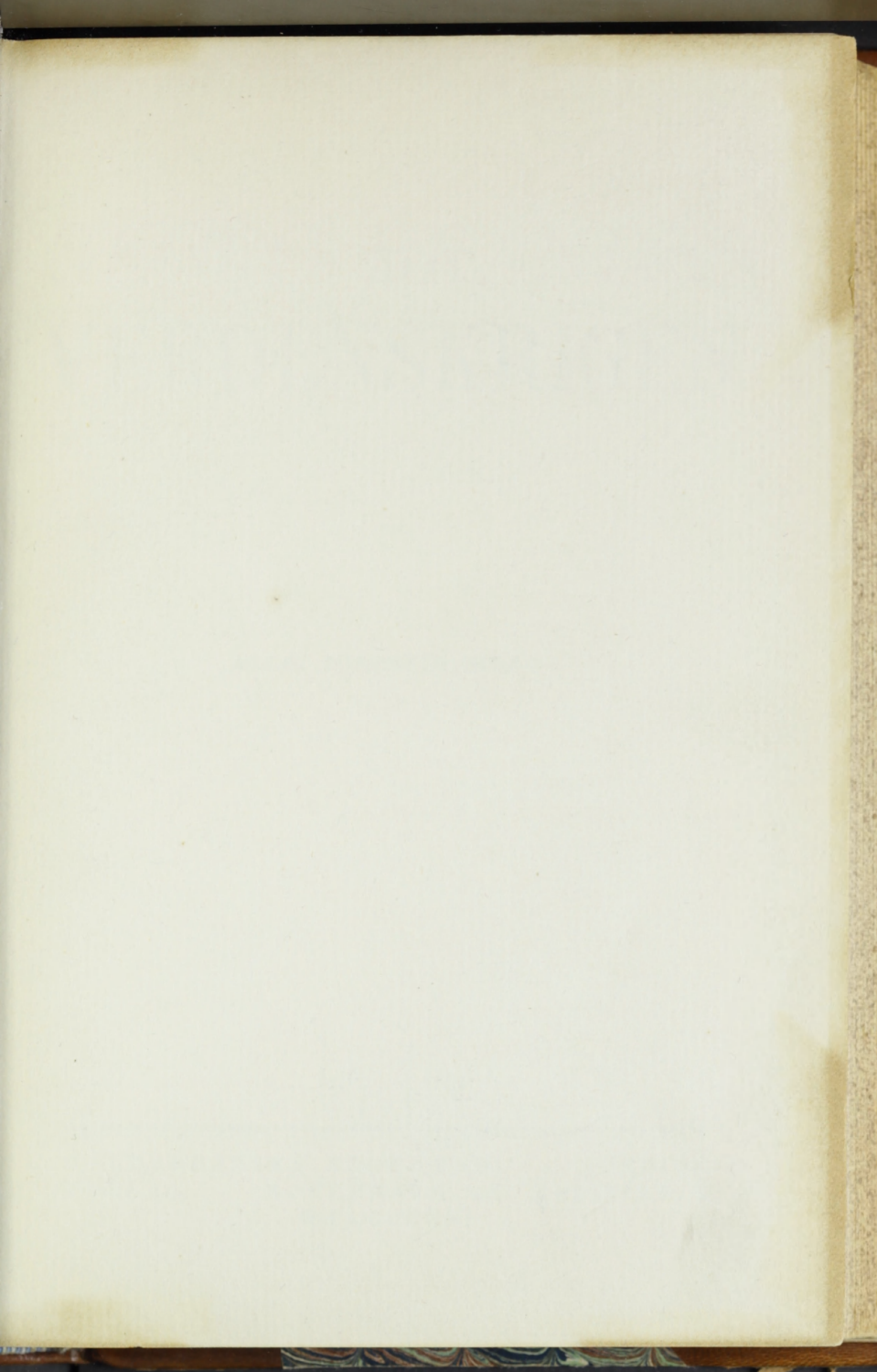
DET KÖNIGELIGE BIBLIOTEK

130019382290

0152

GEORG BRANDES
VERDENSKRIGEN

ANDET FORØGEDE OPLAG

1917. 2481

GYLDENDALSKE BOGHANDEL - NORDISK
FORLAG - KØBENHAVN OG KRISTIANIA
MDCCCCXVI

VERDENSKRIGEN

*Nous n'avons que deux jours à vivre ;
ce n'est pas la peine de les passer à
ramper sous des coquins méprisables.*

*Il ne se fait rien de grand dans le
monde que par le génie et la fermeté
d'un seul homme qui lutte contre les
préjugés de la multitude.*

Voltaire.

GEORG BRANDES
VERDENSKRIGEN

ANDET FORØGEDE OPLAG

2

KØBENHAVN OG KRISTIANIA
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

1916

Copyright 1916 by Georg Brandes.

Oversættelsesretten for Rusland forbeholdes.

GRÆBES BOGTRYKKERI - KJØBENHAVN.

INDHOLD

	Side
Anelse om Verdenskrigen.....	1
Uro for Fremtiden.....	4
Forvisning om Krigens Komme.....	9
Frankrigs Ungdom.....	16
Tysk Fædrelanderi.....	26
Verdenskrigens Forudsætninger.....	37
Forskellige Synspunkter for Verdenskrigen	
Det engelske Synspunkt.....	68
Det franske Synspunkt.....	83
Det tyske Synspunkt.....	98
Tilstande i russisk Polen (I—III).....	117
Polen.....	148
Polsk Aften i Kjøbenhavn.....	159
Erobringen af Basra.....	172
Den store Tid.....	176
Aabent Brev til Georges Clemenceau.....	182
Svar til Georges Clemenceau.....	187
Bliver denne Krig den sidste?.....	199
Lovprisningen af Krig.....	207
De store Nationers Omsorg for de smaa.....	218
Franske Skolebørns Fædrelandskærlighed.....	251
En Appel.....	254

	Side
Svar til Mr. William Archer:	
I. Moral eller Politik?	262
II. Ret skal ske Fyldest	275
III. Belgien	288
IV. Persien	296
V. Kampen om Kunder.....	308
VI. Afslutning	319

FORORD

FORHOLDENE under Krigen bevirker, at hvad der i et Land som Danmark, hvis Sprog er ukendt, skrives om den, enten overses eller dog aldrig bliver læst uforvansket som Helhed. Journalisterne og de officielle Telegrambureauer udriver af Sammenhængen nogle Sætninger, der enten skal styrke Fordommene i det paa-gældende Land eller stemple Forfatteren som den Taabe og Usling, han viser sig at være.

Jeg har samlet hvad jeg om Krigen har skrevet for den Muligheds Skyld, at det i sin Sammenhæng kan komme til at foreligge for de faa Læsere i Europa, Amerika og Asien, der ikke er forudindtagne, men vil danne sig en uhildet Mening og bryder sig om at kende min.

Man tør maaske haabe, at Censuren lader et eller andet deraf passere.

G. B.

ANELSE OM VERDENSKRIGEN

(11. Juli 1881)

JEG tror ikke paa, at det socialistiske Parti som Parti indenfor en overskuelig Aarrække kommer til Magten i Tyskland. Dets Indflydelse vil indskrænke sig til den middelbare, det udøver gennem Bismarcks statssocialistiske Planer. Men denne er allerede nu meget stor; vi oplever Højmaalet af det urimelige, at den Anskuelse, der i Kældrene forfølges som statsforbryderisk, samtidig prækes fra Tagene som den eneste statsopholdende. Hvem skulde for blot to Aar siden troet, at denne Vending var saa nær forestaaende! Og dog betyder den intet Nederlag for Konservatismen i Tyskland. Tvertimod den fra alt Måskepi med Selvstyrets Grundtanker udløste Statsocialisme er efter Sagens Natur et rent og purt frihedsfjendtligt Princip. Den bæres videnskabeligt af Mænd som *Adolph Wagner*, der er begyndte som Meningsfæller af Rodbertus og Lassalle, for at ende i Begrebsforvirringen om den

kristelige Stat og som Forsvarere af de indirekte Skatter, hvis Hemmelighed er, at de nedbryder den Indflydelse, Rigsdagen har gennem Bevillingsretten. Og man behøver kun at have fulgt Udviklingen i Tyskland paa nært Hold den sidste halve Snes Aar for at iagttage den Omdannelse, den socialistisk sindede Ungdom paa Universiteterne er undergaaet og undergaar. De faa blandt de yngre Professorer, der begyndte som „røde“ med Had til det bestaaende Styre, Had til det officielle Hykleri, og Samhu med Menigmand, er efter faa Aars Forløb forvandlede. Deres Ild er slukt, deres Krudt er blevet fugtigt. Af Reformiveren er i Reglen kun en Slags Statssocialisme bleven tilbage, der ikke er væsensforskellig fra Gehejmeraadernes, som sværmer for Statens Opkøb af Jernbanerne, eller fra Hofpræsternes, hvis Socialisme er et Middel til at ramme de Liberale og et Skalkeskjul for det gamle Bagstræv. Det betyder intet, at de nogle Aar igennem vedbliver at tale i Formerne og Formlerne fra deres tidlige Ungdom. Og med disse faa og tvivlsomme Undtagelser er hele den dannede Ungdom konservativ. Vil man finde politisk Frisindede, maa man gaa til Mændene paa halvtredsindstyve Aar og derover. Det religiøse Frisind eller nøjere den fuldstændige Bekendelsesløshed er vel endnu Reglen i alle Stænder og Aldere; men den rene Panteisme forliges

her meget godt med officiel Kristelighed og politisk Konservatisme. Og i politisk Henseende er de Unge gamle og kun de Gamle unge. Frihedskærlighed i Ordets engelske Forstand findes nu for Tiden i Tyskland kun hos den Slægt, der om ti Aar vil være døet ud.

Og naar det er sket, saa vil Tyskland ligge ene, afsondret, forhadet af Nabostaterne, midt i Europa som Konservatismens Fæstning. Rundt om dette Land vil man i Italien, i Frankrig, i Rusland, i Norden finde en Slægt, der har verdensborgerlige Idealer for Øje og vil være i fuldt Arbejde med at virkeliggøre dem; men Tyskland vil ligge der, gammelt og afblomstret, væbnet til Tænderne, pansret, rustet med alle Videnskabens Mord- og Forsvarsvaaben. Og saa vil der følge store Kampe og Krige. Sejrer Tyskland, saa vil Europa i Sammenligning med Amerika politisk blive hvad Asien nu er i Sammenligning med Europa, men overvindes Tyskland, saa

Dog det sømmer sig ikke at spille Profet.

URO FOR FREMTIDEN KEJSER FRIEDRICH'S DØD

(15. Juni 1888)

DEN korte Mellemregering er da endt. Den Mand, hvis Tronbestigelse i Aartier var forudset med Spænding, med Angst fra Manges Side, med de lyseste Forhaabninger fra Andres, har udaandet uden at kunne holde noget Løfte eller virkeliggøre nogen Forventning. Det virkede som et Sindbillede paa den europæiske Konservatismes Sejghed, at hans Fader fyldte de 90. Det virker nu paany som et Sindbillede, at den Kejser, hvis Navn var enstydigt med aaben Humanitet, mandigt Hjertelag, fordomsfrit Sind og sand Dannelse, forsvinder fra den politiske Skueplads uden at efterlade sig noget Spor, kun hin første Proklamation, der havde og fik Præget af et Testamente — et Aktstykke, som enkelte realpolitiske Gemytter hertillands har fundet doktrinært, men som bar det utvivlsomme Præg af en selvstændig, frisindet Herskerpersonlighed, der for første Gang benyttede sin Ret

til at udtale eller lade udtale hvad den førte i sit Skjold.

Men har han end politisk intet kunnet udrette, saa har han dog brugt disse Maaneder, hvori han har levet med Dødens kolde Haand om sin Strube, saaledes, at han ikke levnedes Verden ringeste Tvivl om, i hvad Retning han vilde have ledet Staten, ifald han havde haft Livskraft som Vilje. Jorden over har man studset ved det Skuespil, at en døende Mand bød Tysklands *major domus* Spidsen og at en Kejser lagde sin Afsky for Embedshovmodets Enevælde og sin uskrømtede Kærlighed til politisk Frihed for Dagen. Puttkamers Fald forleden var en Henrettelse *in effigie* af den herskende Reaktions frække Frihedshad.

Desværre kun *in effigie*. Trædukken ligger knækket paa Skafottet, og det levende Frihedshad vil nu triumferende og sporeklirrende i Mag kunne slaa Ring om Tronen.

Naar man saa Kejser Friedrich som Kronprins, var Indtrykket det af den ualmindeligste mandige Skønhed. I den hvide Kyradsers-Uniform saa han blændende ud, høj, skulderbred, blond og blaaøjet som en Siegfried. Hans Smil var hjerteligt, hans Holdning lige værdig og vennesæl.

Naar man nu og da fik Lov at læse et Privatbrev fra ham med den lige, klare og smukke

Haandskrift, blev man slaaet af en vis ridderlig Varme, nobel Kammeratskabsfølelse. Han skrev til sine Venner, som Hamlet taler til Horatio.

Han var en aandelig frigjort Mand, uden Bigotteri som uden Fanatisme, en ikke blot god, men godmodig, godlidende Mand, uden Haardhed og uden Stædighed, og dog hverken uden Værdighed eller Glans. Hans Skikkelse var, til den sidste Sygdom mærkede den, en Herskers. Selv naar han var i fuldt Kyrads, læste man ud af hans Aasyn og Holdning, at han havde én Hovedegenskab, som hverken var hans Faders eller er hans Søns, den, at det militære Korset ikke havde snørt hans indre Organer bort fra deres naturlige Leje. Han havde ikke blot som Faderen Hjerte, men han havde Hjertet paa det rette Sted.

Der var noget Stort ved hans Menneskelighed, som brød selv Krigstugstens haarde Former. Franske Korrespondenter, der blev fangne paa Valpladsen i borgerlig Dragt og som efter Reglementet skulde skydes som Spioner, frigav han paa Stedet. I de Artikler, hvori de udtalte deres Taknemmelighed, bemærker de selv, at tyske Fanger i den franske Lejr under lignende Forhold uden Naade vilde være blevne skudte.

Der var ikke i Slutningen af det 19de Aarhundrede i Europa paa en Stormagts Trone Plads for en Karakter af denne Art. Den store euro-

pæiske Reaktion, denne uhyre Helvedhund, har slugt hans Regeringstid i én Mundfuld og vil nu efter den korte Pavse paany uhindret kunne begynde at gø med sine tre Hoveder: Fædrelandet, Dumfromheden og Krigsvildskaben.

Som man i sin Tid gav den korte Napoleonske Episode i Ludvig den 18des Regering Navn af *De hundrede Dage*, saaledes vil man kunne betegne dette korte Glimt af en rent menneskelig Aands Herredømme under vor Tids krigerskdumfromme Kejserstyre som *De hundrede Dages Mellemlhandling*.

Og ikke blot rent menneskelig Aand repræsenterede den afdøde Kejsers; han repræsenterede i Virkeligheden den tyske Aand, denne tyske Aand, som traadte af, da det nye tyske Rige blev oprettet. Det er forunderligt, hvor sløve Blikkene endnu er for den Kendsgerning, at hin Tidsalder, der staar for Erindringen som Tysklands dybeste Forfaldstid, Jena-Tiden, da Napoleon ydmygede Prøjsen, det var Tysklands Glanstid og Hæderstid. I hine Dage var den tyske Aand en Stormagt og begyndte sin Erobring af Verden. Saa at sige Alt, hvad man Jordan rundt endnu elsker og vurderer i Tyskland, stammer fra dette Tidsrum. Tysklands nyeste Hæderstid derimod er den goldeste med Hensyn til hvad man hidtil har betegnet som tysk Aand. Tysk Aand vil snart kun være en

Saga i det tyske Rige. Muligheden for at den lod sig fremmane paany, er falden bort med Kejser Friedrichs Bortgang. Med denne ene Mand er den sidste store Repræsentant for Menneskehedens Tyskland gaaet bort. Nu er der kun det nationale Tyskland tilbage.

Intet er vissere, end at alle vore Interesser byder Danmark Hensyn og atter Hensyn til det store sydlige Naboland. Et fjendtligt Forhold til det er en politisk Umulighed. Men dette udelukker ikke vor Erkendelse af, at der i dette Øjeblik i den russiske Intelligens er langt mere Frisind og Sving end i den tyske, saa hvad vore Pangermanister kalder „vore germanske Brødre“ snart kun er vore Brødre i Filisteri og Pedanteri og Underdanighedsaand. Ikke Frihed, men Orden og Magt er det nye Tysklands Løsen. Hvad der nu forestaar i Europa, det er som det hedder i den gamle Sang i *Vaulundurs Saga*: Ond Tid, Sværdtid, Dødstid.

FORVISNING OM KRIGENS KOMME

(1905).

DET levende Ønske, der af de fleste oplyste Mennesker næres om Fredens Bevarelse i Evropa, medfører en Fare, for saa vidt som ret mange er tilbøjelige til at tro hvad de ønsker og anse den Tilstand, hvis Opnaaelse de attraar, for i alt Væsentligt allerede opnaaet. Man bør imidlertid uden Tvivl i Politik som i andre Forhold vænne sig til først og fremmest at se Virkeligheden under Øjne.

I sin Artikel *Danmark i Verdenspolitiken* skriver *Det ny Aarhundredes* Redaktør: „Udsigterne til en Krig mellem Tyskland og England er sikkert nok langt mindre end man oftest tænker sig. Midt imellem Verdenspressens Sensationsartikler om det spændte Forhold mellem de to Stater, træffer man af og til en fornuftig Artikel, hvis Forfatter koldblodig erklærer, at alt dette intet betyder: hverken Tysklands eller Englands Statsmænd er vanvittige nok til at føre en saadan Krig“.

Jeg vilde gerne først have Lov til at protestere mod Udtrykket „koldblodig“. Der udkræves ikke en Smule mere Koldblodighed til at anse en Krig mellem England og Tyskland for udelukket end til at anse den for mulig eller sandsynlig eller i visse Tilfælde endog uundgaaelig.

Naar Talen er om Fremtiden, staar vi overfor det Uvisse, hvorom kun Profeter véd Besked. Taler vi derimod om den nærmeste Fortid, staar vi paa sikker Grund. Angaaende denne nærmeste Fortid, om hvilken man i Evropa og blandt andet hertillands først nu i Oktober er begyndt at danne sig et rigtigt Begreb, vidste jeg for min Del allerede for et Fjerdingaar siden Adskilligt, og naar jeg i sin Tid sagde nogle Ord om Danmark og dets truede Stilling, var det paa Grundlag af hvad jeg vidste, og hvad de blandt mine bladskrivende Landsmænd, der har al deres Kundskab til udenrigsk Politik fra Aviser, øjensynligt var uvidende om.

Adskilligt, hvormed jeg er bekendt, men som ikke egner sig til Offenliggørelse, nødtes jeg til at lade uomtalt. Men der er i dette Øjeblik Ingen, som ikke véd, at Evropas Fred i Junis Begyndelse har været stærkt truet, saa stærkt, at var Delcassé ikke blevet styrtet den 6. Juni, saa var Krigen udbrudt mellem Tyskland og England-Frankrig.

Det er nu godtgjort, at Delcassé's Forsøg paa at isolere det tyske Rige fremkaldte Kejser Wilhelms uventede Optræden i Tanger og at den tyske Regerings Holdning meget hurtigt antog en truende Karakter. Den tyske Gesandt i Rom betroede i de første Dage af Juni den italienske Regering (for at denne skulde bringe det videre til Paris), at dersom Frankrig lod Handling følge paa et vist Ultimatum, det sagdes at have rettet til Sultanen af Marocco, saa vilde Tyskland „rykke ud af Porten ved Metz“. Ganske vist havde Frankrig da endnu slet ikke rettet noget Ultimatum til Sultanen, men Truselen havde til Hensigt at støtte den marokkanske Regerings Modstand mod en Politik, der en eller anden Dag kunde lede Frankrig til at udstede et Ultimatum og derpaa lade sine Tropper overskride Grænsen.

Gentagne Gange tidligere havde den engelske Regering tilbudt den franske et Forbund, men havde af Delcassé paa Grund af Alliancen med Rusland kun modtaget ubestemte eller afvisende Svar. Dog endnu forinden den franske Gesandt i Rom, Hr. de Barère, meddelte sin Regering de Udtryk, den tyske Gesandt havde brugt, telegraferede (den sidste Maj) den franske Gesandt i London, Hr. Cambon, til Paris, at den engelske Regering var rede til at indlade sig paa Overvejelser om en Overenskomst, der

kunde sikre de to Nationers fælles Interesser, ifald disse var truede. Derpaa fulgte Forhandlinger, der førte til en Forstaaelse. De Enkeltheder i denne, som af et fransk Sensationsblad er blevne offentliggjorte, er sikkert nok fri Udsmykninger, som det har været let at latterliggøre — en Landsættelse af 100,000 Mand i Slesvig og deslige — men Sagens Kærne er hævet over enhver Tvivl. Man enedes nu om at anvende følgende uskyldige Formel: England havde kun sagt, at dersom det venskabeligt sindede Naboland skulde blive Genstand for et uberettiget og uventet Angreb uden foregaaende Udæskning, saa var Storbritannien rede til at komme det til Undsætning af yderste Evne. Saa meget tilstod man, efter at Delcassé's uforsvarlige Aabnemundethed havde bragt Sagen frem i den offentlige Drøftelse. Men blot dette siger meget, og Jaurès's Erklæring, at han har kendt *Matin's* opsigtvækkende Meddelelser længe forud fra Udtalelser af tre forskellige franske Ministre, siger mere.

Jeg skal vogte mig for Kandestøberier. Men jeg vil blot med faa Ord antyde, hvad der jo ikke er nogen Hemmelighed: 1) at Englands Flaade *skal* være stærk nok til at kunne optage Kampen mod de to største Flaader i Europa for at Englands Magtstilling kan bevares, 2) at Tyskland anstrænger sig af al sin Evne

for at forøge og atter forøge sin Flaade, og 3) at man i England forudser det Tidspunkt, hvor man ikke vil kunne vedblive med at bygge nye Krigsskibe i det Uendelige, *fordi man snart ikke mere vil være i Stand til at bemande disse.*

Der gives da i England Mænd, som anser en Søkrig med Tyskland for uundgaaelig og som ønsker at føre den, medens den formodede Fjende endnu er forholdsvis svag. For hvert Aar som gaar bliver jo Udsigten til Sejr mere uvis.

Der er Mulighed for, at England i den første Halvdel af 1905 har haft det Indtryk, at Øjeblikket nu var kommet eller dog ikke var langt borte. Mundtlige Ytringer, som Kong Edward selv og ikke mindre den engelske Gesandt i Paris lod falde i adskillige Vidners Nærværelse, tydede paa, at Forholdet var yderst spændt. Den demonstrative Maade, paa hvilken Kong Edward under sit Besøg i Marienbad undgik et Møde med Kejser Wilhelm, pegede i samme Retning.

At Tysklands maritime Ærgerrighed er stor, negter Ingen. Sammenkomsten mellem Kejser Wilhelm og Kejser Nikolaj ved Bjørkø udlagdes med større eller mindre Ret som et Forsøg paa at gøre Østersøen til et lukket Farvand. *Verdens Gang* hilste endog den tyske Flaades Østersøbesøg med en begejstret Artikel, i hvilken

det søgtes fastslaaet, at fra nu af var Østersøen *et tysk Farvand* og intet andet; det var hvad Flaadebesøget skulde forkynde og hvad der efter den russiske Flaades Tilintetgørelse i den japanske Krig var Sandhed. (Bladet var veltilfreds dermed).

Saa var det, at Storbritannien foretog et usædvanligt Skridt. Det sendte for uden Ord at nedlægge en kraftig Indsigelse derimod, en større Flaadeafdeling til Østersøen.

Naar tyske Flaader besøger vore Farvande, vækker det ingen Opmærksomhed. De er hjemmevante her, foretager saa at sige uafbrudt Manøvrer og Opmaalinger. De kender vore Belter saa nøje, at de passerer Lillebelt uden at have dansk Lods ombord; ja de finder deres Vej i Mørket uden Lanterner. Det Studium, de har anvendt, kan ikke anslaaes højt nok. Det er vel et Spørgsmaal, om danske Søfolk kender vore Farvande bedre end de tyske.

England forsmaar eller forsømmer ganske et saadant Detailstudium. Engelske Skibe har intet nøjere Kendskab til vore Kyster.

Det var da ogsaa første Gang i Mands Minde, at en engelsk Flaade besøgte Sundet.

Dette Skridt blev ikke misforstaaet i Tyskland. Da den engelske Flaade bl. a. besøgte danske Havne, skrev en i Tyskland som særligt søkyndig overmaade anset Forfatter, Grev

Ernst Reventlow i Tidsskriftet *Die Zukunft*, at Kanalflaadens Tilstedeværelse i tyske og danske Farvande mildest fortolket maatte opfattes som en alvorlig politisk Demonstration mod en eventuel Forstaaelse mellem Østersømagterne med Østersøens Lukning som Maal.

FRANKRIGS UNGDOM

(August 1913).

SJÆLDENT har vistnok et Land været saaledes sysselsat som Nutidens Frankrig med at udforske, hvorledes dets Ungdom er beskaffen, og hvordan den er tilmode. Skrifterne derom vrimler bogstavelig, og med Bøgerne Tidsskrifts-artikler, Rundspørgsmaal og deres Resultater. Hver Maaned bringer nye, ofte vægtige Indlæg. Blot hvad Aaret 1913 allerede har bragt for Dagen er overvældende, og for en Fremmed, selv om han følger skarpt med, uoverskueligt.

Skønt Besvarelserne selvfølgelig angaaende adskillige Omstændigheder gaar fra hverandre, er der overraskende mange Punkter, hvorom man er enig, naar Talen er om Kendemærkerne paa den aandelige Elite i det Frankrig, som kommer. Hvad man er enig om, det er dette:

For det Første. Frankrig har endelig engang paany en Ungdom, der er ung. Den ser paa Livet med et Gladsyn. Den strømmer over af

Selvtillid. Stadig Opøvelse i enhver Art Idræt har givet den Vovemod. Den føler sin Stolthed genfødt efter den Ydmygelse, Frankrig led i 1870. Dens Væsen er dette ene, Handlekraft. Dog vel at mærke Handlekraft i Fortidens Aand.

Den drømmer ikke, den tvivler ikke, den grubler ikke; den er robust. Dog vel at mærke robust i Uvilje mod Tanken.

For det Andet:

Den er med Lidenskab *idealistisk*. Den foragter Kræmmeraand og Madstræv. Den sætter uden Blinken Livet paa Spil. Hyppigst naturligvis i Fantasien. Men den er overbevist om, at den giver Evropa et prægtigt Eksempel.

For det Tredje:

Den er med umaadelig Lidenskab *national*. Den ryster af sig, hvad dens Fædre har lært af Fremmede. (Den vil ikke selv lære af dem). Dens Beundring for, hvad Frankrig har skænket Verden, er en Andagt, og den føler sig i Stand til at fortsætte i det historiske Spor.

Dernæst: Den dyrker med Lidenskab, hvad der forbinder de Franske, bortstøder, hvad der maa adskille dem; dyrker derfor alle Fællesfølelser, bøjer sig med Begejstring under en Disciplin, afskyr enhver Tilsidesættelse af det Almene, enhver Fremhæven af det Enkelte eller den Enkelte, enhver Individualisme, med andre

Ord Alt, hvad der er et Kunstnernaturel dyrebarest.

I Kunsten nærer den derfor en dyb Uvilje mod Symbolismen som personlig Ømfølsomhed. Den hader Ømfølsomheden, som den ler af Ømskindetheden. Den nærer imidlertid lige saa stærk en Ringeagt for Romantiken med dens Forgudelse af den private Lidenskab og dens hele overudviklede Stemningsliv. Den vurderer, som dens Digter Jules Romains den Enkeltes Opgaaen i et Hele. Dens Løsen er Enstemmighed (*La Vie unanime*). Den er klassisk sinnet. Thi i Frankrig er dels det Klassiske alene den store *Tradition* (Ludvig 14.s Tidsalder), dels hviler det Klassiske ikke paa bølgende Fornemmelser, men paa det Durableste i Menneskesjælen, Intelligensen, en forenende Magt.

Da denne Ungdom dernæst føler sig draget til Alt, hvad der er ærværdig fransk Tradition, saa føler den sig draget til *Katolicismen*. For den er Fransk og Katolsk noget nær enstydige Begreber. Den sysler ikke med Dogmerne, men med Kirken som hemmelighedsfuldt samlende Magt, som inspirerende Magt. Den nærer Ærbødighed for Katolicismen, fordi Gotiken, der er Frankrigs Arkitektur, og Korstogene, som er Frankrigs Middelaldersbedrift, og Jeanne d'Arc, som er Frankrigs Nationalheltinde, var umulige

og uforstaaelige uden den. Den drages af Mysteriet i Kirken.

Naar jeg skriver dette, véd jeg meget vel, at *Det unge Frankrigs* selvvalgte Høvding, *Gaston Riou*, er protestantisk sindet, og at dets bedste Mand, *Romain Rolland*, er en Aand, som ikke bindes af nogensomhelst Overlevering. Men ikke blot er det unge Frankrigs mest beundrede Skribent, *Maurice Barrès*, der begyndte med yderliggaaende Individualisme, nu trods mange stiltiende Forbehold neppe mindre katolsk virkende end Paul Bourget. Ogsaa det unge Frankrigs egentlige Opdrager og i visse Maader dets centrale Figur, *Charles Péguy*, der i sin Tid var dets Fører i Kampen for Dreyfus, ja opgav sine Studier ved Normalskolen for at stifte det Tidskrift *Cahiers de la Quinzaine*, som saa længe har været Hjemstedet for Frankrigs unge aandelige Adel — ogsaa han virker nu mysteriedyrkende, ja har skrevet tre *Mysterier* om Jeanne d'Arc.

Politisk staar Maurice Barrès og Charles Péguy hinanden fjernt. Men der er ikke langt fra den stedlige, lothringske Fædrelandskærlighed og den hemmelighedsfulde, stedbundne Religiositet i Barrès's sidste Værk *La Colline Inspirée* til de sidste Udslag af Fædrelandsdyrkelsen hos Charles Péguy.

Omstøbningen af unge franske Sind i nye,

gamle Former er kommen langsomt. Kun hvem der jævnlig opholder sig i Frankrig (og af andre Grunde end den at more sig en Maanedstid i Paris), har kunnet følge den Skridt for Skridt.

Det første Hold af store Skribenter, der opstod efter det tysk-franske Sammenstød, Mænd som Zola og Maupassant, afskyede Krigen og lagde den i deres Bøger for Had.

De gengav en almindelig Stemning. Som den 80-aarige Michel Bréal, den store Filolog, en Dag sagde: „De, hvem Krig synes tiltrækkende, er de, der aldrig har set den“.

Efter denne Slægt fulgte den, som, ligegyldigt hvordan den saá paa Krig i Almindelighed, frygtede Krig med Tyskland. Helt nedværdigende kom denne Følelse til Orde i Generalernes Vidneudsagn under Dreyfussagen. Atter og atter brugte disse betænksomme Krigsmænd Udtrykket, at røbedes den eller den opdigtede Hemmelighed (Kejser Wilhelms Noter til Dreyfus's Papirer og deslige Vanvid), saa maatte de franske Soldater føres til *Slagterbænken*.

Efter Agadir forsvandt denne Stemning for en i høj Grad krigersk. Den gik som en Løbeild gennem den franske Befolkning. Statsmændene, der selvfølgelig vilde „opretholde Freden“, kunde altsaa regne med en stærk almindelig Følelse, ifald deres Bestræbelser skulde mislykkes. Men endnu i 1912 traf den Fremmede iblandt de

ypperste Yngre, iblandt højtstaaende Civilebedsmænd, iblandt de Skribenter, der kendte og vurderede Tyskland, en dyb Uvilje mod Krigen og Usikkerhed om, hvorvidt den kunde medføre noget som helst Godt.

I 1913 var dette forandret. De Mænd, man maatte betragte som afgjorte Fredsvenner, Mænd, der hidtil havde udtalt sig med Tvivl om Frankrigs Militærvæsen og havde ønsket Fred, Forfattere, hvis halve Kultur var tysk, unge Embedsmænd i Ministerierne, hvis hele Slægt var bekendt, for Fredskærlighed og vidtgaaende Frisind, alle som én havde slaaet om, attraaede Krig, længtes efter Krig, betragtede den ikke blot som uundgaaelig, men troede paa dens *rensende* Kraft. Den vilde indadtil virke lutrende, udadtil løfte Frankrig til dets tidligere Højde. Da Krigen dog ikke lod sig undgaa, var der Intet mere at vente paa.

Som Begivenhederne i det sidste Halvaar har udviklet sig, fik denne Følemaade jo intet praktisk Udslag. Det skrækkelige Myrderi i Balkan-staterne forplantede sig lykkeligvis ikke videre, og maatte afskrække ogsaa ellers krigslystne Mennesker.

Alligevel virker det forunderligt at læse en nysudkommen Bog af en ganske ung Franskmand *Ernest Psichari: L'Appel des Armes* (Vaabenkaldet). Aldrig er der vel skrevet med saadan Begejstring om Vaabenhaandværket og om

Kaldet som Kriger af en Forfatter, hvem saa meget syntes at maatte hindre deri. Den unge Ernest Psichari er Ernest Renans ældste Dattersøn. Hans Bedstefader, i sin Tid Frankrigs ypperste Skribent, var under den store Krig Frankrigs Organ overfor Tyskland (Brevvekslingen med David Strauss), en stor Fædrelandselsker, men en afgjort Fredens Mand. Den unge Forfatters Moder, Renan's eneste Datter, var under Dreyfussagen maaske den ildfuldeste Kvinde i Frankrig til at protestere mod den Forgudelse af Hæren og Hærens Traditioner, i Ly af hvilken Skændighederne blev udførte mod Huset Psichari's højthædrede Ven, nuværende General Picquart. Børnene har desuden havt næsten en Vicefader i den barnløse Louis Havet, maaske den lærde Stands hidsigste Radikaler.

Var nogen ung Mand i Frankrig ikke opdraget til Entusiasme for Krig, saa var det Ernest Psichari. Det fremkaldte derfor et lille Smil hos Familiens Venner og Beundrere, da det for nogle Aar siden erfores, at Fru Noëmi Psichari maatte føle Moderstolthed over, at hendes Søn havde udmærket sig saa stærkt som ung Officer i Marokko.

Nu læse man denne hans Bog, som er helt gennemtrængt af Ærefrygt for den franske Hær og dens Fortid, ikke handler om andet end om Kaldet til Soldat som det ypperste og skønneste

Kald, og i sit Væsen er en eneste Hymne til Krigen [mod Tyskland] som *hellig*.

Det er betegnende for den Ungdom, Forfatteren repræsenterer, at det Erotiske ikke blot indtager en ringe Plads i Bogen, men i Grunden betragtes blot som utilfredsstillende, blot som Tidsspilde.

Der forekommer kun to Hovedpersoner, en fyrretyveaarig Kaptajn af Kolonialhæren og en tyveaarig Yngling, der af ham opdrages til Soldat, og som Underofficer kæmper og bliver saaret i Mauritanien. Begge disse to er jævne Mennesker og dog Idealfigurer. Frankrigs Sjæl er i dem begge, som den ifølge Forfatterens Tilegnelse er i Charles Péguy, „Ungdommens Mester“. De er skildrede udførligt og uden slaaende Kunst som to henrivende Væsner ved Hjertets Simpelhed og Sjælens Entusiasme. Havde Frankrig mange Officerer og Underofficerer som dem, saa var det en højere Mennekeheds Fædreland.

Hver af dem er stillet i Forhold til sin Kvinde, Kaptajnen til en smuk og skikkelig Elskerinde, som er ham ligegyldig, og som keder ham, indtil han forlader hende uden Vemod for at vende tilbage til sit elskede Afrika og leve og kæmpe paa Vidderne dør; den unge Soldat har bundet sig til en ung fortræffelig Borgerpige, hans Forlovede, fintfølede og god, hvem hans Kald tvinn-

ger ham til at forlade, og hvem han senere af Sky for Ægteskabet opgiver. Dog vigtigere end hans Forhold til hende er i Bogens Økonomi hans Forhold til sin Fader. Ynglingen er Søn af en radikal Skolelærer, der, fra han var Barn, har fyldt ham med sin Afsky for Krig, sin Uvilje mod Værnepligten og Soldaterstanden, sit Had til Gejstligheden. Men hans Eventyrlyst er uimodstaaelig, hans Kald til Krigerstanden viser sig uovervindeligt fra det Øjeblik af, da Kaptajnen har vekslet nogle Ord med ham, og som Kaptajnen nærer han uden Dogmetro Ærefrygt for Katolicismen, da han som denne føler sig slaaet af, hvor stor Lighed der er mellem Præstens Kald og Soldatens. „Krigen er guddommelig“; i denne Sætning munder Kaptajnens Tankeliv ud, og den unge Soldat tilegner sig Officerens Følemaade.

I Bogens Slutning er paa sindrig Maade som Drømmebillede indført en Officer fra Alfred de Vigny's berømte Bog *Militær Storhed og Trældom*, der som Forudsætning ligger bag den unge Psichari's Fortælling. Denne Officer fremhæver, at vore Dages Frankrig har i sit Hjerte en Følelse, Hæren under Ludvig den Attende manglede, *Hadet*. — Adressen er tydelig nok.

For kort Tid siden har imidlertid de afstaaede Landsdele anraabt Frankrig om aldrig at tænke paa Krig for deres Skyld, da en saadan, hvor-

ledes den end faldt ud, vilde ødelægge dem i Bund og Grund, bl. a. økonomisk, eftersom deres hele Eksistens beroede paa, at de ikke har nogen Toldgrænse mod Tyskland. Ved Mødet i Bern af franske og tyske Parlamentarikere udtalte man sig samtidigt i dette Foraar for første Gang siden Krigen 1870 i Fællesskab mod en ny Krig. Arbejderpartierne i begge Lande virker desuden af al deres Magt (som imidlertid er stærkt begrænset) for Fredens Bevarelse.

Det er umuligt i Øjeblikket at skønne, hvilken af de to modstridende Kræfter, den i Hærene og den i Befolkningerne, der i Længden vil vise sig stærkest. *)

*) Ernest Psichari var en af de første unge Officerer, som faldt i 1914. Aaret derefter faldt Charles Péguy. General Picquart døde før Krigens Udbrud.

TYSK FÆDRELANDERI

(August 1913)

BLANDT de talrige Skrifter, som det inter-parlamentariske Forbund for mellemfolkelig Forstaaelse udgiver paa Fransk og Tysk til Fremme af Enighed og af Voldgiftsafgørelser i Tilfælde af Strid, er Professor *Otfried Nippolds* nye Bog *Den tyske Chauvinisme* et af de lærerigste. Bogens Formaal er at dokumentere for den tyske Læseverden, der i sine Aviser stadigt læser Klager over Nabostaternes Fædrelanderi, hvor langt det er fra, at Tyskland paa dette Omraade skulde have mindre at bebrejde sig.

I Frankrig er som bekendt Forholdet det, at den saakaldte Nationalisme, der for en halv Snes Aar siden formelt og teoretisk blev overvunden, praktisk har sejret over hele Linjen. Da Spørgsmaalet om den treaarige Tjenestetid nylig blev rejst, stemte gamle Dødsfjender fra Dreyfussagen som General Mercier og Joseph Reinach, politiske Modstandere af det nuværende

Styre (som Clemenceau) og begejstrede Tilhængere af det, allesammen ens. Frankrig føler sig truet og paalægger sig Ofre, som det neppe formaar at udrede.

Er Fædrelandskærligheden i Frankrig begejstret, saa er den i Tyskland fanatisk.

Umaadelige Organisationer, *Det altyske Forbund* (Alldeutscher Verband), *Den tyske Værgeforening* (Der deutsche Wehrverein), *Flaadeforeningen* (Deutscher Flottenverein), *Det unge Tyskland* (Jung-Deutschland), *Tysk Gymnastikforbund* (Deutsche Turnerschaft) sørger for at holde den vedlige, at opøve Ungdommen i den og at forøge det tyske Riges Stridskraft til Lands og Vands.

Hertil kommer i de sidste Aar (foruden 32 større og mindre til Krig ophidsende Bøger) at en meget stor Del af Pressen, saavel Dagblade som Tidsskrifter, virker i samme Retning, og at et stort Antal indflydelsesrige Enkeltmænd, dels politiske Førere, som de Nationalliberales ledende Parlamentariker, Bassermann, dels Skribenter, som Maximilian Harden, dels Generaler i eller udenfor aktiv Tjeneste, som Generalerne Keim, Liebert, Bernhardi, Eichhorn, Wrochem som Talere og Forfattere uafbrudt søger at fremmane Krigsfaren eller fremkalde Krigsbegejstringen.

En enkelt af disse Foreninger, *Den tyske Værgeforening*, der ikke er et Aar gammel, har

allerede 255 Lokalgrupper, 50,000 Enkeltmedlemmer og 190,000 Medlemmer i Korporationer. Den er stolt af, at Regeringen allerede har opfyldt alle de Krav, som den i *Føling med den store Generalstab* Maaneder igennem paa det Eftertrykkeligste har stillet og forfægtet overfor Offentligheden. General Keim hævder da ogsaa, at enhver god Tysker maa tilhøre Værgeforeningen, der er Kampforeningen for det tyske Folks Værgekraft, for dets Idealer.

Det første Punkt, der interesserer i denne Vrimmel af Udtalelser, er den Grundopfattelse af *Krig*, som allevegne giver sig Udtryk. Den skal her nøjagtigt gengives med Forfatterens egne Ord:

Krigen er den højeste og helligste Ytring af menneskelig Handlekraft. Buxeklædte gamle Kællinger, der frygter Krig, kalder den hæslig og gruelig. Nej, Krigen er skøn. Krigen er det tyske Folks eneste Redning fra legemlig og aandelig Afkræftelse og Afmanding. Krigen er en Kulturkraft, Skaber og Opretholder af Staterne. Den er et Led i den guddommelige Verdensorden, ved Siden af hvilken Freden vel maa anerkendes som udfyldende Kraft i Frembringelsen af ægte Kultur, dog saaledes, at naar Hensyn tages til det tyske Elements fortvivlede Stilling i slaviske og madjariske Lande og til dets Forsvinden i de angelsachsiske Stater, saa

er fredelige Kulturbestræbelser for Tyskland til ringe Nytte i Sammenligning med krigersk Daad.

Der gives jo nemlig et Noget, uden hvilket Mennesker og Folkeslag bliver trætte og syge, det er Krigen og den stadige Beredthed til Krig. Ve det Folk, der ikke staar paa Tidens Højde, ve Menneskeheden, hvis den indbildte sig at kunne undvære sin største Velgører, den eneste paalidelige Prøver af alsidig Dygtighed! Medens Kampen for Tilværelsen opslider de Enkelte, virker den i Form af Krig opbyggende, befæstende, opretholdende paa Stat og Samfund. Krig afhænger ikke af den menneskelige Vilje. Den er i Reglen en uafvendelig elementær Begivenhed, en dæmonisk Magt, der overvælder, og paa hvilken alle skriftlige Overenskomster, alle Humanitetsbestræbelser og Fredskonferencer preller af.

Hvilke Mennesker omfatter det tyske Folk med hedest Kærlighed? Mon Goethe, Schiller, Richard Wagner, Karl Marx? Nej, Frederik den Store, Blücher, Moltke, Bismarck, de haarde Blodmennesker, dem, som ofrede Tusinder af Liv. De er Genstand for en Taknemmelighed, der gaar til Tilbedelse. Den borgerlige Moral maa følgerigtigt fordømme disse Store, og dog hylder Folket med sin helligste Gysen disse Bloddaadens Titaner.

Den tyske Kronprins's Bog *Tyskland i Vaa-*

ben, i hvilken *Modet* var betegnet som Menne-skeaadens højeste Blomst, var derfor et mandigt Ord, og den indvarsler en ny Tid, der vender tilbage til de gamle Idealer. Handelskreses Indflydelse paa Politiken, der efter den tyske Kanslers Ord er taget til, er en yderst betænkelig Sag. Storkapitalistisk Interesse misbruger Statsmagten og giver Politiken et frygt-somt, kvindagtigt Præg. Storkapitalen fremkalder en nervesvækkende Fredskærlighed, faar Folk til at give sig hen til taabelige, internationale Broderskabs-Illusioner, avler uforbederlige Godtroende og Fredsfantaster. — Derfor evige Spotterier over Forsoningsbestræbelserne i Haag og Harme over Mødet mellem tyske og franske Rigsdagsmænd i Bern.

Gaar man nu fra denne Almenbetragtning af Krigens Væsen, af dens formodede Metafysik og Etik, over til de forskellige Forfatteres og Taleres nærmere Paavisning af Krigens øjeblikkelige Nødvendighed og Gavnlighed for Tyskland, saa møder man følgende Tankegang:

Ingen Tilregnelig betvivler, at Tremagts-Forstaelsen gaar ud paa at tilintetgøre os. Vi véd det Alle, der vil flyde Blod, og des mere Blod, jo længere vi venter. Man taler om Forsvar. Dog Defensiven er selvmordersk. Kun i Angrebet er der Redning.

Angrebskrigen er den eneste forstandige og

forsvarlige; den er *Præventivkrig*, den oppebier ikke de fjendtlige Anfald, den forebygger dem.

Forfatterne dvæler nu ved de enkelte af *Tremagtsforstaaelsens* Folk.

Først ved *Franskmændene*. I Frankrig raa-der en ny Aand, Selvtillidens. Man er uforsagt, beredt til Krig mod Tyskland, lever i Troen paa Sejr over den tyske Hær. De franske Almueskolebøger viser, at Børnene systematisk opdrages til Chauvinisme. De franske Nationalister jubler over, at den *humanitære* Aand nu endelig er fejlet ud af den unge Slægt. Hævntørsten i Frankrig er det, som gør Fredens Op-retholdelse umulig. For ti Aar siden søgte Franskmændene at faa en Mand som Déroulède bragt til Tavshed, naar han prækede Revanche. Nu bruges Ordet af et Blad som *Le Temps*, af en Mand som Millerand. Revanchens hellige Ild holdes vedlige paa Alteret.

Selv *Kölnische Zeitung* betegner Frankrig som *Fredsforstyrren*. Selv *Times* gør opmærksom paa de franske Revanchelyster, saa lidet velvilligt Bladet end er mod det tyske Rige. Og Forfatterne udvikler: Med sine kun 40 Millioner Indbyggere vil Frankrig efter Indførelsen af den treaarige Tjenestetid have en lige saa stærk staaende Hær som Tyskland efter Gennemførelsen af den ny Militærlov, tilmed en bedre uddannet, med bedre Reserver, forøget med de afrikanske Tropper.

Skønt Frankrig har 26 Millioner Mennesker mindre end Tyskland, har det $\frac{1}{4}$ Million flere uddannede Soldater, paa Forhaand 3000 Officerer flere. Tyskerne kaldes et Folk i Vaaben; Franskmændene er det. Og Frankrig lægger sig ikke en saa uhyre Rustning til for ikke at bruge den. Det maa bruge den af den simple Grund, at det ikke er i Stand til at bære den ret længe.

England ophidser Frankrigs Rustningslyst for derved at tvinge Tyskland til større Hærudgifter og saaledes vanskeliggøre det den energiske Udvikling af Flaaden. Samtidigt bygges i Rosyth og Dundee nye, kun imod Tyskland anvendelige Krigsskibe. Og fra hver Krog i Verden er de engelske Krigsskibe kaldte sammen til Nordsoen. Den bekendte Fredsven Norman Angell kom til Tyskland for at forkynde sit Evangelium, at Vindingen ved Krigen ikke er andet end pur Illusion. Han blev heldigvis lyst hjem: man skrev imod ham, at han tjente for Penge Albions egoistiske Interesser; han vilde bringe Tyskland verdensborgerlig Gift.

Dernæst er der *Rusland*. Nærmere end Krigen mod England synes nu de Ivrigte Krigen mod Rusland.

Der forestaar det store Opgør mellem germansk og slavisk Væsen. Forskydningen af Magtforholdene paa Balkanhalvøen vil bevirke, at det habsburgske Monarki maa kæmpe for sin

Eksistens. Medens Frankrigs Fjendskab er rettet mod Berlin, og dets Attraa gaar ud paa at genvinde det Tabte, er Ruslands Fjendskab rettet mod Wien og dets Attraa den at sprænge den østerrig-ungarske Stat. Tyskland maa selvfølgelig støtte Østerrig, for saa vidt Østerrig repræsenterer Tyskhed. Paa Italien kan ikke regnes. Med sin uhyre Kyststrækning er Italien selvfølgelig som Forbundsfælle mod England umulig. Italien i Krig med England er en vanvittig Forestilling.

Dog fraset den politiske Spænding mellem de to Tremagtsforbund maa Tyskland føre Krig for at stille sin *Landsult*.

Vore Grænser er for snevre, siger General Keim; vi maa blive landhungrige, ellers bliver vi et synkende Folk, en forkrøblet Race. Andre Skribenter bruger Vendingen: „Vi indser ikke, at Verden kun er skabt for Englændere og Fransk-mænd, Russere og Japanere, og at vi alene skal nøjes med den Jord, der fra først af var den os beskikkede Del. Bismarck mente endnu, at Tyskland 1871 havde opnaaet Alt, hvad det havde nødt. Det kan den Gang have været rigtigt; men Tiden staar ikke stille, og nu gælder det mere. Kun Erhvervelsen af egne Kolonier kan sikre os Fremtiden.“ En Universitetsprofessor, Grev de Moulin-Eckart, tilføjer endda med et Udfald mod Kejserens Fredskærlighed:

Faa tyske Kejsere har forstaaet det tyske Folk. Det er blevet stort *trods sine Kejsere*.

Som Kejser og Kansler saaledes faar ogsaa det tyske Diplomati et daarligt Lov af Krigspartiets Hedsporer. Enstemmig beklages hvad man kalder den letfærdige og udygtige tyske Udenrigspolitik i Marokko. Da nu ogsaa det fredelskende Parti i Tyskland beklager den daarlige Behandling af Marokko-Anliggendet, særlig Skibet *Panthers* unyttige Afsendelse til Agadir, medens Generalerne kræver Oprejsning for det marokkanske „Ørefigen“, saa har det tyske Diplomati for Tiden i Tyskland „en daarlig Presse“.

Mest iøjnefaldende i alt, hvad her er fastslaaet af udæskende politiske Ytringer, er dog adskillige officielle Personligheders Udtalelser om Frankrig.

I Avgust 1909 holdt en høj tysk Militærgejstlig ved en Mindefest i St. Privat en Tale, der strømmede over af Nationalhad mod Frankrig, og paa den tyske Kvindekongres i Berlin 1912 holdt Rektoren ved Berlins Universitet en Tale, i hvilken han kaldte Frankrig Arvefjenden.

Ikke desto mindre tør det vel siges, at ligesom rimeligvis de ni Tiendedele af Frankrigs Befolkning attraar Fred og vilde vise denne Attraa i Gerning, i Fald den havde nogen som helst Garanti for ikke at blive angrebet af Tyskland, saaledes føler efter al Sandsynlighed Fler-

tallet af Tysklands virksomme Folk, at det ikke vilde opnaa noget som helst ved en Krig med den vestlige Nabo.

Ulykken er for det første, at Frankrig ikke er kommet ud over Ydmygelsen fra 1870, for det andet, at der fra begge Sider finder en gennemført Ophidselse Sted.

Den bekendte Forfatter Ludwig Thoma, tidligere Medarbejder ved *Simplicissimus*, en ivrig Talsmand for Folkenes indbyrdes Forstaaelse, kalder den ophidsende Presses Frembringelser „en Mosaik af Lavhed, Forvridninger og Løgne“. Men skriver han, „de gentages og gentages til de bliver Sandhed, og indgyder saaledes den offentlige Mening Gift, Draabe for Draabe, indtil den har tabt Modstandskraften“. — Han tilføjer med Vemod: „Lad os kun gøre Tilstaaelsen: Hin Presse har sejret.“

Isaac Disraeli skrev alt for hundrede Aar siden, at naar Regeringer vil Krig, tillades de afskyeligste Smædeskrifter for at gøre Under-saatterne rasende og faa dem til at bevillige Krigsudgifter.

Den virkelige Fare for Freden ligger dog neppe i skrevne Ord eller holdte Taler. Den synes at ligge paa et andet Punkt: i de store Landes Hærvæsen.

Ethvert af dem har en stor og veludviklet Officersstand, der naturligvis har at tie og lyde,

men som ikke desto mindre har en Indflydelse og udøver et Tryk. En Officer er en Mand, hvis Kald er Krig. En Officer, der ikke har lugtet Krudt, er en Mand, der ikke har vist, hvad han duer til, og bliver, alt som Aarene gaar, efterhaanden saadan noget som en Matros, der aldrig har været til Søs, en Latterlighed. Officerens Fædrelandssind antager nødvendigvis en krigersk Form; han attraar desuden at gøre sine Evner gældende, at udmærke sig, at fremmes, at vinde andre Lavrbær end dem, der vindes ved Feltøvelser.

Evropas samtlige Officerskorps turde være en langt større Hindring for Fredens Opretholdelse end samtlige krigsivrige Forfattere og Journalister.

VERDENSKRIGENS FORUDSÆTNINGER

(August 1914).

I Marts 1913 sendte det franske Tidsskrift *Le Courrier Européen* følgende Rundskrivelse ud: „Et vist Antal Tænkere, Statsøkonomer og Forretningsmænd bekæmper Krigen ikke længer af Følelsesgrunde, men under Appel til Interesserne. De siger: Krigen er altid kostbar, hvorledes end dens Udfald bliver; den indbringer de Krigsførende Intet. Ja de store Nationers Samfæstethed er saa udpræget, Finansernes, Industriens, Handelsens Velstand i de forskellige Lande saa nær forbundet, at en stor europæisk Krig i vore Dage vilde fremkalde en Rystelse, som de mest livfulde Folkeslag — ligegyldigt om sejrriige eller overvundne — vilde have ondt ved at komme sig efter.

Øjeblikket synes os da indtruffet til at give Ordet ikke mere til Idealisterne, men til dem, som i Kraft af deres Stilling maa kende en Nations positive Interesser“.

*

*

*

Selv om man i Reglen undslaar sig for Besvarelse af de talrige Spørgsmaal, som efter moderne Skik og Brug stadigt stilles til En, kan man dog daarligt afvise et Organ, af hvis Patronatskomité man er Medlem.

Jeg svarte: „Der er saa lidet, der afhænger af Fornuften. Mormon har, som Disraeli etsteds bemærker, langt flere Tilhængere end Bentham.

Saavidt jeg véd, er det, siden Voltaire udviklede Tanken, den afdøde Jan de Bloch, en ualmindeligt evnerig Forretningsmand, som først har fremsat og udført den Lære, Norman Angell senere har varieret, at en stor Krig ikke indbringer Sejherren noget, tvertimod er ødelæggende for ham.

Kanonfabrikanterne, Officererne, hvis Eksistensgrund Krigen er, og som er tilovers, naar de ikke har lugtet Krudtet, ønsker allevegne Krig; Resten af Indbyggerne er i Almindelighed fredselskende, selv om de ikke er Pacifister.

Ikke desto mindre viser Erfaringen, hvor let det er at vække krigerske Stemninger, og jeg tror ikke, det vil lykkes at nedstemme dem, endmindre at afskaffe dem ved en Appel til Nytte-Hensynet. Spørgsmaalet er ikke simpelt, fordi Europa endnu befinder sig i Middelalderen.

Det er ikke let at se, hvorledes Italien skulde være blevet et Hele paa fredelig Maade, og næsten alle Italienerne foruden mangfoldige andre betragter Dannelsen af Italien som et utvivlsomt Gode.

Det er ikke let at se, hvorledes Tyskland kunde være blevet en Enhed uden Krigen mellem de to Magter, der hver for sig krævede Forrangen, Østerrig og Prøjsen. Østerrigs Udelukkelse af det tyske Forbund var afgjort Betingelsen for det nye Riges Opstaaen — der opfyldte næsten alle Tyskeres Ønske.

Krigen mod Rusland var nødvendig for Japans Tilblivelse som Verdensmagt. Saalænge Japan kun udmærkede sig ved Fredens Kunster, blev det overset af Europæerne. De begyndte at agte det, da Japaneserne viste sig paa Højden af europæisk Brutalitet, udrustede med det Mod der ikke veg tilbage for Selvtilintetgørelse, og med den Hensynsløshed, der ikke betænkte sig paa at tilintetgøre andre. Visselig har Sejren ikke føjet noget til den asiatiske Nations Velstand; men den har givet det japanske Folk en Selvtillid af høj Værdi og indbragt det Europas kvalificerede Agtelse.

Man maa ikke glemme, at selv om Krigen ikke indbringer Velvære, tvertimod udbreder øjensynlige og haandgribelige Onder af mangefold og forfærdende Art, saa kan den under Nutidens Barbari medføre Goder, der ikke lader sig veje.

En stor europæisk Krig vilde være en umaa-delig Ulykke for alle Mennesker. Ikke desto mindre baner i de senere Aar den Tanke sig mange Steder Vej, at en saadan Krig bliver

uundgaaelig; adskillige Steder tror eller haaber man naivt, at den vil medføre større Retfærdighed. Jeg har mødt denne Tanke overalt i Frankrig som i Østerrig-Ungarn.

Det gaar neppe an at stole for meget paa de rigtige Beregninger. De gør kun Indtryk paa de Mennesker, som beregner. Menneskeheden i Almindelighed er dresseret til at lystre, naar der befales; den ledes af Lidenskaber og Fantasi, er i sin Naturgrund bestialsk, er i sit Væsen let at suggestionere til Begejstring, er i sin Selvpofrelse stundom heroisk, men baade som bestialsk og heroisk ret uimodtagelig for Fornuft.“

* * *

I dette Øjeblik slipper fem europæiske Stormagter Mordlysten og Tilintetgørelsesraseriet, primitive Drifter, udrustede med de mest raffinerede Ødelæggelsesmidler, løs over Europa, idet hver for sig hævder den Kærlighed til Fred, hvorefter den har vist sig besjælet, og hver for sig beraaber sig paa Retfærdigheden af den Sag, for hvilken den nødes til at kæmpe. Mens Magterne har kastet sig over nogle Smaastater og over hverandre, har en sjette, asiatisk, Stormagt ovenikøbet taget Parti, foreløbigt for at bemægtige sig den tyske Koloni, Kiautschau. Selvfølgelig ikke i den Hensigt alene.

Præster for de forskellige kristne Konfessioner nedbeder Himlens Velsignelse over alle disse Vaaben. Videnskaben og dens i deres Væsen velgørende Opdagelser, Tekniken og dens sindrigste Opfindelser, al Menneskeandens Genialitet som alle den praktiske Dygtigheds Vidundere af Præcision er tagne i Blodsudgydelsens og Mordbrandens Tjeneste. Endog det ny Aarhundredes Stolthed, Luftens begyndte Erobring, tjener udelukkende hvad man i gamle Dage kaldte Djævelen, anvendes til Spionering og Bombekastning. Flyveren har lært sig at bombardere, Infanteristen og Artilleristen har lært sig at skyde Flyveren ned og splintre hans Maskine. Med svære Kanoner, lettere Kanoner, Magasingeværer og ypperlige Rifler massakreres paa Landjorden Mennesker i Titusindvis; med Granater nedskydes By efter By. Ildspasættelse med Opbrænding af hele Landsbyer foretages daglig som Straf. Med svære Kanoner, lettere Kanoner, Torpedoer, Miner massakrerer paa Havet Flaaderne hverandres herligt udrustede Skibe og disses Besætning.

Blodet raaber til Himlen. Helvedet breder sig over Jorden, knitrer i Luften, brøler og raser paa Havet.

*

*

*

En eneste Magt, hvis Deltagelse i Krigen var ventet, har holdt sig forsigtigt udenfor. Italien har benyttet sig af den lidet betydende Omstændighed, at Tyskland istedetfor at oppebie det mobiliserende Ruslands Krigserklæring, resolut erklærede Rusland Krig, til at lade sine Forbunds-fæller i Stikken. Efter i mere end tredive Aar at have draget enhver optænkelig Fordel af Tremagtsforbundet, (Tripolis, Rhodos) er Italiens Statsmænd i det afgørende Øjeblik sprungne fra.

Det kunde forsaavidt ikke overraske, som Machiavelli var en Italiener. Det var forsaavidt ikke overraskende, som Folkestemningen i Italien var hadefuld mod Østerrig. Det laa endelig nær, efterat England var tiltraadt Tremagtsforstaaelsen. 31. August 1913 skrev jeg: „Paa Italien kan ikke regnes. Med sin uhyre Kyststrækning er Italien selvfølgelig som Forbunds-fælle mod England umuligt.“

Italien har som de andre Magter havt sin For-del for Øje, og kun den, haaber maaske nu paa Triest som Belønning.

*

*

*

Blandt mange Besynderligheder og Urimeligheder, som har særmærket det just ikke stærkt pulserende Aandsliv i Danmark, har været den,

at det politisk frisindede Parti fik gjort Overbevisningen om, at der ikke vilde blive erklæret nogen Stormagtskrig, til en Dyd, ja til et Kendetegn paa Frisind. Optimismen blev gjort til Pligt: Kun forskræmte Mennesker troede paa Krigens Komme, og de begik en slet Handling ved at skildre den som sandsynlig, en særligt dadelværdig Handling ved at fremstille den som uundgaaelig. Et fornuftigt og koldblodigt Menneske, der attraaede Verdensfred, troede paa hvad han ønskede, og var saaledes paa rette Vej, bragte ved Forkyndelse af denne Tro sine Medborgere ligeledes paa rette Vej. At tro paa Krig var reaktionært.

Det faldt i min Lod, allerede i 1905 at hævde „der ikke udkrævedes en Smule mere Koldblodighed til at anse en Krig mellem England og Tyskland for udelukket end til at anse den for mulig eller sandsynlig eller i visse Tilfælde endog uundgaaelig“.

Under et Ophold i Østerrig i November—December 1912 fandt jeg Stemningen til det Yderste ophidset mod Rusland og Hæren mobiliseret, saa man i nogen Tid hver Dag ventede Krig. Troppernes Opstilling paa den russiske Grænse, der kostede Østerrig-Ungarn nogle Millioner om Dagen, syntes uforklarlig, ifald man ikke agtede at bruge disse Tropper. Den nu afdøde General Picquart, hvem jeg en Dag

i Februar 1913 spurgte om Meningen med denne Handlemaade, svarte skemtende, at den maatte søges i de østerrig-ungarske Statsmænds overmaade ringe Evner.

Frankrig havde i en lang Aarrække været fredeligt sindet. Følelsen af Tysklands i 1870—71 beviste militære Overlegenhed var tredive Aar efter saa stærk, at Generalerne op mod Aarhundredskiftet uden Blu og uden at angribes derfor en efter anden under Dreyfussagen kunde betegne Krig med Tyskland som halsløs Gerning, der ingen anden Følge vilde have end Hærens Nedslagtning.

I 1910—12 lod det sig spore, at Selvtilliden var vendt tilbage. Man talte med Fortrøstning om den franske Hærs Udrustning og Krigsdygtighed; man troede i mange Krese Hæren i Stand til at tage det op med den tyske. Man var ude af sig selv over Tysklands Optræden ved Agadir, og man beraabte sig hyppigt paa en historisk Analogi: Ligesom Frederik den Stores Hær en fyrretyve Aar efter sine mange Sejre var bleven slaaet sønder og sammen af Napoleon, saaledes vilde det sandsynligvis ogsaa gaa med Wilhelm den Førstes. Imidlertid, hvad man i Frankrig kalder *de Intellectuelle* var endnu i 1912 gennemgaaende for Fred. Først af rent menneskelige Grunde; de betragtede Krig som barbarisk, ventede sig intet Godt af den,

havde Sympatier, kunstneriske eller videnskabelige eller personlige med Tyskland og Tyskere. Dels fordi enkelte af dem, der var grundigt inde i Civiladministrationen og kendte dens Svagheder, ikke havde høje Tanker om Hærens Forvaltning.

I 1913 var til den Fremmedes Forbauselse Alt omstemt. Ingen troede længer paa Muligheden af Fredens Bevarelse. Hvad var der da at vente paa! Lige saa godt tage Krigen nu som siden! Selv en høj Embedsmand som Conseilspræsidenten for Seine-Departementet, der Aaret forud blot ønskede Fred, havde nu slaaet om og saa uden Mismod hen til Krigen. Selv den Forfatter, der af alle kendte og forstod Tyskland bedst, ligesom han vurderede det højest, Romain Rolland, var nu *for* Krig og saa hen til den med Fortrøstning. En ung Kabinetschef i Kunstministeriet, af en vidtberømt Familie, hvis Medlemmer er navnkundige som anarkistisk anlagte og som Afskyere af Krig, sagde til mig: „Mit Livs højeste Ønske er snart at opleve den Dag, da jeg tager mit Gevær og gaar mod Grænsen“. En af Udenrigsministeriets ledende Mænd, der da havde alle Embedsbesættelser (Gesandtskaber og Konsulater) i Asien under sig, en *ministre plénipotentiaire* udtalte: „Vi *maa* have Krigen, vi kan slet ikke komme videre uden den. Den vil være vor Lutring; den vil skylle al Smaa-

lighed og Tvedragt ud af Sjælene; den vil forny og foryngre Frankrig.“

Naar saadanne Mænd var gennemtrængte af Attraa efter Krigen, var det indlysende, at den, trods Socialisternes Fredsprogram, var raadende i de brede Lag.

Symptomatisk virkede det, som berørt, at Fredsvennen Ernest Renans ældste Dattersøn, Ernest Psichari, udtalte sig med glødende Begejstring for Krigen mod Tyskland som hellig Krig.

Saa fulgte Charles Humberts Paavisning af, hvor usselt det helt igennem stod til med Frankrigs Krigsberedskab. En god Del af de bevilgede Milliarder var øjensynligt gaaede i private Lommer.

Jaurés var snart den eneste offentlige Personlighed af Betydning, som haardnakket var for Fred; han satte sin Popularitet over Styr derved og faldt som Fredselsker for Morderhaand.

* * *

Samtidigt viste Fædrelandskærligheden i Tyskland sig fanatisk i sin Krigsbegejstring. Som før berørt, var den ophidset ved aarelang Agitation. Man var overbevist om, at hvis Tyskland i Udlandet var forhadet, saa skyldtes dette udelukkende Tysklands Dyder, dets Rigdom paa Initiativ, den umaadeligt hurtige Oplblomstring af dets Industri. Hadet mod Tyskland var for-

agteligt, thi det havde sin Grund i Misundelse. Tyskland maatte af økonomiske Grunde drive Erobringspolitik. Tyskland burde afløse England som herskende Stormagt. Det troede paa sin moralske Ret til at tage hvad der var fornødent for dets nationale Ærgerrighed og bestyrkedes i denne Tro ved Overbevisningen om, at England og Frankrig var uværdige til den Plads, de indtog. Begge sagdes at være i øjensynlig Nedgang. Talrige Foreninger forberedte Ungdommen til Krigen.

Det turde være en Frugt af disse Foreningers Virksomhed, at ikke mindre end 1,800,000 Mand, før en Uge efter Krigserklæringerne var forløben, har meldt sig frivilligt til den tyske Hær. Sikkert har der ogsaa i Frankrig meldt sig Frivillige, men neppe i meget stort Antal. Fransk-mændene er vel et krigersk Folk, men ikke kamplystne som Tyskerne. Da man Aar 1900 i Paris bekendtgjorde, at de kinesiske Oprøreres Overfald paa Ambassaderne i Peking krævede Hævn, meldte 120 Mand sig frivilligt til Fanerne, dog at Officererne krævede og fik forøget Lønning foruden den allerede forøgede, som Kolonikrigen medførte. Urbain Gohier klagede vildt derover. I Tyskland meldte paa samme Opfordring dengang 130,000 Mand sig frivilligt til Kinatoget, og Officererne kappedes om uden Gageforhøjelse at turde tage med.

*

*

*

I Rusland hades Tyskerne lige stærkt paa Grund af deres gode Egenskaber og paa Grund af deres mindre gode. I Aarhundreder har Mænd af tysk Afstamning indtaget en fremherskende Stilling i Petersborg; de Indfødte har set det med Uvilje. Den baltiske Adel har gjort sig grundigt forhadet i Lifland og Estland. Russerne har til Gengæld denationaliseret det gamle tyske Universitet i Dorpat. Saa meget Russerne har lært af Tyskerne, de nærer ingen Taknemmelighed mod dem derfor. Den tyske metodiske Aand er Russerne med deres umetodiske Intel ligens aldeles imod. Dog først og sidst harmes Russerne over den kortsynede Politik, hvormed Nikolaj I og end mere Alexander II har befæstet tysk Herredømme, snart virksomt indgribende, som da Nikolaj I kom Habsburgerne til Hjælp og knuste den ungarske Opstand, snart uvirk somt tilladende Tyskerne alt, hvad de ønskede, som da Alexander II lod Tyskerne, uden at have et Blik paa den russiske Grænse behov, lamslaa og ydmyge Frankrig. Atter og atter har man i Rusland, naar Talen kom paa Tysklands Sam ling og stedse stigende militære Styrke, kunnet høre Ordene: *Alexander II fecit.*

Og altsom Prøjservæsen, sydtysk Væsen, Smaastatsvæsen i det tidligere tyske Forbund gik op i Tyskhed, altsom Tyskheden i det tyske Rige udviklede sig til Pangermanisme, fik i Rus-

land Slavofilerne Vind i deres Sejl, indtil Pan-slavismen stod fuldt færdig som Modstykke til Altyskernes Lære, og Modsætningen mellem Rusland og Tyskheden i de to store Kejserriger blev til Slavismens Modsætning mod Germanismen, Slavers og Germaners Kamp om Verdensherredømmet.

Det er dog mere Østerrig end Tyskland, imod hvilket det russiske Fremstød er rettet. Forskydningen af Magtforholdene paa Balkanhalvøen har bevirket, at det habsburgske Monarki maa kæmpe for sin Eksistens.

Da Østerrig med sin uhyre slaviske Befolkning, der vel i Galizien er polsk, i Bøhmen czechisk, men i Bosnien og Herzegowina rent serbisk, saa det lille Serbien vinde Selvfølelse, tage til, strække sine Arme ud imod Kejserrigets nyligt indlemmede Provinser, der kun følte serbisk, saa besluttede Østerrig-Ungarn af Uro med Hensyn til Serbernes Holdning indenfor Rigets Grænser at slaa al serbisk Selvfølelse ned.

Da Rusland, som indenfor sine egne Grænser jammerligt mishandler Polakkerne og barbarisk undertrykker Ruthenerne, udenfor disse Grænser skal forestille alle slaviske Folkeslags hulde Befrier og Beskytter, saa kunde Rusland ikke uden Fare for dette Blændværk se Østerrig slaa løs paa Serbien og ydmyge det.

Medens Frankrigs Fjendskab er rettet mod

Berlin og dets Attraa gaar ud paa at genvinde det i 1871 Tabte, er Ruslands Fjendskab rettet mod Wien og dets Attraa den at overtage Formynderskabet over de østerrigske Slaver. Kun fordi Tyskland støtter Østerrig som Repræsentant for Tyskhed, retter Rusland først og fremmest sine Vaaben mod det.

* * *

Anderledes England. For England er Østerrig en underordnet Fremtoning. Det er Rivaliteten mellem England og Tyskland, som alene har gjort Verdenskrigen mulig.

Denne Rivalitet er noget aldeles nyt.

Igennem lange Tidsrum har England overfor Frankrig, England overfor Rusland staaet som Modsætning og væsensforskellig Magt. England og Frankrig har ført talrige Krige i Middelalderen, under Revolutionstiden og i Napoleonstiden. De stod paa Nippet til Krig ved Fashoda-Sammenstødet, saa sent som 1898. Alligevel er Modsætningen ikke gaet dybere end at vi nu ser dem i oprigtig Forstaaelse som Forbundne.

England og Rusland syntes endnu mere anviste paa Rivalitet og Fjendskab; de har senest under Krimkrigen staaet i Vaaben mod hinanden; de har atter og atter haft Brydninger i Asien; de er Modparter ved deres Stammepræg,

deres Regeringsform, deres Religion. Og dog har i vore Dage deres Kappestrid ikke vist sig mere ondartet end at den er udjævnet ved gensidig Imødekommen.

Imellem England og Tyskland har derimod Forholdet i Aarhundreder været fortræffeligt.

Tyskere i umaadeligt Tal har dyrket engelsk Poesi og Videnskab, som Goethe har dyrket Shakespeare, Haeckel Darwin, som Gervinus har forherliget engelsk Handledygtighed og engelsk politisk Sindelag i Shakespeare. Englændere har i ikke ringe Tal været gennemtrængte af tysk Aand som Coleridge var det, ja Englændere har forherliget Prøjservæsenet endog som det aabenbarede sig hos Korporalkongen, den store Frederiks Fader. Carlyle har skrevet en formelig Hymne til ham som Ordneren af Chaos, og Carlyle har forherliget Goethe som den største af de store. Ikke faa er overhovedet de Engelskmænd, som har prist Tyskland paa Frankrigs Bekostning.

De to Riger har aldrig ført nogen Krig mod hinanden før nu. De er lige op til det tyvende Aarhundrede komne godt ud af det sammen. Befolkningens Flertal er i begge Stater germansk, her med en Tilsætning af keltisk Blod, dør med en Tilsætning af slavisk. Men ogsaa Sprogene er begge germanske, ikke fjernt beslægtede. Den største Part af begge Folk er protestantisk,

den mindre Part i begge romersk-katolsk. De har historisk mange Gange været Forbunds-fæller, senest overfor Frankrig. Ved Waterloo sejrede de i Forening.

Ikke des mindre har det ny Aarhundrede set en Spænding mellem dem opstaa, tiltage, blive saa stærk, at den allerede to Gange har været ved at udlade sig i Krig, som kun hindredes ved at første Gang — efter Tanger — Frankrig var uforberedt, anden Gang — efter Agadir — Tyskland i rette Øjeblik gav efter.

* * *

Aarsagen til denne Spænding har naturligtvis Tysklands mægtigt stigende Sømagt været. Stillet som England var, beherskende noget nær de bedste Egne af vor Klodes Landmasse og endnu bevarende Overherredømmet paa Havet, var det tilfreds og ønskede ikke Stillingen forandret. Det var Tyskland som den ny opadstræbende Magt, der var utilfreds, ønskede sine Forhold grundigt forbedrede og rettede Bebrejdelser mod den ældre Magthaver, som syntes at indtage den Plads i Solskinnet, hvortil den unge formentlig havde Ret.

Under denne Spænding opdagedes det, hvor dyb Modsætningen mellem de to stammebeslægtede og sprogligt beslægtede Folk i Grunden var.

Det var Modsætningen mellem Liberalisme og personlig Regering, mellem Borgeraad og Militarisme, mellem et Folk, der *under* andre Folk Frihandel, selv tror paa Frihed og Selvstyre, og et Folk, i hvilket økonomisk Beskyttelse raader, i hvilket Handel og Industri er opblomstrede vældigt under den, men hvor alligevel Junkerstand og Embedsvælde har Overtaget. I England en uafhængig Presse og en Regering, der udgaar fra Parlamentet og er ansvarlig overfor den offentlige Mening. I Tyskland en Presse, der halvvejs er officiel, en Regering, der kun er ansvarlig overfor Kejseren, og en Kejser, der kun er ansvarlig overfor Gud. Denne Modsætning er naturligvis alene tilgrundliggende, er aldrig bleven anført som Aarsag til noget øjeblikkeligt Misforhold.

Hvad Tyskland beklagede sig over i sin Stilling til England, kan siges med faa Ord: Tyskland behøvede et Afløb for sin altfor talrige Befolkning. Det havde tidligere ladet den udvandre til Amerika; men saaledes var Fristaternes tyve Millioner Tyskere gaaede tabt for Moderlandet. Nu følte det Trang til at sprænge sine Grænser og erhverve Kolonier rundtom. Dog Tyskland fandt, at alt Værdifuldt allerede var taget, og det fandt saare hyppigt England paa sin Vej. Det forekom da det nye svulmende Kejserrige, som stillede England sig i Vejen for

Tyskernes koloniale Ærgerrighed. Imidlertid havde som bekendt indtil for en femogtyve Aar siden Tyskland ingen kolonial Ærgerrighed. Tyskland var en Menneskealder igennem personificeret i Bismarck, og Bismarck vilde ikke have Kolonier, betragtede Kolonier nærmest som en Snare eller en Fare, opmuntrede derfor Frankrig — for at faa det til at glemme Elsass-Lothringen — til at udvide sig i Afrika. Han sendte Franskændene til Tunis og til Madagascar og modtog i sin Tid Barthélémy de St. Hilaire's ret imbecile Taksigelser derfor.

Det vilde være urimeligt at kalde en saa genial Politiker som Bismarck kortsynet; men hans Livsopgave havde han selv begrænset, og ifald det tyske Folk efter hans Fald har lidt af Sult efter Land, saa er ikke England, men Bismarck Skyld deri.

* * *

Naar Englænderne paa deres Side har været uvilligt sindede imod Tyskland, saa beroer det først og fremmest paa den Uvidenhed om det tyske Folks Beskaffenhed og gode Egenskaber, der har gjort dem modtagelige for den nationalistiske Presses Ophidselser. Blot en enkelt Mand som Maxse i sin *National Review* har i en halv Snes Aar i hvert Hefte ladet Tyskland

stemple som Fjenden. Tysk Sprog er ukendt i næsten enhver engelsk Skole og ved næsten ethvert engelsk Universitet. I hele Skotland er der ikke ét Kateder for tysk Sprog og Literatur. I England er der ét, ved Universitetet i Cambridge. Det beklædes af den dygtige Professor Karl Breul, en Tysker; men denne Lærestol er ogsaa grundet af en rig tysk Købmand, til hvem Breul jævnlig og aldrig uden Held henvender sig for tysk-nationale Formaal.

Uvidenheden om tysk Sprog er saa stor, at af hundrede Underhusmedlemmer kan de fem og halvfems ikke et Ord Tysk.

Men Uvidenhed bærer dog ikke Hovedskylden for Nationalhadet mellem de to Folk; thi dette er størst i Tyskland, hvor Kendskab til engelsk Sprog er almindeligt udbredt.

Tyskland har i 43 Aar vist sig fredselkende (naar man blot undtager det af Bismarck 1875 planlagte Overfald paa Frankrig, som hindredes ved Gortschakoffs Indgriben). Fortjenesten var forsaavidt mindre, som Krig vilde have været skadelig for Tysklands mægtigt opblomstrende Handel og forsaavidt som den var overflødig, da man i femogtyve Aar var Europas ubestridte Herre.

England begyndte imidlertid at foruroliges ved Tysklands Marinepolitik. Det tyske Rige forøgede med feberagtig Hast og med lidenskabelig

Kraft sin Flaade, arbejdede paa den Dag og Nat. Det syntes at ville fravriste England Herredømmet paa Havet. Men dette Herredømme var og er en Nødvendighed for Øriget, der ikke kan ernære sig selv. Fraset at England er en asiatisk, afrikansk, australsk og nordamerikansk Magt saa fuldt som en europæisk, er Flaadens Bestemmelse den at sikre Englands Ernæring, forhindre den britiske Centralmagts Udsultning og Ydmygelse.

Vi ser ogsaa at England i Aarhundredernes Løb har tilintetgjort enhver fremmed Sømagt, der enten kunde kue Storbritannien eller (som Danmarks) bruges imod Riget. Saaledes har England uskadeliggjort den spanske, den hollandske, den franske, den danske Flaade. Englands Verdensstilling vilde være ændret, ifald det uden at forsøge en Indgriben havde ladet den tyske vokse og vokse. Det kunde længe nok siges, at England blot behøvede at bygge to Skibe, hver Gang Tyskland byggede et; dels formaaede den engelske Skatteyder ikke i Længden at taale en saadan Overanstrengelse, dels blev det England — som ikke har Værnepligt og ikke vil have den — umuligt at bemande alle disse Skibe.

I England følte det tyske Flaadebyggeri da som en Udæskning. I England vilde en stor Hær være et Angrebsvaaben; Flaaden derimod

er defensiv, sikrer Landets Ernæring. I Tyskland er den uhyre Hær væsenligt defensiv, nødvendig til at sikre Rigets vidtstrakte Grænser mod Frankrig og Rusland. Den store, ypperligt byggede og udrustede, Flaade derimod er væsenligt et Angrebsvaaben. Englænderne har imidlertid ikke villet forstaa Tysklands nationale Fornødenheder. Tyskland maa have Kulstationer og Tilflugtsstationer paa forskellige oversøiske Punkter. Stillingen er nu den, at tyske Krigsskibe, end ikke for halv Damp, er i Stand til at naa de tyske Besiddelser ved det stille Ocean. Dette er selvfølgelig utaaleligt for en Stormagt, og det er uklogt af England at modsætte sig Tysklands Erhvervelse af Kulstationer.

* * *

Tysk Landgang i England har været et Skræmbillede, opstillet af engelske Nationalister. Men den tyske Hær behøver for at ramme England ikke at sættes over Havet. Et Indfald gennem Belgien i Frankrig, som det netop nu foretages, og — efter sejerrige Slag — Indlemmelsen i det tyske Rige af Belgien, der allerede er økonomisk erobret, vilde være et Dødsstød for England som Verdensmagt. Den flamsktalende Del af det lille Land føler sig forud mere beslægtet

med Tyskland end med fransktalende Landsmænd.

Tyskeren synes aandeligt Verdensborger. Hans Nationalitet opsuges let og hurtigt i et fremmed Samfund; han bliver i næste Slægtled Nordamerikaner eller Ungarer eller Russer. Medens Englænderen overalt beholder sit Særpræg, slipper Tyskeren (som Skandinaven) sit.

Tyskeren synes altsaa aandeligt Verdensborger. Han oversætter og tilegner sig alt Videværdigt, ogsaa alt Engelsk. Shakespeare spilles mange Gange hyppigere i Tyskland end i Storbritannien; Darwin har man helt tilegnet sig; Wilde og Shaw er mere ansete i Tyskland end i England. Og som Verdensborger synes Tyskeren radikal. Tænkere som Haeckel og Nietzsche er paa tysk Grund langt mere yndede end konservative Tænkere som Eucken eller James eller Bergson. Men selv den mest frigjorte tyske Universitetsprofessor er politisk Konservativ, og Pickelhuen ham kærere end alle røde Huer. Medens endog i Rusland Universiteterne er Frisindets Hjemsteder, er i Tyskland Universiteterne højkonserverative; de oppositionelle Personligheder ansættes ikke, befordres ikke.

Saaledes er Tyskeren heller ikke Verdensborger i sit Hjem. Han hævder indenfor det tyske Rige som i Østerrig sin Nationalitet med umaadelig Selvfølelse, og undertrykker med god

Samvittighed Danske, Polakker, Franskmænd, Czecher, Rumæner og Serbere, naar de som undertvungne forefindes indenfor de to Kejserrigers Rammer.

* * *

Længe har Tyskeren og Prøjseren været Modsætninger, forsaavidt Tyskeren var varm, ofte godlidende, undertiden sværmerisk, iøvrigt poetisk, musikalsk, filosofisk, Prøjseren derimod stram, tjenstivrig, forstandstør, kølig. Efterat det er lykkedes Prøjsen at disciplinere Tyskland, har det hele tyske Folk modtaget Prøjsens Stempel. Vistnok har Tyskerne i Almindelighed vist sig som et fredeligt Folk, Kejseren har teoretisk været for Fred, Socialisterne har praktisk været for Fred. Men stærkere Kræfter har været for Krig: de militære Industrier som Krupp, der endog, som ifjor bevist, i franske Blade ophidsede til Krig; de mange Tusinder af Officerer, hvis Kald overhovedet er Krig, har fremskyndt Krigen. Kejseren har ikke for intet i sin Tale, Juli 1900, fremstillet Hunnernes Krigsførelse som et Forbillede. Pekings Plyndring ved de Allierede samme Aar var en Skændsel.

Prøjsen er en Militærstat, militær ved sin Historie og sin Overlevering. Al historisk Undervisning i Prøjsen drejer sig om Rossbach, Wa-

terloo, Sedan. Prøjsens Originalitet er som Spartas at være et Folk af Krigere. Det har nu meddelt Tyskland denne Originalitet. Idealerne har aldrig været mere militære end i Tyskland nu, og dertil svarer, at den tyske Hærs Organisation og Udrustning er den ypperste i Verden. Havde det været Englands dybt alvorlige Hensigt at knække Tyskland, saa maatte det have indført Værnepligt. Nu kommer dets Landhær lidet i Betragtning overfor den tyske.

Medens Darwinismen i England blev opfattet som Kampen for de Ypperstes Sejr uden nogen Tro paa, at den Udvælgelse som finder Sted i Krig, falder sammen med den ønskværdige af de bedste, er Darwinismen i Tyskland gjort til Forskole for Dyrkelse af Krig. Lessing og Kant, Herder og Goethe var Fredsvenner, Kant var en Talsmand for Verdensfreden. I de sidste Aar hævdedes i Tyskland, at Krigen var et Led i den guddommelige Verdensorden, at fredelige Kulturbestræbelser for Tyskland var til ringe Nytte i Sammenligning med Krigen, og at uden Krig og stadig Beredthed til Krig blev Mennesker som Folkeslag sløve og slappe. Stikordet fra Nietzsche *Attraa efter Magt* er slaaet igennem, og ikke mindst hans udæskende Sætning: „Ikke den gode Sag helliger Krigen, men den gode Krig helliger enhver Sag.“

Hermed er saa sammensmeltet Indflydelsen fra Bismarck, der har omskabt det tyske Folk i sit Billede og indgydt det Tro paa voldsomme Midlers Gavnlighed, ja Nødvendighed.

Der var i England fra først af nogen Misstemning i Anledning af den tyske Handelsconcurrency; man harmedes over at man i Tyskland mødte Englands aabne Dør med høje Toldtariffer og over at Englænderne ogsaa forsaavidt skulde optage en ulige Kamp, som den engelske Lefevod var højere og de tyske Varer slettere. Det var paa den Tid, da den tyske Tekniker, Franz Reulaux (1877) endnu med Rette kunde stemple de tyske Varer med det Ord, som længe heftede ved dem, *billig und schlecht*. Men den Tid er forbi. Englænderne har længst anerkendt, at Tyskerne arbejder strengere, kan langt flere Sprog, retter sig meget smidigere efter Kundernes Smag. Man véd i England, at den tyske Handelsrejsende slaar enhver anden af Marken. At gunstige Omstændigheder og udmærkede Egenskaber har givet Tyskerne en uhørt Fremgang, vilde da ikke have vakt Misstemning i England, ifald Tyskerne som Herskere ikke var saa nybakte. Men man led ikke, at den tyske Kejser sagde, hvad hans Folk mente: Vi er Jordens Salt. Man holdt ikke af, at Tyskerne allevegne optraadte som

den højere Race, ja siden 1870 viste sig næsten blinde for andre Folkeslags Fortrin.

* * *

Og nu trækker Alt sig sammen hvad der i de sidste fyrretyve Aar har været af dulgt Betændelse i den europæiske Situation. Alle Voldgifts- og Freds-Bestræbelser er glemte, er blevne Latterligheder. Carnegie's Fredspalads i Haag har nu Ferie til stor Rengøring. Ferie har ogsaa Europas Diplomater, som end ikke naar de arbejder, imponerer Nogen. Typen er maaske Frankrigs Ambassadør i Wien, som i den Grad var uden den svageste Anelse om hvad der forestod, at han umiddelbart før Østerrigs Krigserklæring til Serbien lod Frankrigs Præsident og Conseilpræsident begive sig ud paa Høflighedsbesøg. Med Edward VII synes den sidste store Diplomat at være gaet bort.

Alle de europæiske Kejsere og Konger, der nu begynder Fjendtligheder mod hverandre, beraaber sig paa hver sin Gud, der vaager over dem og vil tilintetgøre Modstanderne. Saaledes beraabte i Oldtiden Moab sig paa *Kamósch*, Israel sig paa *Jahve*. Den russiske Gud, (*Bog* kaldet) synes paa den ene Side ren Nationalgud, som naar Czaren udtaler: „Ruslands Gud er en mægtig Gud“, paa den anden Side at være Overgud paa en Art Olymp, som naar han af Duma-

præsidenten kaldes: „Kongernes Konge og Guderne Gud.“ Den østerrigsk-ungarske Gud varetager Tvillingrigets retfærdige Sag; den serbiske Gud varetager Serbiens ikke mindre retfærdige Sag. Den tyske Gud, ogsaa kaldet „den gamle Allierede fra Rossbach“, beskytter i Kejseren sin Repræsentant paa Jorden, og Kejseren opfordrer sit Folk til paa Knæ at takke denne Gud for en Sejr. Englands Gud bevarer Kongen. Det lille Belgiens Gud har uden synderligt Held gjort sit Bedste for at værgе Belgiens Selvstændighed. Frankrigs kirkefjendske Rege-ring synes at ville hjælpe sig uden Gud og nøjes med den retfærdige Sag, for hvilken jo iøvrigt alle de Stridende uden Undtagelse kæmper. Forsaavidt kunde de synes enige. Rigtig-nok forstaar Belgien og Tyskland, Tyskland og Frankrig, Rusland og Tyskland, Østerrig og Serbien, Tyskland og England osv. hver sit : det stik modsatte ved den retfærdige Sag.

Der er da Guder nok og retfærdige Sager nok i Felten; dog havde der i Europa været én Statsmand, havde Guderne ikke behøvet at lade Belzebub træde i den hellige Aands Sted, og Retfærdighedens Sag var bleven fremmet uden det almene Massemyrderi. Retfærdigheden! Det er vanskeligt at se, hvad den har med denne kolossale Nedslagtning af Europas Ungdom at gøre.

I andre tidligere Krige kunde man uden Van-

skelighed nævne Formaalet, hvorfor der kæmpedes, som naar Italien kæmpede for at blive en Stat, eller Prøjsen for at opnaa Kieler Havn. Men her kæmper visse store Stater som Østerrig, Tyskland og Frankrig i Almindelighed for deres Eksistens, Belgien for sin Uafhængighed, Serbien for sin Fremtid, Japan for sin Fremtid, Rusland for sin Prestige, England for sin Stilling som Verdensmagt. Een Magt, som ikke nævnes, vil komme til at drage Fordel af Kri- gen: Socialismen. De Forholdsregler, Regeringerne nu maa træffe for at hindre Privatkapitalens Udsugning af Befolkningerne, vil blive staaende, naar Freden engang er sluttet.

Rusland er langsomt i Vendingen, har vanskeligt ved at mobilisere, har desuden oprindeligt vist sig ret lunkent overfor Frankrig. Fra August 1891 til Begyndelsen af 1894 maatte Franskmandene forhandle med Rusland for at opnaa en rent defensiv Alliance. Men Konventionen af 1894 blev virkningsløs i 1910, da Rusland trak alle sine Tropper bort fra den polske Grænse. Det havde indtil da tre særligt stærke Armékorps ved Grænsen i kun 300 Kilometres Afstand fra Berlin. I Oktober 1910 trak den dem 200 Kilometre tilbage hinsides Weichselen. Til at concentrere fire eller fem Armékorps ved Grænsen, behøvede det nu den Maaned der er gaet.

Østerrigs Kamp mod Serberne synes ikke heller at føres med Fart eller Fremgang. Det tager sig da ud, som samledes al Energi paa den vestlige Krigsskueplads, hvor i Øjeblikket da dette skrives de to Millionhære begynder den gensidige Tilintetgørelse.

Tyskernes første Optræden paa Valpladsen er ikke foretaget med den Aplomb som i 1870. De er snublede over Tærskelen. Belgien har overrasket ved en Kraftudfoldelse, der vistnok tildels skyldes én stor Mand, Henry Brialmont, den nyere Tids største Fæstningsbygmester, særlig berømt ved sin Befæstning af Antwerpen. Men Tyskernes militære Organisation er derfor ikke mindre beundringsværdig og overvinder i Længden alle Vanskeligheder.

Ejendommelig for Nutidens Tyskland er den Omstændighed, at for Generalernes Vedkommende er deres Hærledelse hidtil næsten anonym. Medens paa Napoleons Tid hvert Barn i Europa kendte Navnene paa hans Maréchaller og Generaler, Ney og Murat, Macdonald og Masséna, Junot og Bernadotte, nævnes sjældent eller aldrig et tysk Navn. Til Bedste for det monarkiske Princip hedder de sejrende Feltherrer Kronprinsen af Tyskland, Kronprinsen af Bayern, Prinsen af Württemberg osv.

Det er grimt og nedslaaende i et lille Land, der ligger udenfor Konflikten, at maatte være

Vidne til, hvorledes det største Øjeblik ikke kalder stort andet frem end indbildsk Tro paa at være et Verdensmidtpunkt, Angst, der skraber Guld og Sølv sammen i Bunker, og endelig Griskhed, der benytter Medborgeres Forlegenhed til at flaa dem ved høje Kulpriser og Melpriser, til at berøve dem som Lejere Lys og Ly. Men det er vemodigt opløftende at blive Vidne til enstemmig national Offervilje som i Belgien, Serbien, Frankrig og Tyskland.

Dog derfor er Fremtiden lige mørk. Øjeblikket er saa stort, at det tvinger til Taushed om det, der nu begynder. Ingen kender Fremtiden, og er Sindet fast, er dog Anelserne bange.

H. G. Wells, der i sin Roman om den stedfindende Verdenskrig, som han anede, betragtede den som et Ødelæggelses-Vanvid, skrev forleden Dag i engelsk-patriotisk Begejstring, at hvert Sværd, der nu drages mod den tyske Militarisme, det drages for Friheden i Europa. Han synes da at kunne forestille sig Rusland kæmpende for denne Frihed. Det vil falde andre mindre let. Øjeblikkets Omskiftelser har ganske vist medført, at Rusland skriver Polens Genoprettelse paa sin Fane. Kongeriget Polens værste Undertrykker lover det samlede Polen fuld Frihed. Der staar tilbage at erobre Posen og Galizien, forene dem med Kongeriget, frigøre og selvstændiggøre det hele. Det er en Opgave,

som vil tage Tid og Kræfter, som Rusland ikke har vist sig voksen, og som neppe Nogen tror, det agter at løse.

Foreløbig oplever vi kun, at hver af de stridende Magter tillægger sig Sejren ved ethvert Sammenstød, meddeler at Fjendens Tab var stort og dens eget Tab ringe. Vi oplever hver enkelt stridende Parts skrækkelige Fryderaab over umaadeligt Mandefald paa Modstandernes Side, over Flyveres Nedskydning, Skibes Undergang, hele Regimenters og Eskadroners Nedmejning ved Maskingeværernes vidunderlige Effekter.

Vi vil komme til at opleve Rædsler og Omvæltninger uden Maal og Tal, som vil resultere i Europakortets Omfarvning og Verdenskortets Omkalfatring.

FORSKELLIGE SYNSPUNKTER FOR VERDENSKRIGEN

(November 1914)

I. Det engelske Synspunkt.

I Sommeren 1914 udgav det store mellemfolkelige Freds- og Voldgiftsforbund (*Conciliation internationale*) et i Canada holdt Foredrag af Storbritanniens Lord-Kansler, Viscount *Haldane de Cloan*, i hvilket han, henvendende sig til De forenede Staters og Canadas forsamlede Jurister, dels paaviste, hvorvidt man allerede var kommen i inderlig Harmoni mellem de engelsk talende Folkeslag, dels stillede alle Folkeslags fredelige Samliv i Udsigt. Han gjorde gældende, at Ernest Renan, den Mand, der efter George Merediths Udsagn havde flere Idéer i sit Hoved end nogen anden Evropæer, havde sagt: „Mennesket er hverken indskrænket ved Race eller Sprog eller Religion eller ved Floders Løb eller ved Bjergkæders Retning“, og at en endnu større Mand, Goethe, havde sagt: „Vi kan betragte

hele Gruppen af civiliserede Folk som ét stort Forbund, forenet ved fælles Virken og arbejdende for et fælles Maal“.

I Fortalen til Lord Haldane's Foredrag udtalte *Theodore Ruysen*, Professor ved Universitetet i Bordeaux: „Denne ene Kendsgerning er sikker: Krigene bliver sjældnere . . . Varige Alliancer, der danner nye politiske Grupper, uskadeliggør de enkelte Staters Ærgerrighed og bringer paa nogenlunde tilfredsstillende Maade Krigstruslerne til at forstumme. Angrebslysten hos de frygteligste Magter er lidt efter lidt blevet hæmmet, hindret, lammet ved de utallige Traade, der udspændte mellem Klodens hinanden fjerneste Punkter knytter Folkene til hverandre og skaber Samfæstthed“.

Dette udtaltes af Lord Haldane og skreves af Ruysen nogle Maaneder før Verdenskrigens Udbrud. Saa vidt troede nogle af Evropas bedste Mænd at vi var naaet. Nu er Lord Haldane Lord-Kansler i den Regering, som har erklæret Tyskland Krig.

Jeg for min Del hørte ikke til de Fortrøstningsfulde. I et Foredrag, jeg i Februar 1914 holdt i Kristiania og i Bergen om Spændingen mellem England og Tyskland, paaviste jeg, at Udsigterne var saare mørke. Dog deltog jeg gerne i Fredsarbejdet.

I Dagene fra 12.—19. September skulde den

enogtyvende Verdensfreds-Kongres været afholdt i Wien. Grev Berchtold var blandt Indbyderne, han, som nu fører Krig mod Serbien, Frankrig, England, Rusland, Montenegro, Belgien og Japan. Kejseren havde indbudt Kongresdeltagerne til en Slotsfest. Den 18. September skulde jeg selv efter Indbydernes Ønske tale paa Raadhuset i Wien. Da 28. Juli Østerrig-Ungarn erklærede Serbien Krig, sendte jeg Afbud og opfordrede til Indstilling af Kongressen. Den faldt bort af sig selv.

Da Krigen brød ud og hurtigt antog et Omfang, som ingen tidligere Krig paa Jordkloden har naaet, søgte flere af de krigsførende Stater at fralægge sig al Skyld for den og at kaste Skylden over paa Modparten. Dertil er senere kommet de heftigste og videst gaaende gensidige Anklager for Maaden, hvorpaa Krigen føres. Ikke blot Regeringerne og de forskellige Landes Presse, men talrige Kunstnere og Videnskabsmænd, ogsaa i de neutrale Stater, har som bekendt lidenskabeligt taget Parti.

I.

Blandt de utallige engelske Flyveskrifter, Krigen har fremkaldt — Oxford Universitetet alene har hidtil udgivet fireogtyve — er det naturligt at nævne *Gilbert Murray's* først, fordi denne udmærkede Lærde, der hele sit Liv har været

Fredsven og med særlig Begejstring har oversat Euripides's *Trojanerinderne*, det første store evropæiske Indlæg mod Krig, har opkastet det Grundspørgsmaal: Hvorledes kan Krig nogensinde være berettiget? Han besvarer det overfor tænkte Indvendinger af en Tolstojaner eller overhovedet af En, hvem Læren om at vende den anden Kind til er gaaet i Blodet eller for hvem dog Læren om at gengælde Ondt med Godt indeholder Rettesnoren.

Gilbert Murray anser det som ægte Engelskmand for umuligt, at Nogen kan læse de officielle Fremstillinger, som de britiske, tyske og russiske Regeringer har givet af Krigens Oprindelse, uden at naa til den Indsigt, at Tyskland (eller et mægtigt Parti i Tyskland) har planlagt Krigen længe i Forvejen, har valgt Øjeblikket, hvor det saá sine Naboer slet forberedte, har forebygget en fredelig Overenskomst mellem Østerrig og Serbien, og for hurtigere at gøre det af med Frankrig krænkede Belgiens Neutralitet. Men han forudser Indvendingen: „Tysklands Udaad er ingen Grund for os til at begaa Udaad. Vi gjorde vort Bedste for at bevare Freden. Da vore Bestræbelser var frugtesløse, burde vi ikke have forøget Ulykken; vi kunde have holdt os neutrale som de Forenede Stater.“

Gilbert Murray spørger: Sæt du saá en ond eller drukken eller gal Mand løbe hen og an-

gribe en lille Pige paa en Landevej. Vilde du da ikke stoppe ham og i Nødstilfælde slaa ham ned? Tolstojaneren svarer: „Hvorfor skulde jeg begaa en Synd? Lad den lille Pige kun blive slaaet ihjel! Lad den onde Mand begaa anden Udaad! Jeg vil i ethvert Tilfælde ikke forøge Mængden af unyttige Voldsgerninger, som jeg ser omkring mig“.

Med dem, der tænker saadan, lader der sig ikke forhandle. For Gilbert Murray stiller det sig saadan:

Østerrig sagde pludseligt til det lille Serbien: „Du er en ond lille Stat. Jeg har indlemmet og regeret nogle Millioner af dine Landsmænd imod deres Vilje, og alligevel nærer du endnu stadigt Østerrig fjendske Følelser, som jeg ikke er til Sinds at finde mig i. Vær saa god straks at fjerne fra din Tjeneste alle Embedsmænd, Politikere og Soldater, som ikke holder af Østerrig, og jeg skal saa fra Tid til anden sende dig Lister over Personer, du har at afskedige eller straffe paa Livet. I Fald du ikke inden 48 Timer erklærer dig villig til at lystre, skal jeg, som er saare meget stærkere end du, nok faa dig til det.“ Serbien gjorde sit Bedste, imødekom de to Tredjedele af Østerrigs Krav, anmodede om Voldgift for den Tredjedel, der var tilovers, og som den ikke kunde gaa ind paa uden at vanære sig selv. Svaret var en Krigserklæring.

I England opfattes Forholdet da saaledes:

Der var i Serbien begaaet et Dobbeltmord paa den østerrigske Tronfølger og hans Gemalinde. Tronfølgeren havde hidtil ikke været sit Rige videre dyrebar; det betragtedes almindeligt som en Ulykke, om han med sin højpavelige Uforsonlighed skulde komme til at bestige Tronen. Men ved hans Død gik, som rimeligt var, denne Betragtningssmaaade i Glemme. Man oprørtes over Morddaaden. Man gik endog i Tyskland og Østerrig saa vidt, som til at betegne Serbien som Morderstaten. Man havde dog ikke betegnet Portugal som Morderstat, fordi Kongefamiliens fleste Medlemmer blev myrdede i Kraft af en vidtfgrenet politisk S sammensværgelse. Man havde ikke kaldt Italien Morderstat, fordi en italiensk Anarkist myrdede Kejserinden af Østerrig, en anden Kong Umberto af Italien.

Ved Traktater af 1831—32 og 1839 var Belgien blevet erklæret for „en uafhængig og neutral Stat“. Af disse Traktater var saa vel Prøjsen som Storbritannien Underskrivere.

I Oktober 1907 underskrev alle Magter, som deltog i Haag-Aftalerne, bl. a. denne Bestemmelse: „Neutrale Magters Omraade er ukrænkeligt. Det forbydes krigsførende Stater at føre Tropper eller Tilførselstog, hvad enten det er Krigsfornödenheder eller Forstærkninger, igennem en neutral Magts Landemærker.“

Tyskland sagde nu til Belgien: „Vi har ingen Trætte med dig. Men vi tilsigter af visse Grunde at marchere tværs over din Grund og maaske udkæmpe et Slag eller to der. Vi véd, at du ved en Traktat har forpligtet dig til ikke at tillade noget saadant, men vi kan ikke hjælpe det. Samtyk, og vi vil betale dig en Erstatning senerehen. Afslaa, og vi vil behandle dig, saa du skal ønske, aldrig at være bleven til.“

I det Øjeblik var Belgien en fri, selvstyret Stat. I Fald det var gaaet ind paa Tysklands Opfordring, havde det ophørt at være begge Dele. Det vilde have modtaget Befalinger fra en Fremmed, der ikke havde nogen Ret til at give dem.

Følgen har været, at Belgien i Øjeblikket er som udslettet af Staternes Tal.

II.

Der findes, hævder Englænderne, hos de tysktalende Folk overhovedet en, vis Ringeagt for Smaastater. Da de store Kejserriger skylder Opslugningen af Smaastater deres Tilblivelse, er denne Opfattelse ikke overraskende hos dem. Overfor denne Seen ned paa de mindre talrige Statssamfund minder engelske Forfattere (som

Vicekansleren for Sheffield Universitet *H. A. L. Fisher*) om, at al den kosteligste Civilisation er kommen fra smaa Stater. Det gamle Testamente, de Homeriske Digte, det attiske Drama og Elisabeth-Tidens, den italienske Renæssances Kunst. — Verden skylder Athen, Jerusalem, Florents, Weimar uendeligt meget mere Kultur end saadanne store Monarkier som Ludvig den Fjortendes eller Napoleons eller Wilhelm den Andens. Derfor er det en Genstand for Englands Omsorg at bevare de smaa Staters Tilværelse i den moderne Verden. For visse militære Gemytter i Tyskland synes det en beklagelig eller jammerlig Ting, at et lille Samfund er organiseret paa fredeligt Grundlag, og at dets Politik gaar ud paa at holde det udenfor Krig. Men selv om man gik ind paa, at Schweizernes, Danskernes, Hollændernes eller Belgiernes Moralitet blev væsentlig forbedret ved, at de opslugtes af en eller anden stor Militærmagt, vilde der saa dog ikke være mistet noget dyrebart ved saadanne smaa Freds-Oasers Forsvinden? Har Erobringspolitikken vist sig heldbringende? Har Polens Ophør som Stat virkelig gavnet de to delende Hovedmagter og ikke været en stadig Kilde til Uro for dem? Har Resultatet af Elsass-Lothringens Indlemmelse ikke været lige skæbnesvangert for Herskere og Undersaatter? Det er et af Prøjsersaadens Sygdomstegn, at den nedsætter og ringe-

agter enhver naturlig Følelse, der strider imod, hvad der betragtes som Nødvendigheder for et stridsvant Kejserrige. Saaledes finder man i Bøger, der er skrevne af en saa fremragende og maadeholden Mand som den tidligere Rigs-kansler, Fyrst Bülow, en afgjort Stræben efter saa vidt muligt at undertrykke de nationale Særegenheder hos Polakker, Danske og Folk af romansk Afstamning, der modstræbende er blevne indlemmede i det tyske Rige. Englænderne, som har nogen Erfaring med Hensyn til Behandlingen af smaa Nationaliteter, kan ikke læse om prøjsisk Politik's Udvikling i Posen uden at føle, hvor uintelligent og undertrykkende den har været. Det ligger i det prøjsiske Væsen at betragte al Forskellighed, alle Varieteter, ikke blot som byrdefulde, hvad de jo kan være, men som rene Fornærmelser, hvad de meget sjældent er.

De smaa Stater har det store Fortrin, at de varierer den fastsatte Type, som indprentes af de større Magters Væsen og Færd. Smaastaters Tilværelse virker i det evropæiske System omtrent som den Enkeltes personlige Frihed virker i det borgerlige Samfund, modarbejder den herskende og fordummende Anskuelse, at det ene og alene er organiserede Massers brutale Styrke, det kommer an paa.

I Fald Ordet Civilisation har en Mening, i Fald det betyder Velvilje, Pligtfølelse, Selvop-

ofrelse, livlige aandelige Interesser og skarp Dømmekraft, saa er der ingen Grund til at tro, den er en Forret for store Stater. Der gives endog en Type af harsk og barsk Fædrelandskærlighed, som er civiliseret Følemaade fjendsk. Den kan meget vel forenes med et Heltemod, der allerede trivedes i barbariske Tidsaldre, men den er Udslag af en Fanatisme, der altid har været Fornuftens værste Fjende, hvad enten den som religiøs bragte Kættere paa Baalet, eller som militær udsatte Enhver, der hindrede dens Planer, for Tilintetgørelse ved Mørseres Granater.

III.

I Fald det Spørgsmaal da rettes til Storbri-tannien og til Englænderne, hvad de kæmper for, saa lyder Svaret:

Først og fremmest *for vor nationale Ære*. Vi er højtideligt gaaede i Borgen for Belgiens Uafhængighed og Neutralitet, da dette Land blev et selvstændigt Rige; Prøjsen, som nu behersker Tyskland, gik i Borgen derfor som vi. I Fald Traktater ustraffet kan brydes, saa snart det passer en af Parterne at bryde dem, hvad Værd har de da? Hvis mellemfolkelig Moral ikke er til, hvilket Stød er da ikke rettet mod al privat og al Handels-Moral! Saa er Lovens Herredømme, al Civilisations Kendemærke, tilintetgjort. Tyskland har undskyldt sig med, at Frankrig

vilde have brudt Belgiens Nevtralitet, i Fald Tyskland ikke havde gjort det. Men Frankrig svarte Nej paa Sir Edward Grey's Spørgsmaal, om det havde en saadan Hensigt, Tyskland nægtede at svare, og den tyske Rigskansler be- tegnede derefter Traktaten som „en Lap Papir“.

For det andet kæmper vi for en lille Stats og for *alle Smaastaters Ret*. Pangermanerne kræver Opsugning af alle Folkeslag, der i nogen Maade er beslægtede med Tyskerne ved Afstamning eller ved Sprog. Alle disse Smaastaters tapre Anstrengelser i Fortiden, al deres ædle Stræben for Frihed og Uafhængighed i vore Dage, skal da have været til ingen Nytte.

Vi kæmper for det tredje for *folkeligt Selvstyre* mod Selvherskervæsen. Vistnok styres ogsaa Rusland enevældigt, men det vilde allerede for halvhundrede Aar siden havt en fri Forfatning, var ikke Alexander II bleven myrdet, og det har nu i det mindste en Duma og er paa Vej til konstitutionel Regering. [Saa sød- ladent ses nu paa Rusland]. Frankrig er Republik; Belgiens og Japans Forfatninger ligner Englands egen. Tyskland derimod har i de sidste 40 Aar ikke gjort noget som helst konstitutionelt Fremskridt; Rigsdagen har ringe Indflydelse; Ministeransvarlighed kendes ikke; Mas- serne har i Prøjsen ingen Stemmemaagt i Sam-

menligning med de Rige. Kejseren er Krigsherre, Hær og Flaade er hans alene.

Vi kæmper dernæst for *Evropas Fred, for Voldgift imod Krig, for Statens Indretning paa fredelig Grundvold* imod Militarisme. De tyske Triumfer 1864, 1866, 1870 høstedes ved Krigsmagt. Saaledes blev Krigsmagt mere og mere fremherskende i Tyskland. Treitschke skrev: „Vi har gjort det af med Østerrig; vi har gjort det af med Frankrig; det sidste og sværeste Opgør staar tilbage, det med England“. Til det skulde i Forening med den overmægtige Hær den nye og stærke Flaade tjene.

Vi kæmper først og sidst for *vor nationale Tilværelse*, enhver Stats første og sidste Maal. Kampen maa blive lang og haardnakket, da ogsaa Tyskerne kæmper for deres nationale Eksistens. De er et Folk, som tæller langt flere Millioner end vi, og holdes sammen af en Hengivenhed for Stat og Fædreland, som neppe er naaet, ikke overtruffet af noget andet Folk. Det var Tyskernes Hensigt at opspare England til sidst. Først skulde Frankrig knuses, saa Rusland svækkes; saa først skulde Turen komme til os. De strømmer nu over af Had til os, fordi denne Plan ikke kom til Udførelse.

Sæt, det gik, som de haaber og fuldt og fast tror paa, sæt, at de sejrede! Hvad vilde da ske?

Belgien vilde forblive tysk, og, som Napoleon

sagde, en Stormagt, der besidder Antwerpen, har en Pistol rettet mod Englands Hjerter. Selv om Belgien beholdt et Skin af Selvstændighed, maatte det gaa ind i det tyske Toldforbund, og Belgisk Congo vilde blive indlemmet, hvorved alle vore afrikanske Besiddelser kom i Fare.

Selv om Holland forblev uafhængigt af Navn, vilde det af Gavn være tysk. Rotterdam vilde være i tyske Hænder, Skelde-Mundingen blev taget i tysk Varetægt. Frankrigs Skæbne vilde blive den, som Bismarck forudsaa, da han talte om næste Gang at aarelade Frankrig, til Blodet hvidnede. Den Skadeserstatning, det maatte betale, vilde blive Milliarder, mod hvilke de fem fra 1871 var at regne for et Loppestik. Alle de franske Kolonier vilde blive knyttede til Tyskland, og Spanien maatte opgive sin lille Part af Marokko. England fik et tysk Tanger overfor Gibraltar, et tysk Agadir paa Atlanterhavskysten til at true dets Samfærdsel med Nigeria og Sydafrika. Hele Nordsø-Kysten fra Elben til Dover eller endnu længer vilde komme i tysk Besiddelse eller under tysk Opsyn, og for de franske Milliarder kunde Tyskland tredoble sin Flaade.

Storbritanniens Vælde beror helt og holdent paa dets Overherredømme til Søs. Hvad Hold vilde det have paa Indien og de spredte Kolonier uden dette? Men at vedligeholde dette Over-

herredømme, i Fald Tyskland havde Nordsøkysten under sig, vilde være umuligt. De forenede Stater vilde vel neppe taale et tysk Angreb paa Canada; men Canada vilde være nødsaget til at slutte sig til de Forenede Stater. Vigtige Dele af Avstralien vilde blive erobrede af Tyskland, og Sydafrika vilde blive tvunget til at optage store tyske Kolonier. De britiske Riger i Afrika, desuden Hongkong, de malayske Stater, Gibraltar og Malta, alt hvad der fandtes værd at tage, vilde blive taget. Selv om vi fik Lov at beholde Indien og Ægypten, vilde vor Anseelse være saa formindsket, at Tabet af disse Riger kun var et Tidsspørgsmaal. Irland vilde formodentlig blive en Særstat, og Cork, Dublin og Belfast faa tyske Garnisoner.

Dette er ikke løse Fantasier. I *Hamburger Fremdenblatt* for 4. September skrev den tyske Vice-Admiral Kirchhoff: „Tysk Landmagt og Sømagt er nu rede i Nordsøen og ved Kanalens Kyst til at kaste sig over England og ødelægge det ved alle Midler, som staar til vor Raadighed, til Søs, i Luften og paa Landjorden, saa vel som ved Guldets og Statsøkonomiens Kræfter. Enten Kampen bliver kort eller lang, Tyskland vil ikke raste, før det har naaet dette Maal.“

En Dansk, Hr. Woldemar von Essen, der kalder sig „den danske Kolonis Ældste i Ham-

borg“, og som til en Begyndelse meddeler, at han i 1864 blev Dannebrogsmænd for sin Deltagelse i Kampen ved Dybbøl Mølle, men siden da som ikke faa Skandinaver er bleven tyskere end nogen Tysk, og overbyder Tyskerne i Udbrud af Had mod England, har i et Flyveskrift *Til mine Landsmænd* skrevet denne betegnende Sætning: „Efter de Prøver, Luftkrydserne og Flyverne allerede har aflagt, venter man *med Utaalmodighed* Besættelsen af Calais, hvorfra Luftflotillerne med Lethed kan passere de 33 Kilometer til den engelske Kyst og opsøge adskillige Havne samt omkredse St. Paulskirken og Nelsonmonumentet i London“. Som man sér, svælger denne fortyskede Dansker forud i Ødelæggelsesglæde ved Tanken om de historiske Mindesmærker paa britisk Grund. Det er ikke at undres over, om saadanne Udtalelser sætter ondt Blod i Storbritannien. Man véd i England, at i Fald de svære tyske Mørsere opplantes i Calais, behersker de Gennemfarten gennem Kanalen. Man véd, at man fra en Nordsøhavn kan gøre Kanalen dobbelt usikker ved at skyde Miner ud. Man véd, at Zeppelinerne ikke behøver at vente, til Calais erobres, for at flyve hen over det umaadelige London og bl. a. ramme dets Dokker.

Man har da ikke blot Følelsen af at føre en Kamp for Smaastaternes Ret, der i Boerkrigens

Dage neppe laa nogen Engelskmand paa Sinde, men af at føre en Kamp paa Liv og Død for Englands Tilværelse som Stormagt.

II. Det franske Synspunkt.

For Franskmændene er 1871 det afgørende Aar i deres nyere Historie, som 1864 er det i Danmarks.

Franskmændene siger: Vi er blevne overvundne og sønderlemmede i 1870—1871. Skønt aareladte til de sidste Draaber har vi prøvet at leve videre, og i lidt over fyrretyve Aar har vi levet saa godt vi formaaede. Men selve dette Liv er i Sejrherrernes Øjne vor Forbrydelse; de troede at have gjort det af med os. Kun fire Aar efter Frankfurter-Freden havde den Mand, der med nogen Grund betragtede sig som Evropas Herre, den Hensigt at give os Naadestødet og havde gjort det, om ikke Rusland og England da havde lagt sig imellem. Den civiliserede Verden maa give os det Vidnesbyrd, at i disse fyrretyve Aar har vi paa det evropæiske Fastland været et fredeligt Element. Vi har med en aldrig trættet, god Vilje arbejdet paa at befæste vort Selvstyre og grundlægge vor Frihed. Atter og atter er i

de forløbne Aar vor Rolighed blevet forstyrret ved Trusler om Hug af det tyske Staal, uden at den svageste Udæskning fra vor Side gav Anledning dertil. Vi har bevaret vor Selvbeherskelse.

Vi levede i Fred; vi var tvungne til at tænke paa vort Forsvar, har — splittede, som vi er — sørget daarligt nok derfor. Vi tænkte ikke paa Angreb, og hvor mange Gange har vi alligevel ikke overfor Forhaanelser af vor Nationalitet, officielt i Elsass-Lothringen og ved Agadir, uofficielt i den tyske Presse, maattet anlægge en Maske af Ufølsomhed, nægte os selv et Ord, en Haandbevægelse, lukke vore Øren for franske Røster fra den anden Side af Grænsen!

Hvor delte vi end har været ved modsatte Synsmaader, modsatte Overleveringer, den katolske og den revolutionære, den monarkiske og den republikanske, den liberale og den socialistiske, nu, da Farens Stund er kommet, nu, da vi ikke kan taale at miste det ringeste mere, hvis det ikke skal være ude med Frankrig, nu er vi Alle Et, sammensmeltede, én Folkesjæl, én Folkevilje i dens højeste Energi. Nu gives der ikke mere to Franskmænd, der hader hinanden; nu gælder det for os alle kun at vise, vi ikke er vanslægtede fra vore Fædre. Vi som har taalt Forhaanelser og Udæskninger med oprejst Hoved uden at blegne, vi er som hine

gamle Kaarder, der er hærdede, saa de aldrig kan briste, i hvilke Vaabensmedens Hammer genopvækker den længe ringeagtede Styrke. Frankrig har lagt sin Folkesjæl paa Ambolten paany.

Franskmændene, der saa lidt som Jordens andre Folk er vante til at tænke ringe om sig selv, studser ved overfor sig at se et Folk, der vel allerede før 1870 havde gennemgaaet nogle Omformninger, siden Fru de Staël skildrede det som idealistiske Beboere af Idyllens poetiske Hjemland, men som efter 1870 er blevet gennemgribende forandret, har opgivet sin tidligere Verdensborgeraand for en stigende Nationalfølelse, og intet Øjeblik betvivler, at det er Jordens ypperste Folk, skabt til Verdensherredømmet, paa samme Tid som i dets Naturel de individuelle Forskelligheder mere og mere udslettes og Egenskaber som Karakterstyrke og Heltemod mere og mere opfattes som sammenhængende med Frihed for Skrupler.

Det synes Franskmændene en Skæbnens Ironi, at det var en Franskmand, Grev *Gobineau*, der først udkastede Læren om det tyske Folks legemligt og sædeligt begrundede Overvælde. Hans løjerlige Doktrin om de blonde Langskallers Overlegenhed blev med Glæde tilegnet af tyske Lærde, medens Franskmændene overfor den har mindet om, at den snevre, langlige Hovedskal

ogsaa findes hos vilde Folkeslag som Hottentotter, Achanti-Negre, Papuer. Overfor Læren om den tyske Stammes særlige Fortrin peger de paa, at Prøjserne, der behersker Tyskland, ikke er noget tysk Folk. Den tyske Ridderorden, der grundlagde Prøjsen, bestod af Eventyrere af mangeartet Æt, og Landet, hvori de nedsatte sig, var næsten helt og holdent slavisk. Stuart Mill har desuden rigtigt udtalt, at af alle de vulgære Midler, man kan gribe til for at spare sig Studiet af de aandelige og sociale Kræfter, der paavirker Mennesket, er det groveste det at udlede Forskelligheder i Opførsel og Karakter fra Raceforskelle.

Blandt de tyske Teoretikere er der Woltmann, som lærer, at Tyskeren har naaet Civilisationens højeste Trin „takket være den germanske Hjernes fuldendte Organisation“: alle Stormænd har i Grunden været Tyskere, Giotto hed i Grunden Jotte, Tasso hed egentlig Dasse, Leonardo var en Tysker ved Navn Leonhard, Diderot hed Tietroth, Gounod Gundiwald. Hele den italienske Renæssance var et tysk Produkt. — (Jeg kender kun Bogen af Jean Finots Referat, men en lignende Visdom har jo ogsaa været offentliggjort paa Jysk).

Houston Chamberlain, den fortyskede Engländer, en af Kejser Wilhelms Yndlingsforfattere, lærer, at alt Stort i den kristelige Tidsalders

Historie og alle Menneskehedens Opfindelser skyldes Germanere. Denne Komiker véd ikke af, hvor megen Tvivl de Lærde nærer om Jødernes semitiske Afstamning; han hævder at Jesus selv var ikke Jøde men Arer, og Germanerne er de sande Arer.

Det har gjort et dybt Indtryk paa Fransk-mændene, at tyske Professorer og tyske Generaler har gjort sig til Organer for samme stridbare Fædrelanderi. For General *Bernhardi* er Tyskerne Overfolket, som Nietzsche talte om Overmennesket. For General *von der Goltz* som for Oberst *Köttschau* er det magtpaaliggende at hævde, hvorledes den største Ubarmhertighed i Krig er den barmhertigste Handlemaade, da den fremkalder det lidenskabelige Ønske om Krigens Ophør. Voldsomheden og Brutaliteten i et Slag har ikke nogen folkeretlig Grænse. Hvad man tidligere kaldte Civilisation, men hvad praktisk aldrig trængte fuldt igennem, er af disse Forfattere ogsaa teoretisk overvundet paa en Maade, der som metodisk ikke tør kaldes barbarisk. Til Gengæld forkyndes af de højest stillede Mænd en foruroligende Pangermanisme. Marskal, Baron *Bronart von Schellendorf*, tidligere Krigsminister, skriver: „Vi erklærer, at vort Folk har Ret ikke blot til Nordsøen, men ogsaa til Middelhavet og Atlanterhavet. Vi vil efterhaanden annektere Danmark, Holland, Bel-

gien, Franche-Comté, det nordlige Schweiz, Triest, Venedig, endelig det Stykke af Nordfrankrig, som ligger mellem Somme- og Loire-Floden.“ Og disse vidtskuende Planer retfærdiggøres ved Vendingen: „Lad os ikke glemme det civilisatoriske Hverv, der er tilfaldet os *efter Forsynets Bestemmelse*.“

Man har i Frankrig undret sig over, at denne Forvisning om et guddommeligt Naadevalg gaar Haand i Haand med Begejstringen for Krig som Krig. Atter og atter er i de senere Aar i Tyskland Krig bleven erklæret for den højeste og helligste Ytring af menneskelig Handlekraft, for Menneskehedens største Velgører, den eneste paalidelige Prøver af alsidig Dygtighed, der opbygger, befæster og opretholder Stat og Samfund.

Fra de tyske Hære paa Frankrigs Grund lyder højroestet Sangen: *Deutschland, Deutschland über Alles!* Franskmændene spørger: Ogsaa over Ret, over Frihed, over Menneskelighed?

Demokratiet i Frankrig vilde ikke vide af Krig. Ikke desmindre var en vis Militarisme (Dreyfusagens) kommet til Orde i Frankrig. De uhyggelige Optrin i Saverne 1914 havde givet de franske Militarister Anledning ikke blot til Harme, men især til Samstemning. Baade *L'Action française* og *l'Echo de Paris* begreb tilfulde, hvad Wilhelm II havde villet, at hans Officerer nemlig ikke skulde lide mindste Tort, men føle sig beskyttede, selv

naar de engang havde Uret: „Gid Officererne i andre Lande kunde have samme Følelse!“

Overfor Tyskland føler Franskmændene sig nu som Forkæmpere for den moderne Statsorden, der hos dem blev grundlagt ved Revolutionen. De ser i Prøjsens Forfatning kun Middelalder. Den prøjsiske Landdag fremgaar, som bekendt, af Treklasse-Valg, ved hvilke en Dag i Berlins tredje Valgkres to Brødre, Bryggerne Botzow, valgte dobbelt saa mange Vælgere, som de 571 Mænd der udgjorde tredje Klasse. Saaledes har Prøjsen en reaktionær Repræsentation og har overhovedet virket reaktionært i Evropa. Nu har Prøjsen fagre Ord for Polakkerne, men ved dets Hjælp knuste Rusland det polske Oprør 1863. Prøjsen staar overfor det ugudelige Frankrig som kristelig Magt; men det tog sin Forbundsfælle Tyrkiets Parti mod de kristne Armeniere, da de nedslagtedes i forrige Aarhundredes Slutning. Nu har Tyskerne ikke Haansord nok for Russerne som Barbarer og Knutsvingere og Frihedsfjender; men indtil Krigserklæringen har det tyske Politi været efter hver fattig, frisindet, russisk Student, som sad paa sin Kvist i Berlin eller München; atter og atter maatte han fremvise sine Papirer, og vé ham, i Fald de ikke var i Orden! Saa udleveredes han med Entusiasme til det russiske Politi. Var der et Sted paa Jorden, hvor ingen principiell Fjende

af Czardømmet vovede sig hen, saa var det Berlin. Det prøjsiske Politi blev af Ruslands Revolutionære allevegne betragtet som en Filial af det russiske.

Medens Franskmændene med Stolthed peger paa den Indskrift, der findes paa alle deres offentlige Bygninger: *Frihed, Lighed, Broderskab* — en Indskrift, hvortil rigtignok som Regel Virkeligheden svarer højst ufuldkomment — gør de gældende, at den Indskrift, der hyppigst møder Øjet i Tyskland, er denne: *Es ist verboten*. . .

Navnlig dvæles der i Frankrig ved, at efter Fyrst Bülow's Fald (Straffen fordi han i Rigsdagen forkyndte det Kejseren aftvungne Løfte: for Fremtiden ikke umiddelbart at gribe ind i tysk Politik) har den nye „Blok“ paalagt Skatter paa Nødvendighedsartikler til et Beløb af 600 Millioner Frcs. om Aaret, uden at de store Godsejere udreder en Hvid deraf. Alle de Løfter om en prøjsisk Valgreform, som Fyrst Bülow havde givet, skreves i Glemmebogen, Junker- og Agrarpolitiken blev gennemført uden Hensyn til det nødlidende Folk. Kejserens Personlighed blev ikke blot, som rimeligt var, unddraget Kritik, men stemplet som saa erkehellig, at Retsagerne for Majestætsfornærmelse vrimlede. I den franske Republik gives der ikke det ringeste Tilsvarende. I Tyskland blev en socialistisk

Journalist dømt til halvandet Aars Fængsel for at have kritiseret Kejserens Oldemoder, Dronning Luise af Prøjsen. Og Retssagernes Tal, Dommernes Strenghed har været i stadig Stigen. Fra 1888—1898, i de første ti Aar af Kejserens Regering, idømtes der det tyske Folk 1120 Aars Fængsel for Majestætsfornærmelse. I alt er der, paastaas der i *La Revue*, indtil Aaret 1912 idømt 12,600 Aars Fængsel — efter en tysk Statistik, der dog vel neppe kan være korrekt. Vist er det, at Kejseren i Tilfælde af Majestætsfornærmelse aldrig bruger sin Benaadningsret.

Der er i Tyskland i Modsætning til Frankrig en beundringsværdig Disciplin, men en Disciplin, der levner meget ringe Plads til uafhængig Tankegang. Selve den tyske Videnskab er officiel; man tillægger allerede Frederik den Store det Ord: „Jeg begynder med at tage. Saa finder jeg altid lærde Mænd, der beviser min Ret.“

Kastevæsenet, som i Frankrig styrtedes ved Revolutionen, overrasker den Franskmand, der rejser i Tyskland. Officersstanden er en højere Kaste, Embedsstanden med dens Hierarki er en anden. Medens i Frankrig Titulaturen er *Monsieur* og *Madame*, blomstrer i Tyskland Titelvæsenet saaledes, at intet Medlem af de højere Kaster nogensinde nævnes ved sit Navn. Hvad der støder Franskmanden mest ved Tyskeren

er dette Træk, der kommer igen i mange Former og som for Revolutionens Sønner staar som *Servilitet*.

For Englands og Tysklands Vedkommende er der ingen Vanskelighed forbunden ved at finde deres Grundopfattelse af den stedfindende Krig udførligt udviklet. Forskeren drukner nærmest i Materialet. For Frankrigs Vedkommende forholder det sig anderledes. Medens i Krigens Begyndelse Belgierne og næsten fra Krigens første Uge Tyskerne og derefter Englænderne har taget vidtløftigt til Orde for at skildre, hvilken Uret der gjordes dem i Handling og i Domme, har Frankrig næsten ikke appelleret til Evropa. Det har gennemgaaende betragtet sin Sags Retfærdighed som saa indlysende, at det ingen Trang har følt til at se den godkendt. Dertil kommer, at Tidsskrifts-Udgivelsen næsten helt er standset, at Posten har vist sig aldeles upaalidelig, saa hele Maaneder igennem Aviser er udeblevne; man nødes til møjsomt at sammenføje spredte Indtryk for at danne sig et Billede. *Le Mercure de France* er udeblevet, kommer foreløbigt ikke. Et enkelt Hefte af *La Revue* er naaet herop. Adskillige Aviser, rigtignok reducerede til ringe Omfang, tilmed gennemstrøgne af Censuren, som ellers i Rusland, er komne over Grænsen; endelig er det lykkedes mig at faa paa én Gang den hele Pakke Eksemplarer

af et enkelt Blad, det, der først kaldtes *L'Homme Libre*, saa *L'Homme Enchaîné*.

De Aviser, der trykkes i Hundredtusinder af Eksemplarer, er ubrugelige for den, der søger Tanker eller Synspunkter. De og ikke de alene indeholder som de tilsvarende tyske Publikationer kun Skældsord. Barbarer, Banditer, Mordere svarer paa fransk Side til hvad, særligt overfor England, Kæltringer, Forbrydere, Hyklere, Løgnere, Bagvaskere er i den tyske Presse. Af saadanne Skældsords-Salver har Verden neppe genlydt før. Og med disse Ord næres og mæskes et gensidigt Nationalhad, saa frygteligt, at man ikke begriber, hvorledes Samarbejde og Samliv mellem Nationerne skal kunne genoprettes i den første Snes Aar. Pressen har her i alle de krigsførende Lande gjort en sand Stordaad. Som det hedder i *Les Effrontés*:

Vernouillet.

Ah, Giboyer, quelle admirable chose que la presse!
Que de bien elle peut faire!

Giboyer.

Ne m'en parle pas, ça fait frémir.

I Frankrig har efter de tyske Videnskabsmænds Eksempel Videnskabsmændene ikke nægtet sig noget djærvt Ord. I Institutet hilste *Bergson* som fungerende Formand for Aandsvidenskaberne Akademi de belgiske Medlemmer med

en Tale, der begyndte: „Den Kamp, der er indledt mod Tyskland, er *selve Civilisationens Kamp mod Barbariet*. Alverden føler det, men vort Akademi har en særlig Avtoritet til at sige det. Da dette for en stor Del er helliget Studiet af sjælelige, sædelige og sociale Spørgsmaal, opfylder det en simpel videnskabelig Pligt ved at stemple Tysklands *Brutalitet og Kynisme* som en Tilbagevenden til Vildhedstilstanden.“

Blandt Digterne har *Romain Rolland* gentagne Gange taget til Orde. Nu og da har han opfordret sine personlige Venner i de nevtrale Lande til at optræde i Fællesskab med ham og har været forstaaende og frisindet nok til ikke at tage dem deres Tilbageholdenhed ilde op. Alene har han rettet en Appel til bekendte Personligheder af alle Folkeslag om med ham at undertegne følgende Protest, som skulde nedlægges i Haager-Fredspaladset:

„Trods den Rædsel, der greb alle Mennesker ved Ødelæggelsen af Malines og Louvain, har de tyske Hære bombarderet Domkirken i Reims. Denne umaadelige Udaad, der er fuldbragt med frit Forsæt, rammer ikke blot ét Folk, men den hele Menneskehed, for hvem et saadant Mindesmærke var en Helligdom og en Hæder. Alt, hvad der er fremragende i Verden, maa med et Skrig af Harme besvare den Helligbrøde, som er begaaet af Horder, der er uværdige til at

medregnes i de Civiliseredes Rækker. Uden at gøre det hele tyske Folk ansvarligt for dets Føreres Forbrydelser, beklager vi for dets Skyld, at ikke én Stemme har løftet sig fra dets Midte for at nedlægge Indsigelse imod dem. Indtil Op-havsmændene til disse frække Handlinger bliver straffede, vier vi deres Navne til Aarhundredernes Forbandelse“.

Men Romain Rolland har ikke nøjedes med denne voldsomme Partitagen, der kun føler sig tilfreds ved Brugen af Superlativer. Han har ogsaa midt under Krigen skrevet saadanne upartiske og forsonlige Ord, som ikke har lydt fra tysk Side, trods Tyskernes Forsikringer om at bekæmpe Frankrig uden Gnist af Had. Han skrev i *Journal de Genève* for 22. og 23. September en poetisk Artikel *Oven over Kamp-tummelen (Au-dessus de la mêlée)*, i hvis Begyndelse han henvender sig til alle Folkeslag: „O, Verdens heltedige Ungdom! Med hvilken ødsel Glæde udøser du ikke dit Blod! I unge Mænd, som et fælles Ideal bringer til tragisk at kaste eder over hverandre. I fjendtlige Brødre! Slaver, som iler Folk af eders Stamme til Hjælp, Engelskmænd, der kæmper for Ære og Ret, uforfærdede belgiske Ynglinge, som har vovet at holde Stand mod den tyske Kolos, *Tyskere, som kæmper for at forsvare Kants Tanke og Kants By mod kosakkiske Ryttere*, og især I, mine

unge Landsmænd, som paa Vejen til Ildlinjen har sendt mig jert ophøjede Farvel — hvor jeg elsker jer alle!“.

Den Røst, der stærkest klinger fra Frankrig, det er denne Humanitetens Røst. Medens Fyrsterne kaster Skylden for Krigen paa hverandre, og Folkene resignerede finder sig i Krigen, som hidført af en Magt, der er stærkere end Menneskene, en *Skæbne*, gør denne Røst opmærksom paa, at Menneskehjorden altid af sin Svaghed har gjort en Gud og kaldt den Skæbne og tilbedt den. Som om denne Skæbne var andet end Menneskenes Mangel paa Vilje, deres Mangel paa Vilje til at forhindre Ulykken! Og nu ser vi denne Menneskehjord, i Stedet for at slukke Krigsbaalet, helt optaget af at kaste Ved derpaa; hver enkelt kommer ilende med Favnen fuld.

Fra Frankrig alene har lydt Udtalelser af Sorg over at ikke blot Landenes friske Ungdom formerer Regimenter, men at hvert af de kæmpende Landes Elite oven i Købet har stillet sig i Række og Geled, overbevist om, at deres Lands Sag er Frihedens og det menneskelige Fremskridts. De Gejstlige er i alle Lande optraadte som de ivrigste Nationalister. Ingen er saa lidenskabeligt for Krig som Fredsfyrstens Repræsentanter. Endog Socialisterne har lagt deres Fredstanker paa Hylden til det andet gamle Jern. De har, særligt i Tyskland, været de

ivrigste til at gribe til nyt Jern og fornægte deres Fortid for at forsvare én Enevælde mod en anden. I alle tre Kejserriger er dette ens. De tre rovbegærlige kronede Ørne, med et eller to Hoveder, er blevne som Gribbe, der nu svæver over Aadsler og Lig.

Frankrig havde fra først af efter det store Nederlag i 1870 ingen anden Tanke end Oprejsning og Generobring af de tabte Provinser. Saa kom der en Tid, hvor denne Tanke traadte tilbage og syntes gaaet i Glemme. I den dannede Ungdom herskede den forsonligste Stemning mod Tyskland, undertiden Entusiasme for Tyskland. Først i det ny Aarhundrede, især siden Agadir, slog Stemningen om, og et Haab om Tilbage-Erobring af det Mistede opstod.

Det hurtigt opgivne franske Forsøg paa ved Krigens Begyndelse at trænge ind i Elsass, var ikke et militært, men et politisk Træk, skulde blot give Sindene indenfor og udenfor Grænsen et Indtryk af Krigens Maal. Nu føles det vistnok i Frankrig, at Elsass og Lothringen ikke kan tilbageerobres af den franske Hær, men kun vil kunne genvindes, i Fald Tyskland-Østerrig overhovedet bliver den tabende Part.

Man kaster da i Frankrig Blikket ikke blot ud over Evropa, men over hele Kloden. Man ser de Forenede Stater, der føler sig som et kristent Rige, harmfulde over det tyske Opraab

til Muhamedanernes 300 Millioner om at paaføre kristne Stater „den hellige Krig“. Man véd, at Amerika under en Krig betragter England som Moderlandet. Man haaber paa Russernes talstærke Hære, paa Englands udtømmelige Hjælpkilder, og man føler sig selv løftet og hærdet ved Forvisningen om, at 1870 gentog sig ikke; det ny Aarhundrede fandt et Frankrig, der overtraf de flestes Forventninger og som gjorde Fjendernes Ringeagt til Skamme.

III. Det tyske Synspunkt.

Noget højst Usædvanligt er indtraadt ved Udbrudet af denne Krig. Det hovmodige Tyskland, hvis Løsen i halvhundred Aar har været: *Oderint, dum metuant!* (Lad dem hade, naar de blot frygter), har begyndt at ville elskes, har spejdet rundt i de neutrale Lande efter Udtalelser af Sympati. Overalt, hvor Tyskland mente sig uretfærdigt nedsat, om saa blot ved de sædvanlige, upaalidelige Telegrammer, har det havt Ordene *Løgn* og *Bagvaskelse* paa Læben. Overalt, hvor det fandt en velvillig eller entusiastisk Ytring om Tysklands Sag, har det mangfoldiggjort den i det Uendelige, har hævet Tysklands Talsmand til Skyerne og gennem Køb af hans Bøger lønnet ham med solide Pengesummer.

De Forfattere, der som *Wells* og *Maeterlinck*, de Komponister, der som *Saint-Saëns* og *Leoncavallo* i en eller anden Form har udtalt sig mod Tyskland, har til Gengæld faaet det frygteligste Vidnesbyrd, er blevne haanede og karikerede uden Maal og Maade. Saaledes f. Eks. af de til Tyskere forvandlede Nordmænd *Gulbransson* og *Blix* i Vittighedsbladet *Simplicissimus*, der nu priser Alt, hvad det en Snes Aar igennem har latterliggjort.

Der er vistnok faa nogenlunde kendte Forfattere i et neutralt Land, der ikke har modtaget en Opfordring til at udtale sig i tysk Aand. I Reglen har man ikke forsømt at stille de iøjnefaldende Fordele for Ophavsmanden til en saadan Udtalelse i Udsigt, samtidigt med at man mumlede en Trusel for det modsatte Tilfælde. I et saadant af mig modtaget Brev hedder det: *Wer in diesen Tagen Deutschland Freundschaft bezeigt, dem wird es nie vergessen werden. Freilich auch nicht korrekte Gleichgiltigkeit.* Det er klart, at en saadan Henvendelse forfejer sin Virkning paa stoltere Gemytter. Paa adskillige andre slaar den an*).

*) I Anledning af denne Sætning beklagede Hr. *Karl Larsen*, der slet ikke var blevet nævnt, sig — mærkeligt nok — i nogle Modartikler over ikke udtrykkelig at være bleven undtaget fra de nordiske Skribenter, der talte Tysklands Sag.

Tyske som engelske og franske Blade strømmer over af Selvros og atter Selvros. Det er da en behagelig Afveksling, naar Ros fra Udenforstaaende kan indflettes deri. Og denne Ros maa, for at tilfredsstille, være ubetinget. Det er hændt en Forfatter, jeg kender saare godt, at han først fra et tysk, saa fra et østerrigsk Blad blev anmodet om en Udtalelse om Krigen „i tysk-venlig Retning“; men da det kom til Stykket, forblev hans Udtalelser utrykte som ikke tyskvenlige *nok*. Saa modtog han Telegram fra et stort engelsk Blad om en almindelig Udtalelse angaaende Verdenskrigen; han sendte en Artikel; den blev heller ikke optaget; den var langtfra engelskvenlig *nok*. Ingen bryder sig med andre Ord om at høre Sandheden, eller om hvad Skribenten antager for Sandhed; begge Parter vil anerkendes, prises, smigres.

Priste og forherligede er Franskmænd og Engländerne blevne af Kristoffer Nyrop i Danmark, Chr. Collin og Johan Bojer i Norge; priste og smigrede er Tyskerne blevne af ikke faa skandinaviske Forfattere. Naar Svenske som Gustaf Steffen og Sven Hedin trods Sverigs Nevtralitet med Lidenskab har taget Parti for Tyskland forklares det tildels ved den berettigede Skræk for Rusland, som raader i Sverig og som driver dette Land til Sympati med Ruslands nuværende

Modstander. Noget mere undrer det, at norske Skribenter som Knut Hamsun og Bjørn Bjørnson er optraadte saaledes, at den norske Nationalstolthed neppe er kommet til sin Ret derved, end mindre Norges Nevtralitet. Hamsun har i *Simplicissimus*, hvor hans Landsmænd blandt Tegnerne kappes om at haane England, ladet Verden vide, at England er i umaadelig Tilbagegang, og han har i *Politiken* meddelt en dansk Læsekreds, at fra Frankrig har vi faaet *Cubismen*, fra Tyskland *Hata*. Nu er Ehrlich, som opfandt *Hata*, vel en Tysker, men dog ikke tysk af Blod, og har derfor aldrig opnaaet ordinært Professorat i Tyskland; hans japanske Medarbejder var endnu mindre tysk. Derimod skulde man tro, at Hamsun, der sætter saa megen Pris paa Serum, havde hørt Tale om Pasteur. Han var heller ikke Tysker og dog ikke Cubist.

Adskillige nordiske Forfattere har overhovedet under denne Krig gjort Tjeneste som en Slags skandinavisk *Schweizergarde* for den tyske Monark.

Uden smaaligt Hensyn til et dansk-tysk Mellemværende, som dog fra prøjsisk Side stadig er blevet holdt frisk, har Skribenter som *Madelung* og *Jensen* udtalt sig paa Tysk, som var de tyskfødte. Den sidste har en Særstilling, for saa vidt som han først var Englænder,

saa blev krigersk dansk Patriot og saa uden Overgang blev Tysker. Han har selv udtalt sig om sin kombinerede Stilling til England og Tyskland.

Han skrev: „Før Krigens Udbrud betragtede jeg det som en af mine Opgaver at bidrage mit til at udjævne det sørgelige og farlige Modsætningsforhold mellem England og Tyskland; jeg kom kun til de forberedende Undersøgelser, og nu vil Tiden selv udjævne Modsætningen, forhaabentlig paa en ikke altfor voldsom eller for begge Parter skæbnesvanger Maade“. Disse Sætninger røber en svulmende Selvfølelse, men ikke nogen skarptskuende Psykologi. Det er dog især mod Russerne som formentlige Mongoler, at denne Forfatter tager Tyskernes Parti. Han haaber, at deres Kvinder „igen lader Høsekød raadne paa deres Bryster for ikke at tækkes de mongolske Ryttere, som de gjorde i den germanske Fortid“. Mon denne Anekdote er rigtigt paalidelig? Efter hvad jeg kender til mongolske Ryttere, frygter jeg, at raadent Høsekød, som man jo tilmed ikke altid kan skaffe sig, vil være en pirrende Duft i deres Næse. De tyske Kvinder finder forhaabentlig bedre Beskyttelse.

Peter Nansen, der fra det Politiske vender Blikket mod det Literære, har lysende Ret, naar han har fremhævet, med hvilken aarvaagen Interesse man i Tyskland har agtet paa skandina-

visk Literatur, medens Frankrig og England i langt højere Grad er sig selv nok og desuden i deres Smag fjerner sig ikke lidet fra vor. Det er dog ikke en afgjort Regel, at en nordisk Forfatter har fundet større Paaskønnelse i Tyskland end i England, større Velvilje i Tyskland end i Frankrig. Der er dem, som staar i lige stor Gæld til alle tre Hovedlande.

I.

Før enhver af Bismarcks tre Krige havde han forstaaet at isolere den Modstander, han vilde ramme, saa fuldstændigt, at han stod uden en eneste Ven. Hverken Danmark eller Østerrig eller Frankrig fandt i Farens Stund en Forbundsfaelle. Diplomatisk Snedighed og Kunst havde gjort Forarbejdet. Overlegen Vaabentechnik og uimodstaaelig Feltheredygtighed udrettede da i faa Maaneder Arbejdet.

Det mærkes nu, at Bismarck er død og ingen Arvtager har faaet. Medens Tyskland militært stod forberedt som intet andet Land paa Jorden, havde det tyske Diplomati saa lidet forberedt Krigen, at det tyske Rige i Farens Stund saå Modstander efter Modstander uventet rejse sig imod det. Tysklands Hær var en saa udmærket Hær, at den kunde tage det op med en flere Gange talrigere Fjende. Tysklands Diplomati

havde saa daarligt forberedt Grunden for det, at fire Stormagter, foruden et Par Smaamagter, i Afgørelsens Øjeblik sluttede sig sammen mod Tyskland—Østerrig. Mere end Halvdelen af den samlede Menneskehed stod i Vaaben mod de to allierede Magter. Alene paa de to Fronter udgjorde Rusland—Frankrig mod Tyskland—Østerrig i Folketal 190 Millioner Mennesker mod 120 Millioner.

Hurtigt udgav den tyske Regering Hvidbøger, som paaviste Kejserens personlige Fredskærlighed. Han havde henvendt sig baade til Kejser Nikolaj og til Kong George for at forebygge den evropæiske Krig. Man gik let hen over, at Krigens Udspring jo ikke laa i Rusland og i England, men i Østerrigs Ultimatum til Serbien; man oversaa, at Sir Edward Grey havde gjort alt, hvad der stod i menneskelig Magt, for at faa dette Ultimatum taget tilbage eller stillet i Bero, og man oversaa, at Kejser Wilhelm haardnakket havde nægtet at røre en Finger for det østerrigsk-serbiske Mellemværendes Indbringelse for et evropæisk Forum. Visselig var ikke desmindre Kejser Wilhelm afgjort for Fred; han smigrede sig med det trygge Haab, at Rusland roligt vilde finde sig i den Tugtelse, Østerrig agtede at tilføje det lille Serbien. Han mente, der var gjort nok for at stille Rusland tilfreds, naar Serbiens Integritet forblev uanfægtet, om end

Serbiens Suverænitet gik i Løbet. Han haabede dernæst, at selv om Rusland traadte i Skranken for Serbien og drog Frankrig med sig, vilde England forholde sig roligt, naar blot Frankrigs Besiddelser i Evropa forblev uanfægtede af Tyskland. Kejser Wilhelm vilde i fuld Oprigtighed Fred, eventuelt, i Fald han blev tvunget dertil, en kortvarig Krig med Frankrig og en derpaa følgende hurtig Overvindelse af Rusland, en snarlig Triumf. Dog først og sidst vilde han for Tyskland Fred, for Østerrig frie Hænder.

Det tyske Folk og de tyske Lærde holdt sig til dette Ene, at Kejseren vilde Fred, som han altid havde villet Fred. Den uhyre Krig var altsaa *paatvunget* ham og dem. Den halve Verden stod i Vaaben mod det fredselskende tyske Folk. Dette Folk vidste om sig selv, at det ikke havde pønset paa Krig mod Nogen, at det var fordybet i mangfoldig fredelig Idræt og gik frem med Kæmpeskridt i Handel og Skibsfart, i enhver Art af Værkflid og Kundskab. Det byggede de ypperste Skibe, ligesom det havde de bedste Universiteter. Det havde i Maskinbygning som i Handelsaand efterhaanden slaaget de gamle Medbejlere i det almindelige Kapløb af Marken. Det glædede sig ved den umaadelige Fremgang, det i den sidste Menneskealder havde opnaaet, og det attraaede kun nye Markeder for sin Udvidetrang. Nu skulde det pludse-

lig finde sig hæmmet og trængt fra alle Sider! Det saå sig med Undren som Genstand for et almindeligt Had, for et Fjendskab, der formelig gik ud paa at styrte det fra dets Ærgerrigheds Højde. Hvorfor i al Verden hadede man det, dette Folk, der fremfor noget andet havde lagt an paa at forstaa og forstaaende tilegne sig alle fremmede Folkeslags aandelige Værdier?

Og Folkets lærde Førere gav det Forklaringen. Der havde været en Tid, da Tyskland var vurderet allevegne og beundret mængstedes, det var i Tidsrummet fra Midten af det 18. Aarhundrede indtil 1848. Modstanderne sagde, at det var i den Tid, da Lessing og Wieland, Goethe og Schiller, Mozart og Beethoven, Kant, Fichte, Schelling, Hegel og Schopenhauer, Heine og Mörike havde blomstret. Men det var snarere i den Tid, da Tyskland med alt sit Geni var afmægtigt og blev nedbrudt, da det Romerske Rige af tysk Nation gik til Grunde, da Rhinforbundet stod under fremmed Herredømme, da det tyske Forbund blev et Ordsprog ved sin Splittethed og sin Udygtighed til Handling. Nu da Tyskland var stærkt, den stærkeste Militærmagt i Evropa, nu blev det hadet som altid den Stærke, nu blev det bagtalt af den usleste Avind; nu blev det indkredset, omringet af fnyssende Lavhed, som den ædle Hjort af halsende Hunde.

II.

Og fra det hele tyske Folk løftede der sig et umaadeligt Raab af Harmen. Alle aabenlyse og alle hemmelige Kræfter i Folket vaktet som i Ekstase overfor den Fare, der truede fra Vest og Øst og Nord, fra Evropa og Asien, og det lød som et harmonisk Skrig fra Millioner af Struber: Tyskland over Alt i Verden! Vagt ved Rhinen, Vagt ved Weichsel, Vagt i Østersø og Nordsø! medens Kirkeklokkerne syntes at ringe:

Dies iræ, dies illa
solvat seclum in favilla.

Det første Grundtræk, som her traadte frem, var — hvad der ikke har vist sig i noget andet Land — den almindelige *Exaltation*, en Højspændthed, der fik Udtryk i enhver offentlig og privat Tilkendegivelse, i enhver Ytring af de Ledende, i ethvert Privatbrev fra ellers rolige Mænd og Kvinder, en offervillig Begejstring, der rev ogsaa de Modstræbende som Rigsdagens Socialister med.

Medens man i Rusland drev en passiv og uvidende Hær til Fronten, en Hær, i hvilken 79 pCt. hverken kunde læse eller skrive, medens man i Frankrig den Dag i Dag stadigt savner Mandskab, saa der i alle Aviser gøres Jagt paa *les Embusqués* (de talrige unge Mænd,

der lægges i Baghold i gode civilmilitære Stillinger for at slippe for egentlig Krigstjeneste), medens der i England, som ikke kender Værnepligt, fra alle Mure endnu raabes efter Frivillige, der vil lade sig hverve for ni Shillings om Dagen, strømmede i Tyskland ikke blot de Indkaldte, men de Frivillige, Unge som Gamle, Drengene som modne Mænd, i Millionvis til Færnerne, alle som én rede til at døje ondt, udstaa de haardeste Strabadser, sætte Livet ind for Fædrelandet.

Ikke 1813, ikke 1870 havde sét en saa enstemmig Begejstring. Det hele tyske Følelsesliv undergik en *Steigerung* (Forhøjelse, Potensering), som rev alle med, smittede selv de neutrale Fremmede paa tysk Grund, fik dem til at gaa med i en Krig, der ikke vedkom dem, eller til at laane Staten deres hele Formue, alt, hvad de under et mangeaarigt Ophold i det fremmede Land havde tjent.

Jo flere det viste sig at Fjenderne blev, des stærkere blev Exaltationen, og des vildere Forbitrelsen, først mod Frankrig, der med alle sine republikanske Frihedsfraser i Følelsen af sin Svaghed havde købt sig Rusland, eller solgt sig til Rusland, den brutaleste Enevælde, Nutiden kender, dernæst imod hvad en godlidende Filosofiprofessor som *Eucken* glubsk har kaldt

„serbiske Mordlyster, russisk Erobringslyst, engelsk Usandfærdighed, japansk Skurkeri“.

Fra russisk Side var Hadet ikke mindre levende end fra tysk.

Det er højst interessant, at den russiske Kejser i denne bevægede Tid har set sit Snit til at omdøbe sit Lands Hovedstad. Mange anser det for bedst at lade geografiske Navne i Ro; Kejseren er øjensynligt af en anden Mening. Det har nu, da han befinder sig i Krig med Tyskland, stødt ham, at der var en germansk Grunddel i dette Bynavn.

Hvad der maa undre, er, at han har erstattet det germanske Ord *Burg* med det ganske lige saa germanske Ord *Grad*. Grad er jo ikke andet end vort gode gamle *Gaard*, gammeldansk *Gardh*, tysk *Garten*, det samme, vi har i *Novgorod* (Nygaard), i *Belgrad*, i *Hradschin* osv., et Ord, der med Varægerne er kommet ind i den slaviske Verden. Dernæst spørger man sig uvilkaarligt, hvad nu *Rennenkampf*, den russiske Overbefalingsmand, skal hedde. Noget Russisk bør dog vel ogsaa han kaldes.

Som bekendt hændte det under Alexander III, at en Dag, Kejseren holdt Revy over sin Garde og lod Officererne forestille for sig en for en, var den første Officers Navn tysk, den næstes tysk, den tredjes tysk, den fjerdes atter tysk, og først den femte havde et af de smukke

Navne, der ender paa *of* eller *ski*. Gudskelov! udbrød Kejseren, da det femte Navn nævntes. — Og saa stammer dog alle de nuværende Romanof'er fra Holstein.

Hvad skal der gøres med russiske Navne som *Todleben*, der forsvarede Sebastopol, som *Buxthöven*, der smykker den russiske Gesandt i Kjøbenhavn, med Stednavne som *Schlüsselburg*, *Oranienbaum* osv.

Det bliver her svært at være følgestreng. En aandfuld Tysker mente iøvrigt, at Petrograd burde være kaldt: *Retrograd*.

III.

Dog snart betragtedes i Tyskland ikke mere Rusland som Hovedfjenden, og Hadet til Angriberne samlede sig som i ét Midtpunkt, Hadet til England, der opfattedes som havende ført alle de Hunde i Line, der pudsedes paa det ædle tyske Vildt. Typisk for Stemningen er den Tone og de Udtryk, en saa anset Teolog og Kristendoms lærer, som *Harnack* bruger mod England. England er forhyklet, England er løgnagtigt, England er gaet helt og holdent op i Misundelse paa Tyskland, og det er ud fra denne lave Misundelse, at det har handlet.

Harnack tror paa strengt sædelige Hære.

England har løjet om „*unser herrliches und sittenstrenges Heer*“.

Naar Storbritannien erklærer sig bevæget af Brudet paa Belgiens Nevtralitet, saa er dette „det elendigste a. alle Paaskud“. Det har ikke havt anden Grund til sin Krigserklæring end dets Statsmænds Hensigt at tilintetgøre Tyskland eller dog svække det saaledes, at England alene regerer paa Havet. „Og hvorfor vil det tilintetgøre os? Fordi det ikke vil taale vor Kraft, vor Flid, vor Blomstring. Anden Forklaring gives der ikke.“ Og med noget Hovmod udbryder Harnack i disse af Tysklands overophidsede Selvfølelse indgivne Ord: „Falder vi, hvad Gud og vor stærke Arm forbyde, *saa synker med os al højere Kultur i vor Verdensdel i Graven.*“ „Storbritannien gaar med Rusland mod Tyskland. Hvad betyder det? Det betyder, at Storbritannien nedriver den Dæmning, der har beskyttet Vestevropa og dets Kultur mod det asiatiske Ørkensand“. Aldrig synes Harnack at have hørt Tale om, hvorledes Tyskland fra Frederik Wilhelm III's Dage, nu hundred Aar igennem, har været snart Ruslands Allierede, snart Ruslands bedste Ven, eller hvorledes Bismarck i den tyske Rigsdag endnu, efter at Inderligheden i Forbundet var slappet, fremhævede det tyske Riges Venskab med det russiske som løftet *taarnhøjt* over alle Anfægtelser

Forbundet med Rusland er nu i og for sig blevet forsmædeligt, saa meget forsmædeligere for England, som Tyskland er Stammefrønden, det forraader.

Og alle Tysklands fremragende Mænd er enige om at udpege England som den egentlige Fjende, den store Tragedies Regissør. Alle finder de, at England og Tyskland er aandelige Modpoler. Tyskeren har altid attraaet Udvidelse af sin aandelige Synskres; Goethe var da ogsaa den første, der dannede Ordet *Verdenslitteratur*; Englønderen har i sin hovmodige Indskrænkethed som Øbo kun set paa Verden med Herskerens og Udnytterens Øjne. Og nu fylder England ved sit Kabel-Monopol alle oversøiske Lande med sine hykleriske Løgne. Verden lader sig skuffe af den Maske, det har anlagt som fredelig Kulturbærer og salvelsesfuld Præst. Saadan taler den tyske Professor *Otto Hintze*. Den berømte Filolog *Wilamowitz-Moellendorf* istemmer samme Tema: „Vi véd alle, at det er England, som har hidset Franskmænd og Russere paa os for at tilintetgøre vort Rige. . . . Det engelske Diplomati var længst vant til under Masken af hykkelsk Dyd at krænke al Folkeret og al Menneskeret . . . det søger nu med de infameste Løgne at opbringe de Nevtrale imod os. *Over Sir Edward Grey's Læber kommer intet sandt Ord.*“ Den gamle berømte Tænkter *Wilhelm*

Wundt ytrer ligeledes — og i de drøjestede Udtryk — den Anskuelse, at det er England, som har pustet til Ilden, opflammet denne Verdensbrand og lagt „den djævelske Plan“ til Tysklands Ødelæggelse. Det som gør Krigen saa smertelig, er, at den føres mod Stammefrænder: „Hvad bryder vi os i Sammenligning dermed om Belgierne, som i deres Vovehals-Forblindelse kun synes at have ført denne Krig for at overbevise al Verden om deres Mangel paa Evne til at udgøre en Stat!“ Ogsaa for den navnkundige *Franz von Liszt* har England været Drivkraften i den siden Edward VII's Dage mod Tyskland rettede Indkredsningsspolitik, og Krigen mod Fjenderne er for ham „en hellig Krig“: „Modstandernes Overmagt skræmmer os ikke. Vi maa igennem; vi maa sejre.“

IV.

Man' maatte sejre for enhver Pris. Hidtil havde man skarpt kritiseret det engelske Løsen *Right or wrong, my country!* Nu optog man det stiltiende. Som *Harnack* med ægte Jesuitermoral hævdede: „Den Skæbne, der beredtes Belgien, var saa berettiget, som *Davids Ran af Skuebrødene* fra Helligdommen, da han led Sult.“ — Der var vel dog den Forskel, at det ikke gjorde ondt paa Skuebrødene at blive spist,

mens det gjorde temmelig ondt paa Belgierne at blive nedskudte.

Iøvrigt manglede Tyskerne ikke Svar paa Tiltale. Som Svar paa Englands ømme Omsorg for Smaastater spurgtes der fra Tyskland, om England maaske havde vist denne Ømhed for Boer-Republikerne, eller om det i vore Dage havde hørt tale om Finland og om den Skæbne, dets Forbundsfælle Rusland nu beredte det Som Svar paa Englands ømme Omsorg for Serbiens Suverænitet spurgtes der, hvad England mente om Persiens Suverænitet, da det delte dette stakkels Land mellem sig og Rusland. Eller hvad det mener om Ægyptens? Som Svar paa Englands Hævden af Kamp for Frihed og Civilisation, spurgtes der, om det at styrke den reaktionæreste Enevælde paa Jorden maaske var, hvad England forstod ved Kamp for Frihed og Fremskridt.

Ikke et Øjeblik berørtes det naturligvis i Tyskland saa lidt som i Frankrig eller England, at Stater overhovedet ikke handler ud fra moralske Bevæggrunde, men ud fra politiske. Naar man saa ivrigt hævdede, altid kun at have villet Fred, saa skrev man Bernhardi's og andre lignende typiske Skrifter i Glemmebogen. Naar man saa ivrigt hævdede, kun at føre en Forsvarskrig, saa skrev man den aarelange Forkyn-

delse af en offensiv Forebyggelseskrigs Nødvendighed i Glemmebogen.

Naar man stadigt foreholdt England Overfaldene paa Danmark 1801 og 1807 som skændige Handlinger, saa nævntes aldrig 1864, skønt i et Folks Historie det øjeblikkelige Tab af en Flaade er for Intet at regne i Sammenligning med Tabet af tre Provinser.

Naar man som noget Enestaaende, der maatte vække alle Nevtrales Medfølelse, fremhævede den Overmagt, man havde imod sig, saa var det aldeles gledet ud af Ens Hukommelse, at da Prøjsen og Østerrig paaførte Danmark Krig, maatte dette stride mod en Overmagt, der forholdsvis var fire eller fem Gange større end den, med hvilken Tyskland nu havde at kæmpe. Og da vædedes visselig intet Øje i Østerrig eller Prøjsen af Medfølelse med Danmarks Lod.

Med andre Ord: Tyske Statsmænd som engelske handler ud fra politiske Bevæggrunde, ikke ud fra ridderlige eller moralske. Og som Statsmænd gør de i saa Tilfælde deres Pligt. Imidlertid har med begejstret Enstemmighed, under Udslettelse af Partispaltninger og Standsforskelle, det tyske Folk hævdet: „Vi er ét, som vi aldrig før har været ét. Vi er ét, i Nutiden, og vi er ét med vore Forfædre gennem Tiderne; vi er stadigt Goethes og Beethovens Folk. Vi er et Folk i Vaaben, væbnet til sit Forsvar, vi

er ikke Militarister, saa lidet som vi er Kulturfjender. Man kalder os Barbarer for ikke at maatte indrømme, vi er Videnskabsfolket og Fremskridtsfolket. Vi er den bedst organiserede Kraft, som er til. Vi blev elskede, saa længe vi var svage. Nu hades og misundes vi, fordi vi i Smug beundres. Vi er den unge Styrke overfor Frankrigs og Englands gamle Civilisation. Vi er den gamle, klassiske Civilisation overfor Ruslands og Japans Efterligninger af evropæisk Kultur. Vi alene véd som Teoretikere, hvad grundig Forberedelse er, og vi alene har som Praktikere vist os i Besiddelse af det dristige Initiativ. Ikke blot i Videnskab og i Moral, men i disse to Hovedpunkter er vi alle vore Modstandere langt overlegne.“

TILSTANDE I RUSSISK POLEN

(Oktober 1914)

I. En Indledning.

DEN Krig, der raser i Evropa og udenfor Evropa, giver ikke den Erfarne Anledning til Forhaabninger. De umaadelige Ulykker, den dagligt anstifter, er sikre nok. De Goder, der formentlig vil følge af dens Udfald, og om hvilke der i de forskellige Folkeslag drømmes forskelligt, er saa usikre, at der endnu umuligt kan regnes med dem. Iblandt disse har der for dem, der følte Deltagelse for det polske Folks dybe nationale Vanskæbne, vist sig Skyggebilledet af dette tredelte Folks Genforening og Frigørelse med rundeligt Selvstyre, sandsynligst under en Stormagts Beskyttelse og Overhøjhed.

Foreløbigt er der meget langt igen. Polakker kæmper nødtvungent i den prøjsiske, i den østerrikske og i den russiske Hær, altsaa imod hverandre. Der er ikke sket det svageste Løsrivningsforsøg i det prøjsiske Posen saa lidt som

i det russiske „Kongerige“ eller i det østerrigske Galizien. Man kan tilmed sige, at Søndersplitelsen i Øjeblikket gaar dybere end nogensinde før, forsaavidt den ogsaa spalter Sindene.

Den eneste Kendsgerning, der skulde tyde paa kommende Forening, er den russiske Overgeneral Storfyrst Nikolajs Opraab til Polakkerne, udstedt i Midten af Avgust. Det begyndte: „Polakker! Timen er nu slaaet, hvor Eders Fædres og Bedstefædres hellige Drøm kan gaa i Opfyldelse . . . Lad de Grænses, der skærer det polske Folk i Stykker, blive udviskede! Lad det i Fællesskab forenes under Czarens Scepter! Under dette Scepter vil Polen genfødes frit i Religion, Sprog og Selvstyre.“

Og det sluttede: „Et nyt Livs Morgenrøde begynder for Eder. Lad i denne Morgenrøde straale Korsets Tegn, Sindbilledet paa Folkenes Lidelse og Opstandelse“.

Hvor tydeligt dette Opraab med sin overraskende Frihedskærlighed og sin fromme Henpegen paa Korset end bar Præget af at være fremtvunget ved Tidsforholdene, og hvor vant man end var til at se bort over Løfter af den russiske Regering om fuld forfatningsmæssig Frihed og deslige, da de tidligere givne jo ikke havde betydet stort, hverken i Finland eller i Rusland selv, saa var dog Manifestet som et Tidens Tegn vel egnet til at gøre Indtryk paa

de store Masser, der altid tilforn havde hørt Myndighederne stemple som forbryderiske Anslag, som Højforræderi, hvad der nu pludselig fra det højeste Sted kaldtes „Fædrenes hellige Drøm“.

Meningen med Kundgørelsen var jo vist nok først og fremmest at forhindre Oprør i russisk Polen i det Øjeblik, fjendtlige Tropper rykkede derind. Paa de østerrigske Polakker synes Manifestet ganske at have forfejlet sin Virkning. Da disse i Galizien nyder fuldt Selvstyre og i et Aarhundrede har været Vidne til, med hvilken Barskhed og Grusomhed deres Frænder i russisk Polen er blevne holdt nede, mødte de Kundgørelsen med højlydte Forsikringer om deres Troskab mod Huset Habsburg, ja alle de *Sokol*-Foreninger, der i Fredstid (med en Afgørelse for Øje) havde øvet sig i Idræt og Vaabenbrug, stillede sig nu som polske Legioner til Regeringens Raadighed imod Russerne. Ikke nok med det. Men Galiziens ruthenske Indbyggere, Halvdelen af Landets Befolkning, dannede et *Forbund for Ukraines Befrielse* og oversvømmede, at regne fra 25de Avgust, Evropa med Kundgørelser og Skildringer, der var fjendske mod Rusland. Stifterne holdt ikke deres Navne tilbage. De lyder: D. Donzow, W. Doroschenko, M. Melenewsky, A. Skoropyss-Joltuchowsky, N. Zalizniak, A. Zuk.

Det har da ogsaa hurtigt vist sig, at trods Proklamationen af Polens Uafhængighed regnes i det mindste Østgalizien af Czaren ikke med til Polen, saa lidt som Beboerne betragtes eller behandles som Polakker og Ruthenere. Neppe stod Russerne i Lemberg, før Lemberg og hele Østgalizien i Dagsbefalingerne kaldtes gammelt *russisk* Land og Indbyggerne betegnedes som *Russere*, hvem deres Brødre nu var komne for at befri.

Hvad Indtryk det kejserlige Manifest gjorde i Posen, lader sig neppe sandvise, da enhver mod Prøjsen fjendtlig Ytring naturligvis vilde være blevet straffet som højforrædersk.

Imidlertid har den tyske Kejser ikke mindre end den russiske Czar bejlet til Polakkernes Velvilje og stræbt at vinde dem ved Løfter.

En Maaned efter Czarens Manifest opsloges i Guvernementerne Lomza og Warszawa en Proklamation fra den tyske Generalløjtnant von Morgen, i hvilken der forekommer disse Sætninger: „Rejser Eder og fordriver med mig de russiske Barbarer, der gjorde Eder til Trælle, fra Eders skønne Land, der nu skal faa sin politiske og religiøse Frihed tilbage. Det er min mægtige og naadige Kejsers Vilje.“ Naar man véd, med hvilken Lidenskab Polakkerne i Posen hidtil fordreves fra deres Jord og sprogligt forfulgtes, viser denne Kundgørelse, at den

tyske Regering har følt Nødvendigheden af at byde Czaren over.

Saa vidt skønnes, gjorde Czarens Manifest ringe Indtryk paa de Intellektuelle i russisk Polen, der maatte møde det med adskillig Mistro. Masserne i russisk som i østerrigsk Polen stod en Tid lang lidenskabeligt imod hinanden, beskyldende hinanden for Forræderi mod Fædrelandets hellige Sag, indtil nu et nyt Parti har dannet sig, det politisk mest umodne, som netop derfor har faaet en mægtig Udbredelse. Dets Løsen er dette: „Vi vil hverken vide af Rusland eller af Østerrig; vi vil kun ét: Den polske Stat uden Hjælp eller Formynderskab fra nogen Side“, med andre Ord: „Vi vil det ganske Umulige.“ Det hævner sig paa et Folk at have været politisk tilintetgjort i snart halvandethundrede Aar. Politisk Kløgt i et saadant Folk bliver altfor let enten Lokalpatriotisme, eller den forbliver i Uskyldstilstand.

Hvad nytter det at istemme: *Polonia farà da sè*. At Polen under de nærværende Forhold ikke kan klare sig *alene*, det er indlysende for Enhver, der har politisk Begreb.

Dog er jeg tilbøjelig til at sige: Lige meget med Formerne, som den polske Uafhængigheds- og Frihedstrang i Øjeblikket antager, den synes at maatte gaa som en rensende Storm gennem alle polske Sind. Mange Gange før har der jo

tilsyneladende vist sig en lysende Fremtid for Polakkerne. 1812, da Napoleon aabnede det andet polske Felttog, 1830, da Polakkerne bares oppe af Evropas Sympati, 1848, 1863; men neppe nogensinde har en Forvandling af fastslaaede Forhold vist sig saa mulig, og pinlige Skranker syntes saaledes at staa for Fald som under denne store og forfærdelige Krise.

Den, der har været sysselsat med polske og russiske Forhold en Menneskealder igennem, kan da ogsaa uden Vanskelighed forestille sig, hvor mange unge polske Hjerter der nu banker og gløder af Haab, Forventning og de ædleste Forsæt.

Ikke desto mindre er Tilstandene i russisk Polen i dette Øjeblik saa fortvivlede, som de ingensinde før under Krig og Oprør har været, og det ikke ved Forholdenes Tryk, ikke ved Situationens Rædsel, men ved Polakkernes egen Skyld, ved den Overophidselse af Nationalfølelsen, der sender sit Galskabspust over hele Evropa og nu hvirvler i polske Hjerner, saa den driver Højmod og Menneskelighed ud, ikke at tale om Fornuften, der overhovedet i det Aar 1914 ikke har noget Jubelaar i Evropa.

Jeg tør med Sandhed sige, at jeg ikke har følt Entusiasme for noget andet Folk som for Polakkerne. Jeg har lagt denne Følelse for Dagen paa en Tid, da de ikke stod paa Dagsorde-

nen, og da yderst faa delte denne Følelse. Jeg har udtalt den for længe siden, og jeg gjorde saa lidt for at henlede Polakkernes Opmærksomhed paa mine Udtalelser om dem eller for at høste Tak af dem derfor, at Polakkerne overhovedet først opdagede min Bog om dem, da den var ti Aar gammel og efter dette Tidsrum tilfældigvis blev oversat paa Tysk. At skrive paa Dansk er jo som Regel at skrive i Vand.

Det vilde være utaknemmeligt af mig, ved denne Lejlighed, hvor jeg maa sige Polakkerne skarpe Ord, ikke at mindes, hvilken ubeskrivelig Hengivenhed og Velvilje de i russisk Polen som i østerrigsk Polen har vist mig. Jeg har mellem dem fundet Venner og Veninder aldeles uden Mage.

Derfor har jeg nu i lange Tider vægret mig ved nogensinde at sige dem et uvenligt, endsige et krænkende Ord. Allerede i 1898 nægtede jeg saa afgjort at gøre mig til Ruthenernes Talsmand overfor dem, at jeg fik de ruthenske Førere til bitre Fjender, der ikke blev trætte af at angribe mig, og jeg tav som en Mur, da Bjørnstjerne Bjørnson ikke længe før sin Død paa Ruthenernes Opfordring angreb Polakkerne, heldigvis for dem med saa urimelige Overdriivelser, at Angrebene ikke kunde skade. (Bjørnson hævdede, at Polakken som saadan var Djævelen, omtrent som Middelalderen havde forestillet

sig ham). Jeg kendte bedre end Bjørnson, hvad der lod sig sige mod Valggeometri og Valgtryk i Galizien, men jeg tav, fordi jeg betragtede det som uværdigt at angribe et Folk, der var saa vanskeligt stillet og der kunde forsvare adskillig underordnet Uret, det begik, som Nødværge. Jeg betragtede det særlig som umuligt for mig at angribe Polakkerne, til hvem jeg var *bound by honour* og for hvem jeg nærede den varmeste, inderligste Sympati.

Det er da ikke med let Hjerter, jeg skriver disse Linjer.

Nægtelse af Menneskerettigheder til jødiske Undersaatter hører med til selve Ruslands Væsen. Af og til er Evropa blevet skræmmet op, naar et usædvanligt Massemyrderi af uskyldige Jøder har fundet Sted som i Kichiniöff. Men alle har vidst og véd, at Rusland sammenstøver sin jødiske Befolkning i den polske Udkant af Riget, sammenstøver den dør saa tæt, at den hverken kan leve eller dø, nægter den Bevægelsesfrihed, Studiefrihed, endog Retten til Skole- og Universitets-Undervisning ud over et vist (altfor ringe) Procentantal. Kun saadanne Jøder, der sidder inde med en Universitetsgrad tør bebo Rigets Hovedstæder; ingen ung jødisk Kvinde tør bosætte sig nær Universiteterne i Petersburg eller Moskva, med mindre hun har ladet sig indskrive som Prostitueret, og det er hændt,

at Politiet har indfundet sig og beklaget sig over hendes Falskneri, at hun ikke drev Professionen, men i Stedet læste i lærde Bøger. I Fald en Mand er f. Eks. Doctor juris, tør han flytte til Moskva. I Fald han er gift, tør hans Hustru bo der med ham. Men har Parret et to-Aars Barn, kan Moderen ikke tage det med sig i Jernbanevognen og lade det bo med hende i Hovedstaden. Thi Barnet har ingen Ret til at opholde sig dør. Skal denne Ret opnaas, maa der indgives en udførlig Ansøgning til Generalguvernøren, der har det i sin Magt at bevillige eller at afslaa den.

I enkelte af de Tilfælde, hvor Plyndring og Myrderi af en jødisk Befolkning har fundet Sted, har Ugerningerne tildels været undskyldte ved Bøndernes næsten ufattelige Uvidenhed. Maxime Kovalevski, Ruslands berømteste Statsøkonom, en stor Godsejer, har selv fortalt mig, at da Valgene af Valgmænd til den første Duma skulde foregaa, blev det ham meddelt, at hver eneste af Bønderne paa hans Gods havde stemt paa sig selv. Da han forbavset spurgte dem, hvad Mening var, og vilde forklare dem, at paa den Maade kunde ingen af dem blive valgt, svarede de med det Spørgsmaal, om ikke hver Deputeret modtog saa og saa mange Rubler om Dagen? — Jo. — Og du tror, vi vilde overlade

saamange Penge til en anden, naar vi maaske kan faa dem selv!

Den samme fremragende Mand har meddelt mig, at da han en Dag spurgte nogle af sine Bønder, om de virkelig havde taget Del i et Pogrom, der havde fundet Sted i Nabosognet — han kunde ikke tro det, da de saá saa godmodige ud — svarte de til hans Forundring: Ja, og da han spurgte om Grunden, svarte de: „Du kender den jo godt.“ De forklarede saa, at de havde slaaet disse Jøder ihjel, fordi de havde dræbt deres Frelser. — Han: „Men det er jo saa længe siden, det var jo ikke dem og ikke her.“ Hvortil de atter forbavsede udbrød: „Er det længe siden? Vi troede, det var i forrige Uge.“ — Det viste sig, at de af Popens Forklaring havde faaet ud, at Korsfæstelsen var sket da og dèr paa Stedet.

Under saadanne Forhold kan ingen Ugerning overraske. Men at se Jødehadet brede sig i russisk *Polen*, hvor Folk kan læse og skrive, det maa med Rette undre. Jødernes store Antal i det gamle polske Rige stammer jo fra Kasimir den Stores Dage (1309—1370), der vel nærmest af Kærlighed til sin Medhustru Esther aabnede Jøderne Adgang til sit Land og gav dem gunstige Vilkaar. Siden er Tallet steget, da Czarerne spærrede alle deres jødiske Under-saatter inde dèr, og disse led alt muligt Ondt,

har da ogsaa til vore Dage levet i en Afsondring og med særegen Klædedragt som Jøderne i Danmark paa Holbergs Tid. Imidlertid har de følt og lidt som polske Fædrelandsvenner. Allerede i 1794 kæmpede et Regiment af jødiske Frivillige under Kosciuszko; deres Oberst faldt 1809. I 1830 afslog den indskrænkede polske Nationalregering Jødernes Ansøgning om at turde træde ind i Hæren. Da de saa fordristede sig til at ansøge om Adgang til den polske Folkeundervisning, var det, at Nikolaj I straffede dem ved at lade 36,000 Familier bortføre til Sydruslands Stepper, hvor Børne-Udskrivningen ramte dem. Alle deres Smaadrenge fra Seksaars-Alderen af blev under Kosak-Bevogtning sendte til Archangelsk for at uddannes til Matroser. De døde massevis undervejs.

De Ulykker, der ramte Polens Beboere af forskellige Konfessioner ligeligt, bevirkede længe, at det Jødehad, der altid lurar i Masserne, holdtes nede. Polens store Mænd hindrede dets Opkomst. Polens største Digter, Adam Mickiewicz, gik saa vidt, at han i sit ypperste Værk, Polens Nationalepos *Pan Tadeusz* (1834) gør en jødisk Krovært til en af Digtets mest sympatiske Hovedpersoner. Han indføres alt i fjerde Sang som musikalsk Geni, som den store Meister paa det nationale Instrument, Cymbalen, og Mickiewicz lader sin Digtning kulminere og ud-

munde, da Jankiel for Dombrowski selv spiller Dombrowski-Marchen, ja Polens hele Historie symbolsk fra 1791—1812, det Aar, hvori Digtet foregaar, Napoleonsaaret.

Ved Aar 1860 var i Warszawa Jødernes Ligestilling med Katolikerne en Virkelighed, og da der i Februar 1861 paa to store Pladser i Warszawa af Russerne var blevet skudt paa de knælende Folkemasser, der sang Fædrelands-sangen (*Z dymem pozarów*), følte Jøderne Trang til ved en utvetydig Tilkendegivelse at lægge deres nationale Sindelag for Dagen. De ledsagede massevis deres Rabbinere ind i de katolske Kirker, ligesom de Kristne massevis drog ind i Synagogerne for at istemme den samme Hymne.

Dette sidste Træk, de to Konfessioners Procession i hinandens Kirker under Afsyngelse af samme gribende Sang gjorde paa en stor nordisk Digter, Henrik Ibsen, saa dybt et Indtryk, at han i Samtaler atter og atter vendte tilbage dertil som til noget af det Største og Skønneste, han havde erfaret.

Og nu er under den Hvirvelstorm af Vanvid, som Nationalismen har jaget over Evropa, alt dette forspildt, ja har vendt sig fra religiøs Forsoning til flammende Racehad.

II. Kendsgerningerne.

I 1912 skulde der i Warszawa vælges en Deputeret til Dumaen. Byens Befolkning udgør imellem 7 og 8 Hundredtusind. Da der i denne er over 3 Hundredtusind Jøder, stod det i disses Magt at vælge en jødisk Deputeret. Af polsk Nationalfølelse gav de imidlertid Afkald paa denne Ret, da de ønskede, at Warszawa som Hovedstad i Kongeriget Polen skulde repræsenteres af en Mand, der ikke blot af Sindelag, men ved Afstamning var Polak. De krævede af den polske Valgkomité kun, at den Paagældende ikke maatte være en Fjende af Jøderne. Det viste sig imidlertid, at Valgkomitéen i sit Hovmod slet ikke vilde forhandle med dem, og den opstillede en udpræget antisemitisk Kandidat, Kucharszewski, en Mand, der offentlig erklærede, at han attraaede Valg til Dumaen for at virke for Jødernes Udryddelse af Polen. — Det er i Parentes mærkeligt at iagttage, hvorledes det Ord *udrydde*, der for 30 Aar siden i Bismarcks og Eduard von Hartmanns Dage som *Ausrotten* var Genstand for Polakkernes Fordømmelse og Forbandelse, nu er kommet til Ære, og hvor let det kommer dem paa Læben.

Da Jøderne selvfølgelig ikke kunde give en saadan Mand deres Stemmer, anmodede de indstændigt Valgkomitéen om at opstille en anden,

dem ikke fjendtligsindet Kandidat. Dette rimelige Forlangende blev med Plumphed afvist og Kucharszewskis Kandidatur opretholdt. Som Følge deraf var Jøderne nødsagede til at se sig om efter en anden Kandidat af polsk Æt, der egnede sig til Stillingen og ikke var dem fjendsk. Det lykkedes dem ikke trods talrige Henvendelser at finde en saadan Mand. Da alle Forsøg var bristede, erklærede i sidste Øjeblik Socialdemokraten Jagello sig villig til at lade sig opstille som Jødernes Kandidat.

Det eneste, der i deres Øjne talte for ham, var, at han var af rent polsk Blod. Da deres ledende Mænd alle tilhører den højere Borgerstand, delte de ingenlunde Anskuelser med ham; men Forholdene tvang dem til at støtte ham. Lord Beaconsfield hævdede i sin Tid bestandig, at den jødiske Stamme af Hang var konservativ, men at en taabelig Statskunst i Stedet for at opmuntre Stammens konservative Instinkter tvang den til at gøre fælles Sag med de videst gaaende oppositionelle Elementer. Det bekræftede sig her.

Jagello blev valgt.

De ledende Mænd i russisk Polen, som faktisk i hele det ny Aarhundrede havde bekæmpet Jøderne, om end i det Skjulte for ikke at forskertse det evropæiske Aandsaristokratis Sympatier, benyttede nu denne Jødernes dem paa-

tvungne Valgsejr til at kaste Masken og aabent optræde som deres lidenskabelige Fjender. Den i de sidste tolv Aar oparbejdede saakaldte cooperative Bevægelse, som i sin Grund ikke havde været andet end en anderledes benævnt Bekæmpelse af den jødiske Handel, forvandlede nu til en systematisk og grusomt gennemført *Boycotting* af den jødiske Befolkning. I det private som i det offentlige Liv blev det aabent udraabte Løsen: Ikke købe hos Jøder! Ikke omgaas Jøder!

I Spidsen for denne Bevægelse stillede sig Polens Intelligens, deriblandt nogle af dets mest ansete Skribenter, erklærede Fritænkere som Nemojewski, ja som Alexander Swientochowski. Det literære Liv frembyder mange Omslag, Forvandlinger, der i Grundighed ikke staar tilbage for Ovids. Der skal meget til for, at En, der i et halvhundred Aar har været Vidne til Skribenters Karakterløshed, skal føle blot en let Forundring. Men det vilde jeg have forsvoret, at jeg skulde opleve at se Alexander Swientochowski, Nationalismens mest hensynsløse Bekæmper, der i sin Ungdom døjede ikke lidet for sin Overbevisning, som Nationalist, at jeg skulde opleve Synet af *Chawa Rubin's* Digter som Antisemithøvdning. Ikke blot hvad Alexander Swientochowski har skrevet, rejser sig imod ham,

men de Ord, stærke Ord, der i hans Velmagtsdage er udgaaede af hans Mund.

Hele den polske Presse stillede sig i denne Bevægelses Tjeneste. Unge, polske Bøller blev opstillede foran jødiske Forretninger og mishandlede de kristne Kvinder og Børn, som vilde købe dør. Ved Hjælp fra den bekendte Dmowski, det national-demokratiske Partis Fører, blev der stiftet en ny Avis *Dwa Groszi*, som ligefrem opfordrede til Pogromer. Det kom straks til blodige Sammenstød. I den lille By Welun hældte Bønder om Natten Nafta over en Jødes Hus og stak det i Brand, hvorved en stor Familie omkom. Lignende Tilfælde forefaldt adskillige andre Steder, indtil den russiske Regering standsede denne Pogrombevægelse for ikke at styrke den polske Nationalisme.

De polske Præster i Landsbyerne ophidsede fra Prækestolen til Boycotting og Krig mod Jøderne. — Efter Dommen i Beilis-Processen i Kijev var de polske Blade næsten ene om at meddele paa Løbesedler, at Beilis vel var frikendt, men at Ritualmords Eksistens var fyldestgørende bevist(!). *Beilis* er endnu i Polen Skældsordet mod Jøden.

Under disse Omstændigheder henvendte Jøderne i russisk Polen sig til enkelte Mænd, hvis Navn var saa anset, eller hvis Karakter var saa ubestridt, at deres Ord ikke kunde overhøres.

En Slægtning af den store Mickiewicz, Wladislaw Mickiewicz, sammenkaldte med nogle andre fremragende Mænd et stort Møde i Warszawa for at genoprette den indre Fred. Forgæves bad og besvor han, tilsidst under Taarer, sine Landsmænd, der dog havde Fjender nok forud, om ikke oven i Købet at optræde som Fjender af Jøderne, der altid havde været deres Venner Intet polsk Blad refererede hans Tale.

Alt dette foregik før Krigen. Det foreløbige Resultat var de russisk-polske Jøders økonomiske Ødelæggelse. Men nu under Krigen er det blodige Jødehads Gløden blusset op med langt stærkere Flamme, og den russiske Regering har hidtil intet gjort for at hæmme eller slukke Branden.

Under Mobiliseringen udsprede flere polske Blade, f. Eks. *Glos Lubelski*, med store, fede Bogstaver den foruroligende Efterretning: *I England store Pogromer mod Jøderne. Den engelske Regering hindrer dem ikke.* Løgnen var bevidst. Men det gjaldt om at opstille et Eksempel til Efterfølgelse.

Da Mangelen paa Guld og Sølv begyndte at gøre sig gældende, beskyldte de polske Aviser Jøderne for at skjule de ædle Metaller. En nærmere Undersøgelse hidførte den Indsigt, at mange ikke-jødiske Forretningsfolk (f. Eks. den meget rige Polak Ignaszewski i Lublin) havde

staaende hele Sække fulde af Guld- og Sølv-mønter, hvorfor de blev straffet ret haardt; derimod godtgjordes dette ikke om en eneste Jøde.

Ligefuldt beskyldtes Jøderne bl. a. for i en Ligkiste at have smuglet halvanden Million Rubler i Guld ind i Tyskland, og den Indsigelse imod Beskyldningen, som blev nedlagt af den jødiske Menigheds Repræsentanter og Præster i Warszawa, blev vel optaget i russiske Blade, men ikke i et eneste polsk Blad.

Alt dette var Forberedelser til Pogromer. Men der blev truffet mange andre. Antisemiterne lod trykke en paa *Yiddish* affattet Proklamation, hvori Jøderne opfordredes til Oprør mod Rusland; de sørgede for, at denne paa Gaderne i de forskellige Byer blev puttet ned i intetanende Jøders Lommer; de samme, der havde fordelt Papirerne, angav saa de Paagældende for Politiet. Enhver, hos hvem Proklamationen fandtes, blev skudt.

Endelig blev, ganske som i Middelalderen, Jøderne baade mundtligt og skriftligt beskyldt for at forgifte Brøndene. Døde nogle Kosakker eller andre russiske Soldater, beskyldte Polakkerne Jøderne for ved Brøndforgiftning at være Skyld deri.

Hovedbeskyldningen var dog den for Spioneri, hvilken fandt almindelig Tiltro, og den blev anvendt, baade naar østerrigske Tropper kom til

en By eller Landsby, og naar russiske Tropper fortrængte de østerrigske. Resultatet blev det samme. Et passende Antal Jøder blev samvittighedsfuldt skudt ned af Russerne som af Østerrigerne. Der gives imidlertid Lister over dem, der virkelig er demaskerede som Spioner. En Potocki fandtes iblandt dem og maatte bøde med sit Liv derfor; men der findes intet jødisk Navn paa disse Lister.

Beskyldningen bliver jo altid troet, da Jøden i snart to Aartusinder er bleven karakteriseret som Judas.

Legenden om Judas kan vel uden Overdrivelse betegnes som en af de mest imbecile Legender, der i Oldtiden er bleven lavet; at den er bleven troet, er et Bevis blandt Tusind paa Menneskeslægtens ubeskrivelige Enfoldighed. Faa Legender bærer som den Løgnens Stempel paa sin Pande, og faa Legender har i Aartusind efter Aartusind voldet en saadan Sum af Ulykker og Rædsler. Den har martret og myrdet Hundredtusinder.

Efter selve Forudsætningen er Historien umulig. Forudsætningen er den, at et Menneske med overjordiske Egenskaber, en Gud eller Halvgud, Dag ud, Dag ind færdes og taler under aaben Himmel i en By og dens Omegn. Han dølger saa lidet sin Færd, at han har holdt sit Indtog kort forinden ved højlys Dag, hilst med Jubel

af Befolkningen. Han kendes af alle og enhver, af hver Kvinde og hvert Barn. Han søger saa lidet Skjul, at han vandrer om fulgt af Disciple, præker ved Dag og sover i Disciplenes Midte ved Nat. Og det skulde være nødvendigt at købe en af disse Disciple til at angive og udlevere ham, til at *forraade* ham, tilmed — for Effektens Skyld — med et Kys! Ja, krøb han i Skjul i en eller anden Kælder, saa var der endda en Slags Mening deri. Men som Forholdene er, behøver de, der søger ham, kun at spørge: Hvem af Eder er Jesus? Han vilde ikke prøve paa at lyve sig fra sit Navn.

Judas er da ikke blot overflødige end det femte Hjul til Vognen, men en Absurditet, udsprungen af Trangen til at stille den sorte Forræder overfor den hvide Lysets Helt og af det vaagnende Jødehad hos de første Hedningekristne, der efterhaanden fik det bragt i Glemme, at ikke blot denne Straadukke, denne Judas, men Jesus og alle Apostle, alle Disciple, alle Evangelister var Jøder.

Ikke desmindre er i Aarhundredernes Løb i de raa Massers Forestilling denne Judas — som Navnet lyder — blevet Jøden, den typiske Jøde, Forræderen, Spionen.

Endnu saa sent som i det forrige Aarhundredes sidste Tiaar faldt Kaptajn Alfred Dreyfus som Offer for den gamle, fjantede Legende.

Nu koges den op mod Jøderne i russisk Polen.

Pogromerne har i Kraft af denne Judas-Beskyldning og de mange andre frygtelige Beskyldninger bredt sig over store Dele af russisk Polen og griber mere og mere om sig dèr, medens saavel Galizien som Posen har vist sig uimodtagelige for Ophidselserne, der ikke har manglet. Mange Hundrede uskyldige Mennesker er faldne som Ofre.

Her nogle faa Eksempler blandt de mange:

I Byen *Bychawa*, der blev erobret af Østerrigerne, henvendte de polske Førere sig til den østerrigske Kommandant og beskyldte Jøderne for hemmelig Forbindelse med den russiske Hær. Østerrigerne dræbte som Følge deraf en 67-aarig Mand ved Navn Wallstein og hans 17-aarige Søn. Da kort efter Østerrigerne forjoges, beskyldte samme Mænd overfor den russiske Kommandant Jøderne i Byen for at have staaet i Forbindelse med Østerrigerne og have udleveret dem alle Fødevarer, i den Hensigt at unddrage Russerne dem. Som Følge deraf blev mange Jøder skudt og deres Huse nedbrændte.

I Byerne *Janow* og *Krasnik* blev Jøderne beskyldt for at have lagt Miner til Fordærv for Russerne. Jøderne, deriblandt mange Børn, blev da hængte paa Telegrafpælene og de to Byer ødelagte.

Byen *Samosch* blev erobret af østerrigske

Sokol-Tropper, disse smukke og slanke Folk, som Ingen glemmer, der har set dem øve sig i Galiziens Hovedstad. Da de fordreves af den russiske Hær, beskyldte Polakkerne de der boende Jøder for at have staaet i Ledtog med Østerrigerne. Tolv Jøder blev arresterede. Da de nægtede, blev de dømt til Døden. Fem af dem blev hængte, da midt under Henrettelsen en russisk Pope med et Madonnabillede i sin Haand kom til og med Haanden paa dette Billede af lagde Ed paa, at Jøderne var uskyldige, og at det Hele var et Udslag af polsk Jødehad. Han paaviste, at Polakkerne dør selv havde støttet Østerrigerne, og at der endog fandtes Telefonforbindelse med Lemberg. De syv Jøder blev da frigivne — de fem *var* hængte.

I Byen *Jusefow* beskyldtes Jøderne for at have forgiftet Brøndene, hvorved hundrede Kossaker skulde have mistet Livet. 78 Jøder blev dræbt, mange Kvinder voldtagne, Huse og Boder plyndrede.

Lignende Tildragelser forekom og forekommer endnu daglig i Hundredevis. Saaledes har mindre eller større Pogromer med Mord, Voldtægt og Plyndring fundet Sted i Guvernementerne Warszawa, Radom, Petrikow, KELTS.

Kun enkelte russiske Guvernører som Korff i Warszawa, Kelepovski i Lublin, samt Guvernørerne i Wilna, Petrikow og Grodno har om

end for sent taget til Orde mod Pogromerne; men hverken Regeringen eller Polakkerne tager disse Advarsler alvorligt.

Øjenvidner har fortalt mig om jødiske Soldater, der ligger paa de forskellige Lazaretter, og som er blevne vanvittige ikke af Krigens uundgaaelige Rædsler, men paa Grund af de Pogromer, de har været Vidne til i de Byer, gennem hvilke de har marscheret. De forveksler deres egne Nærmeste med dem, de har set blive myrdede, eller voldtagne og derefter myrdede, tror at have deres Moder eller Søster eller Elskede for Øje i den Situation. Deres Fantasier drejer sig stadigt om det Samme.

De russisk-polske Antisemiters Forfølgelse af Jøderne under disse Tidsomstændigheder er saa meget mere odiøs, som 400,000 jødiske Soldater, deriblandt mange Frivillige, tjener i den russiske Hær, og som Jødernes Offervillighed overfor Hæren og overfor det Røde Kors hidtil ingen Grænser har kendt. I de store Menigheder er særlige Hospitaler for russiske Soldater — uden Hensyn til deres Konfession — grundlagte af Jøder og for jødiske Penge. Ikke faa jødiske Soldater har allerede faaet de højeste militære Udmærkelser, ja enkelte har modtaget dem af selve Overgeneralen Rennenkampf, der ellers er ivrig Antisemit, som det russiske Kejserhof overhovedet er lidenskabeligt antisemi-

tisk. Den Proklamation fra Czaren *Til mine kære jødiske Undersaatter*, som har staaet i franske Blade, har aldrig været andet end parodisk.

Medens den staaende Beskyldning mod Jøderne i russisk Polen har været den at sympatisere med Russerne — hvad de jo ellers ikke har særlig Grund til — rettedes nylig i *Politiken* af A. Warinski den Anklage imod dem, at Tyskernes Forsøg paa at vinde Polakkerne „kun havde gjort det ønskede Indtryk paa de derværende russiske og polske Jøder, da disse Elementer paa Grund af et psykologisk Slægtskab med Prøjserne føler Trang til at stille sig ved Tysklands Side“. Denne Anklage og dens Begrundelse turde betegne Højdepunktet. Jøden skal og maa være Judas. Gaar det ikke paa den ene Maade, saa prøves der paa den modsatte. Ikke med et Ord nævner Hr. Warinski, hvor mange Jøder der er gaaet frivilligt i Krig af ren Begejstring for Polen. De har ikke kunnet tro, som jeg for min Del ikke kan tro, at dette sidste Udslag af Nationalisme i russisk Polen er andet eller mere end en forbigaaende Epidemi.

Hvor kunde i Længden russiske Polakker blive de Magter utro, de alene har kunnet be-
raabe sig paa, de Magter, der alene gav dem Interesse! Hvor kan de, som kæmper for deres Frihed efter aarelang Mishandling, ville gribe en

Lejlighed til at mishandle den eneste Folkestamme, der (til sin Ulykke) er i deres Magt! den eneste Folkestamme, der har lidt langt mere og lidt tyve Gange længere end de selv! Tilmed den eneste, der er altfor stærk til at lade sig udrydde ved nogen Mishandling. Hvor kan Polakkerne, der i sin Tid selv gik til Grunde som Stat ved Forræderi af Konføderationen i Targowice, ville udslynge Forræder-Beskyldningen mod en Stamme, der aldrig har forraadt sig selv, og som endog i sin dybeste Fornedrelse aldrig har forraadt den eneste slaviske Stamme, der i Middelalderen aabnede dens Børn en Tilflugt!

Rimeligvis vil det blive gjort gældende mod min Henvendelse til Polakkerne, at jeg, som aldrig af Ruthenerne har ladet mig overtale til nogen Bebrejdelse eller noget Angreb paa dem, nu paa Grund af min Afstamning taler en Sag, som i deres Øren er ilde hørt. Min personlige Afstamning har saa lidet indvirket paa min Handle- og Tænkemaade, at jeg under hele mit offentlige Liv har været Genstand for uafbrudte Angreb i nationaljødiske Tidsskrifter og Blade som Den, der fornægtede Stammefællesskab og formentligt Trosfællesskab.

Endnu i dette Foraar under mit Ophold i Amerika blev jeg uafladeligt angrebet i de jødisk-amerikanske Aviser som den forhærdede Fornægter af Jøderne. Det var Vrøvl som det meste,

der trykkes; dog det viser idetmindste, at det ikke er paa mit Blods Vegne, men paa min Aands, at jeg ved denne Lejlighed tager til Orde. Min Sympati gælder ikke Jøderne som Jøder, men som undertrykte og mishandlede.

Jeg er Den, som for en Menneskealder siden har skrevet: „Man elsker Polen, ikke som man elsker Tyskland eller Frankrig eller England, men som man elsker Friheden. Thi hvad er det at elske Polen andet end at elske Friheden, at have en dyb Sympati med Ulykken og at beundre Modet og den stridbare Begejstring! Polen er et Sindbillede paa alt det, som Menneskehedens Ypperste har elsket og hvorfor de har kæmpet“.

Disse var mine Ord, og jeg har hidtil staaet ved dem.

Skal jeg skamme mig over at have skrevet dem, nu da Polens Fremtid bestemmes?

III. Ophidselse til Pogromer.

(Februar 1915.)

Efter at det ved Ophidselse af Nationernes Had mod hverandre er lykkedes at gøre Evropa til et Galehus, et Sørgehus, et Lasaret, en Kir-

kegaard og et Fallitbo, skulde man tro, at i det mindste en Art Fred blev bevaret indenfor de forskellige Landes Grænser, som deltager i Krigen.

Dette gælder, som jeg i nogle Artikler har paavist, ikke for det russiske Riges Vedkommende. Medens Frankrig og England nødtvundet lader Evropa vide, at den russiske Regering som deres egne Regeringer kæmper for Ret og Frihed, har denne Regering undertrykt Arbejderpressen, opløst Arbejderorganisationerne, fængslet fem socialdemokratiske Medlemmer af Rigets Duma, sendt Finlands betydeligste Statsmand til Sibirien, holdt Polakkerne hen med et taaget Løfte, som end ikke er udstedt af Czaren selv, men af en Feltherre, hvis Ord ikke forpligter nogen, og sat en Forfølgelse af de russiske Jøder i Scene, som er værre end nogen tidligere. Medens det Antal jødiske Soldater, der kæmper i den russiske Hær, anslaaes til mellem en kvart Million og 400,000, holder Regeringen Jødernes Retløshed omhyggeligt vedlige og vaager over, at de ikke vover sig ud over det Omraade, hvor de alene har Tilladelse til at bo. Det er netop det Omraade, hvor Krigen foregaar i Polen og nogle litauiske Guvernementer. Naar grænseløs Elendighed og Sult tvinger Jøderne til at forlade de dem anviste Bopladser, saa drives de tilbage af Soldaterpa-

truljer eller af Kosaksværme. Naar jødiske Soldater, nogenlunde helbredte for deres Saar, forlader et Hospital, saa bliver de, ifald de er utjenstdygtige, straks tilbagesendte til „Hjemstedet“, saa ubeboeligt det er. Ja det er hændt, at en russisk Frivillig fra Charkov paa 19 Aar, der havde faaet det halve Ansigt afrevet og skulde opereres af Professor Hirschmann, blev udvist af Hotellet forinden og maatte forlade Byen, fordi han var Jøde eller stammede fra jødiske Forfædre. Det er nemlig lige galt: Til de Officersskoler, der er indrettede, saa længe Krigen varer, faar ingen Adgang, hvis Fader eller Bedstefader var af jødisk Konfession.

I selve Polen har siden Krigens Begyndelse en lang Række af Pogromer fundet Sted. Den jødiske Befolkning er blevet plyndret, grusomt mishandlet, mange Steder myrdet. Tilmed er denne Befolkning blevet udvist fra en Mængde Byer, hvor den hidtil havde Lov til at bo, drevet ud med 24 Timers Varsel, som omtrent 1500 Familier blev drevet ud paa Landevejene fra Grodzisk, en By i Warszawas Nærhed, som jeg kender ret godt, medens Alt, hvad der efterlodes i Husene, blev røvet og plyndret. Saaledes er Jøderne desuden blevne uddrevne fra otte Byer, hvorfra de strømmede til Hovedstaden, der umuligt kunde huse dem. Det sker paa samme Tid, som en Mængde unge Jøder, der har ud-

mærket sig i Krigen, faar Tapperhedsmedailler og Ordener, og medens Regeringspressen roser Jøderne for deres Indsamlinger til Bedste for de Saarede og de Efterladte, deres Oprettelse af Hospitaler og lignende.

At nu Pøbelen i russisk Polen, som andetsteds i Evropa, er opfyldt af et levende Jødehad, kan ikke undre nogen, og det vilde visselig ikke bringe en Skribent, der maaske stærkere end nogen anden Nulevende blandt Ikke-Polakker har udtalt sin Hengivenhed for det polske Folk, til at rette en Anklage imod Polakkerne. Var det Pøbelen, fra hvem Pogromerne gik ud, saa var dertil ikke noget at sige. Saa var Tilfældet i Polen det samme som i Kischiniew og andetsteds i det egentlige Rusland.

Men det, der har bragt mig til at tale, det er den umaadelige Forskel paa Forholdet i Rusland og det i russisk Polen, nemlig denne at *medens i Rusland alle Landets udmærkede Skribenter, en Vladimir Korolenko, en Leonid Andrejev, en Maxim Gorki, alle de Intellectuelle overhovedet, tager sig af de ulykkelige Jøders Sag og betragter Ophidselse til Pogromer som Skam og Skændsel, har den polske Intelligens Mænd som Nemojewski og Swientochowski, stillet sig i Spidsen for Bevægelsen mod Jøderne og derved røbet, hvor langt i Øjeblikket den polske Intelligens i sand Kultur staar*

under den russiske. Det er dette, som er Hovedpunktet, og hvorpaa der ikke mere kan raades Bod. Ulykken er jo sket, og dette skrives ikke hen i Vejret, men i den fuldeste og mest berettigede Alvor. Thi det er Mennekeliv og menneskelige Eksistenser i Tusindvis, hvorom det gælder. De tilintetgøres som Ofre for middelalderlige Fordomme, som det var Aandsadelens Opgave at slaa ned, ikke at opelske.

Den Ukraineske Presse har efter Evne haanet mig, fordi jeg havde skrevet, at jeg kendte Polakkernes Valggeometri i Galizien, men ikke fandt den store Ophævelser værd; denne Presse aner ikke, at jeg længe før Bjørnson og med største Varme har talt Ruthenernes Sag (se 17de Bind af mine Skrifter), og rimeligvis den samme Ruthener, der i sytten Aar har forfulgt mig, fordi jeg ikke vilde angribe Polakkerne paa Ruthenernes Vegne, forklarer naturligvis nu, at det er mine *Stammefællers Parti*, jeg tager; overfor andre Nationaliteter er min Samvittighed *rummelig*. Selv en Ruthener maa dog kunne forstaa, at der er nogen Forskel paa den Uret, der gøres en Folkestamme, ved at den ikke faar alle de Repræsentanter, den havde Krav paa, ind i en Landdag, og saa den Uret, der gøres en Folkestamme, ved at man plyndrer,

myrder, skænder, hænger og brænder dens Kvinder og Mænd.

Iøvrigt har man fra Polen udsendt følgende Rundskrivelse: „Den polske Presse har allerede flere Gange opkastet det Spørgsmaal, hvorfor de politiske Skribenters og Journalisters Forening ikke har svaret paa Georg Brandes's Artikler. Foreningen har i sit sidste Møde besluttet ikke at svare, fordi den betragter Replikkerne i de enkelte Organer for den polske Presse som tilstrækkelige. Foreningen giver Afkald paa en kollektiv Protest“.

Det havde været heldigere, om de polske Skribenters og Journalisters Forening havde besluttet at gøre sit til at forhindre Pogromer end at den udsendte denne intetsigende Meddelelse, som neppe imponerer Nogen, i ethvert Tilfælde ikke mig.

POLEN

(November 1915).

GREVINDE JULIE LEDÓCHOWSKA, der vil tale i Koncertpalæets store Sal om sit Fædrelands sørgelige Skæbne under Verdenskrigen, er en Dame, der har helliget sit Land og Folk hver Dag af sit Liv. Som saa mange af Polens udmærkede Kvinder er hun polsk indtil Marven, des mere lidenskabeligt, jo svagere hendes Folk er udadtil. Hun tilhører en i Polens Historie navnkundig Familie. Hendes Farbroder var den berømte Kardinal Ledóchowski, der som Erkebiskop i Posen-Gnesen nægtede at underkaste sig Bismarcks Majlove. Man havde i 1866 gjort ham til Erkebisp i Haab om, at han skulde holde den nationale Agitation i Posen nede; men Bismarcks Kamp mod den katolske Kirke kaldte ham i Spidsen for Modstandspartiet, hvorfor han maatte tilbringe Aarene 1874—76 i Fængsel. 1875 gjorde Pius IX, der meget yndede ham, Ledóchowski til Kardinal.

Grevinden er i Virkeligheden ikke helt polsk. Paa Mødreneside nedstammer hun fra den gamle

schweizerske Adelsfamilie Salis i Graubünden, der har flere Grene, af hvilke en har givet de franske Kongers Schweizergarde en højt anset Officer under Revolutionen. Men den Evne til helt at gennemtrænge halvvejs Fremmede med national Begejstring, der er paafaldende hos det polske Folk som hos det ungarske og det amerikanske, er slaaet igennem hos Grevinde *Ledó-chowska*, der helt og fuldt føler sig som Polakinde og som intet andet.

Hendes Familie har ogsaa i vore Dage et stort Navn i den katolske Verden. Hendes Broder er selve Jesuitergeneralen.

Hvad Grevinden, saa vidt vides, vil dvæle ved, er de uhørte Lidelser, den Nød og Elendighed, som Verdenskrigen har bragt over østerrigsk og russisk Polen, der har afgivet Valpladserne i Kampen østpaa. Hendes Haab er at bevæge sine Tilhørere til virksom Deltagelse for i nogen Maade at raade Bod paa de Ulykker, der nu i seksten Maaneder har hjemsøgt Befolkningerne.

Hun, der ikke har ført en fornem Dames uvirksomme Liv, men som først i Galizien, senere i Rusland, efter sin Fordrivelse fra Rusland i Finland, efter sin Fordrivelse fra Finland i Sverig, har helliget hele sit Liv til Opdragelse af polske unge Piger, og som er gennemtrængt af den eneste værdifulde Idealisme, den prak-

tiske, ser Forholdene i Polen ikke politisk men fra den grundmenneskelige Side.

Foruden de Sprog, hun i Kraft af sin Opdragelse altid har kunnet tale, Polsk, Russisk, Fransk, Tysk, Engelsk, Italiensk, har hun i de sidste Aar endnu lært sig at tale Finsk og Svensk, og det er paa Svensk, hun vil henvende sig til en dansk Tilhørerkres.

Som sagt, det er fra denne grundmenneskelige Side, Grevinde Ledóchowska ser Forholdene i sit Fædreland, med andre Ord, hun, som selv er god, taler i det Godes Navn og appellerer til Godhed.

Der er heri, saa besynderligt det klinger, noget i vor Tid yderst sjældent.

Den, som iagttager, hvorledes nu paa sekstende Maaned alle de hinanden bekæmpende Folkeslag er overbeviste om at stride for den gode Sag, for Ret og Sandhed mod Løgn og Tvang, medens de samtidigt alle med de frygteligste Midler massakrerer hverandre, faar det Indtryk, at Menneskehedens Genius er en uendelig langt mere raffineret Djævel end den, som Goethe i sin Tid særtegnede i *Faust* med de berømte Ord:

Ein Theil von jener Kraft,
Die stets das Böse will und stets das Gute schafft.

Om Menneskehedens Genius (som om alle

Folkeaaenderne) gælder i vore Dage det stik modsatte og anderledes forfærdende. Han og de er Dele af den Kraft:

Die stets das Gute will und stets das Böse schafft.

Thi alle vor Tidsalders Statsmænd, Feltherrer, Officerer og Menige, alle Politikere i Landene som alle Generaler og Admiraler, Bataillonschefer og Skibschefer vil uden Undtagelse, Dag ud, Dag ind, det Gode. Men denne ædle Vilje ytrer sig Dag ud, Dag ind som en uafbrudt Fremkalden af Rædsler, som Grusomheder uden Tal, Myrderier i et Omfang, Jorden ikke før har kendt, saa den hele Kamp i det Godes Tjeneste som sit eneste sikre Udslag har den afskyeligste Gøren Ondt, der skulde synes afstedkommet af et vildt og hadefuldt Tilintgørelses-Raseri.

Da nu imidlertid Forholdene i Polen foruden den menneskelige Side har en politisk, hvorom det ikke vilde være vanskeligt at skrive nogle Bind, saa ligger det nær til Grevindens humane Grundanskuelse at knytte nogle politiske Betragtninger.

Som bekendt aabnedes Felttoget af den russiske Feltherre Storfyrst Nikolaj Nikolajevitsj med et Manifest til Polakkerne i russisk Polen, der tilsagde dem Opfyldelsen af deres nationale Drømme i Skikkelse af en, ikke nøjere betegnet,

Autonomi. Hvad der skulde forstaaes ved dette Selvstyre, hvilke Grænser det skulde have osv., var uvist. At det ikke var alvorligt ment, viste sig efter Besættelsen af Lemberg, der behandlede som „gammelt russisk Land“. Men foreløbigt bidrog Manifestet til at splitte Polakkerne. Medens der i Galizien straks dannedes polske Legioner, der under hele Krigen har kæmpet med Heltmod og paa mange Maader udmærket sig i den østerrigske Hær, var der i Kongeriget Polen et Parti, der haabede paa det samlede polske Territoriums Befrielse ved russiske Vaaben, eller der i alt Fald *lod*, som det havde fuld Tillid til Manifestet, for derved at tage Russerne paa Order. Dette Parti følte sig ikke blot som Polakker, men i Almindelighed som Slaver. Og der var et stort Parti, som naargalt skulde være, alligevel foretrak russisk Herredømme for prøjsisk. Det russiske var vel mere grusomt, men mindre klogt. Det var mere barbarisk, men mindre systematisk. Det havde altid Lakuner, Huller, hvorigennem man kunde aande op, fordi det i sit Væsen var inkonsekvent. Og det havde den store Fordel, at Trykket kunde lindres ved gennemført og rigelig Bestikkelse, medens den prøjsiske Embedsmand er en ubestikkelig, grundhæderlig Regeringsavtomat uden menneskelige Svagheder som uden nogen som helst menneskelig Dyd.

Ved Begivenhedernes Udvikling er denne Spaltning mellem de Polakker, der haabede den nationale Enheds Gennemførelse ved Ruslands Hjælp, og dem, der haabede den gennemført ved Østerrigs Beskyttelse og de tysk-østerrigske Vaabens Sejr foreløbig faldet bort.

Der er Spaltninger nok tilbage, Polakker kæmper nødtvungent mod hverandre i Delingsmagternes Hære; men siden Russernes Fordrivelse fra Galizien og siden Kongeriget Polens Besættelse, er Spørgsmaalet om den russiske „Orientering“, som det kaldtes, aldeles forstummet. Centralmagterne og de Polakker, som støtter sig til Centralmagterne, er de eneste, som har Ordet.

Og de bruger Ordet. Der udgives alene paa Tysk hver Uge det store Tidsskrift *Polen*, tre Gange om Maaneden det mindre Tidsskrift *Polnische Blätter* foruden en Syndflod af Stridskrifter og en Sværm af Flyveskrifter.

Det skulde da ikke synes vanskeligt at faa grundig og saglig Belæring om, hvad der politisk foregaar og forberedes.

Alligevel er dette saare vanskeligt, og det af en meget simpel Grund, den samme, der i Øjeblikket gør det næsten umuligt at naa til Sandhedens Erkendelse om Forholdene i de forskellige Lande.

Det Meste, der offentliggøres, er officielt, og

det Lidt, der ikke fra en eller anden Side set maa kaldes officielt, er udgivet under Censur, altsaa skrevet med paaholden Pen. Evropa er jo for Tiden overalt lykkeligt vendt tilbage til russiske Tilstande, hvad det frie Ord angaar. Hverken Følelseslivet eller Tankelivet ytrer sig frit. End ikke paa, hvad der refereres som historisk, kan Læseren stole. Der lyves, der forties, der vildledes, der udviskes og raderes, der udelades og opdigtes, der hykles, i de forskellige politiske Formaals Tjeneste.

Da Galizien er den eneste Provins af det tredelte Polen, hvor Befolkningen har ført et menneskeværdigt Liv, laa det nær at forestille sig Galizien som Kærnen i det Polen, der ventedes at genopstaa. Som i Galizien skulde Polakkerne da ogsaa i Kongeriget og i prøjsisk Polen komme til at nyde politisk Selvstyre og Selvstændighed. Tidligt drøftedes Mand og Mand imellem den Plan, hurtigt at lade Galizien og Kongeriget forenes under en eller anden østerrigsk Erkehertug som polsk Monark. Hans Navn blev endog nævnt. Dog snart gled dette Projekt ud af Omtale. Man indsaa, at Prøjsen, med mindre det helt vilde ændre sin egen Behandling af Polakkerne, aldrig vilde finde sig i en fri polsk Stat i sit Naboskab.

Saa fulgte den tyske Rigskanslers Tale i August dette Aar, i hvilken han gav en Art Pro-

gram for det tyske Riges Fremtidspolitik, hvori særlig to Punkter fortjente Opmærksomhed. Det ene, at Tyskland var „Værn og Værge for de mindre Nationers Frihed“, det andet, at den tyske Besættelse af Polen betydede „Begyndelsen til en Udvikling, der vilde bringe den gamle Modsætning mellem Tyske og Polakker ud af Verden og føre det Land, som nu var befriet fra det russiske Aag, en lykkelig Fremtid i Møde, i hvilken det kunde pleje og udfolde sit Nationallivs Egenart“.

Ordene var forsigtigt valgte og røbede Viljen til ikke i Utide at binde sig. Alligevel var de paafaldende nok, og dersom de var alvorligt mente og der stod en Mand bag Ordet, indvarslede de intet mindre end et fuldstændigt Omslag i tysk, særlig prøjsisk Politik.

I Fald Tyskland for Fremtiden skulde være de mindre Nationers Værn, hvilket Lys faldt der da ikke over dets tidligere Forfølgelse af dansk og polsk Nationalfølelse indenfor sit eget Omraade!

I Fald Tyskland agtede at tilstede de fra russisk Overhøjhed befriede Polakker at udvikle deres nationale Ejendommeligheder frit, saa var det en positiv Umulighed, at det kunde nægte Polakkerne i Posen, Schlesien, Vest- og Øst-prøjsen det samme Gode.

Der udkrævedes da endnu kun en Forklaring

af, hvorledes en saadan Kursforandring var tænkelig, da den jo stod i Strid med alle det tyske Riges Vaner og Overleveringer. Desuden var der jo den Vanskelighed, at medens Kongeriget er rent polsk og Galizien nogenlunde ligeligt fordelt mellem Polakker og Ruthener, er selv i Posen en Tredjedel af Indbyggerne tyske, og der lever i den præjisiske Stat som Helhed fire Millioner Polakker sammenblandede med otte Millioner Tyskere. Polakkerne lader sig vanskeligt udskille, og i Fald de ved et Polens Genoprettelse ikke udskiltes, vilde de kun med yderste Besvær lade sig berolige, slet ikke lade sig forsone.

Foreløbig er Polens Erobrere stumme med Hensyn til den politiske Fremtid, som er Landet bestemt. De er sysselsatte med at ophjælpe det hærgede Land materielt. Der er endnu Intet, som tyder paa, at de har til Hensigt at imødekomme Befolkningens Ønske om politisk Forening, men der er Meget, som viser de tyske og østerrigske Myndigheders oprigtige Hensigt at give det polske Sprog enhver Ret, der tidligere var det forholdt, i Universitetet, i Skolen og paa Scenen. Myndighederne har desuden tilkaldt polsk Medvirkning til mangan fornuftig Foranstaltning.

Før det vides, hvad Udgang den store Krig faar, er det jo overhovedet neppe muligt at

tage Beslutninger eller give endelige Løfter for Fremtiden, og økonomisk er der mere end nok at gøre, før der politisk kan tages fat.

Traditionerne fra 1812, der som fikse Idéer har behersket Rusland under Krigen, saa man for fuldt Alvor har fremstillet de russiske Tilbagetog fra Galizien og Kongrespolen som strategiske Fif i Stil med Tilbagetogene for et Aarhundrede siden, disse Traditioner har medført Russernes meningsløse, næsten vanvittige Ødelæggelse af hver By og hver Egn, de forlod, ja, deres Bortdrivelse af den hele Befolkning, saa polske Katoliker som polske Jøder paa den mest barbariske Maade i Millionvis er blevne jagede ind i det indre Rusland eller sendt med Jernbanetog helt op til Sibirien. Tre, fire Døgn i Træk har ulykkelige Mennesker været inde-spærrede og sammenpakkede i Godsvogne og Kvægvogne uden at kunne komme ud og uden at faa Næring. Hver Dag døde adskillige af denne Behandling. Ligene blev kastede ud af Vognene undervejs, saa de laa langs Skinnerne. Undertiden blev de liggende i Vognene paa de Stationer, hvor man holdt uden at tillade Nogen at stige ud. Vistnok har den jødiske Befolkning, som i Kraft af totusindaarigt Had bliver foragtet og mishandlet, lidt mest under denne Brutalitét; men ved Siden af den har Polak-

kerne lidt umenneskeligt, og de fortjener tilfulde den Medfølelse, hvorpaa Ulykken har Krav.

Aldrig har Beboerne af den polske Jord udstaaet en saadan Sum af Lidelser som netop nu, da Muligheden af Polens Genopstandelse har vist sig for Polakkernes Øjne som tilsyneladende ikke altfor fjern og uvis. I 1886 skrev jeg: „Saa meget forhaabningsfuldt der end er i Polakkernes Temperament, ruger dog det for menneskelige Øjne Udsigtsløse i deres Stilling over Sindene som en Mare. Der øjnes jo ingen anden Udsigt til at komme ud af den nuværende Tilstand, end den yderst ubestemte, som frembyder sig i de Muligheder, en stor Krig mellem Rusland paa den ene Side, Tyskland og Østerrig paa den anden Side kunde aabne“.

Hvad jeg den Gang for snart en Menneskealder siden, anelsesfuldt, men tvivlende udtalte, er endelig indtraadt.

Men foreløbig har, som jeg ovenfor skrev, den hele Kamp i det Godes Tjeneste faaet sit eneste sikre Udslag i en uafbrudt Række af Ulykker og en fast sammennittet Kæde af Rædsler.

INDLEDNINGSORD TIL DEN POLSKE AFTEN I KJØBENHAVN

(13. Marts 1916)

DE Folkeslag, som ikke er revne med af den Krigens Storm, der farer hen over den gamle Verden og alle Jordens Have, følger med tilbageholdt Aandedræt den almindelige, gensidige Ødelæggelses Gang.

At disse Folk dagligt erfarer Rædsler, som glæder Sejrherrerne og lemlæster eller tilintetgør Ofrene, det er det eneste Sikre under den Uvished om hvad der virkelig foregaar, der skyldes dels de kæmpende Magters sandhedsdræbende Censur, dels uvidende Journalisters fanatiske Artikler. Der dræbes ved Fronten; der hades i Aviserne.

Men med den dybeste Uro spørges allevegne, hvor længe dette kan vare? hvor længe den gensidige Ødelæggelse og det systematiske Massemyrderi kan blive ved med at hærge Jorden?

Vi ser Sorg over Lidelser, Sorg over Tab hylle Evropa i et Sørgeflor.

Vi ser Armod, Sult, Kval, Fortvivelse i gigantiske Former løfte sig over Evropas Vidder, og spøgelseagtigt danse en Runddans som Heksenes paa Heden i *Macbeth*.

Vi ser ud over Evropa: Der er hundrede Valpladser, Tusinder af Kirkegaarde, Tusinder af Hospitaler, et umaadeligt Fallitbo og et eneste stort Galehus.

Deltagerne i Kampene og Tilskuerne til den uhyre Tragedie har fra Barnsben lært, at Alt hvad der sker, har et af overjordisk Visdom foreskrevet Formaal, saa Alt, selv det i vore Øjne Sørgeligste, leder til det Bedste. De spørger da i dyb Spænding, hvad Godt der vil og kan komme ud af dette?

Teologer og Filosoffer har Svarene beredte:

Snart saaledes: Af dette ustandselige Myrderi paa Jorden, i Havet, i Luften, vil fremgaa den varige Fred.

Snart saadan: Af disse Savn og Opofrelser fremgaaer en ny Tidsalder, en heroisk, hvor Heltetmodet træder i Nydelsessygens Sted.

Snart endelig saaledes: Af alt dette Vaabengny og denne Kanontorden, af alle disse Granater, der springer, disse Miner, der sprænger, disse Maskiner, der spruder Ild eller sprøjter giftigt Gas ud over hvad der før kaldtes Medmennesker, nu Fjenden, fremgaaer den historiske

Retfærdighed, den retfærdige Magtfordeling, Rettens genvundne Herredømme.

De fleste tror det, fordi Filosofer ikke mindre end Præster og Digtere har lært dem at tro det.

Og de Unge, der vil være paa Højde med Tidsalderen, føler sig som *moderne* ved at give Optimisterne Ret.

Faa er de, som véd, at Menneskelighed er mere værd end Nationalitet. Faa er de, der véd, at hvor der udsaaes Had, kan der aldrig høstes andet end Had.

Faa er de, der føler, som der staar i et lille svensk Vers, jeg har læst:

Jeg saå Uskyldighed traadt under Fod,
Jeg hørte Vold beundres,
Sandhed smædes.
Da sydede mit Blod.
Nu har jeg ganske ophørt med at undres,
naar Alt gaar simpel, sund Fornuft imod.
Jeg véd, at Retten under Fødder trædes,
hvor meget end der bedes og der grædes,
jeg véd, at Livets Lov er kold og ikke god.

Og dog — ifald Blikket under det nærværende Rædselsherredømme søger et Lyspunkt, da kan det skimtes — om end usikkert og flakkende — naar Tanken rettes paa det ulykkelige Polens Fremtid. Visselig ikke naar Opmærksomheden rettes paa dets Nutid. Thi faa Ste-

der paa Jordkloden, maaske intet andet Sted, er Jammeren, „Menneskehedens hele Jammer“ som Faust taler om, samlet som i russisk Polen og i Galizien.

Først er disse Lande blevne hærgede af dette Upersonlige, som kaldes Krigen, af tre Stormagters tre Millioner mod hverandre krigende Soldater, som er bølgede frem og tilbage over disse Egne, efterladende Lig, Epidemier, Krøblinger, Mishandlede — de tre sande Stormagter: Sult, Sygdom og Sorg.

Dernæst har alt dette Personlige, som kaldes menneskelig Grusomhed, den bevidste Umenkelighed, bidraget sit til at drive de tre Befolkninger, den polske, den jødiske og den ukraineske ud i Elendighed, har desværre ogsaa drevet Befolkningens nationale Flertal til Forfølgelse af dens Mindretal, saa Had og Raahed her som allevegne har fejret Triumfer.

Krigen har som den Kulturmagt, den udgives for, den Følge, at Alt forarmes og elendigøres, at Alt brutaliseres, militariseres, klerikaliseres, nationaliseres Jorden over.

Alligevel — for første Gang i hundrede Aar tegner sig nu for vore Øjne Konturerne af det Polen, der saa længe kun var Fantasibillede, og som nu synes at skulle blive en Virkelighedsskikkelse — et selvstændigt Polen, visselig ikke af det Omfang, som Riget i sine Velmagtsdage

besad, men dog et Polen, hvor Kongeriget og Galizien, i det mindste Vestgalizien, forenes i saa megen Uafhængighed, som nutildags bliver mindre Stater til Del.

Her er sikkert ikke i denne Sal Nogen tilstede, der er saa gammel, at han mindes den Entusiasme, som greb de Danske under Oprøret i russisk Polen 1863, eller det Sværmeri, som betog ikke blot Ungdommen men de Ældre, ikke blot Kvinder, men Mænd, da det af Polakker hyrede Dampskib den Gang lagde til ved Kjøbenhavn, og den Skare unge Krigere, der haabede at kunne naa herfra til Polen, tilbragte nogle Uger her for at forsyne og udruste sig.

Jeg ser dem for mig i den gamle Studenterforening, unge, tapre og glødende, som de var, ser den mest beundrede og eleganteste af dem alle, Stephan Poles, der trods sin Førerevne og sin Dumdristighed senere ikke viste sig Stillingen værdig. Det at iagttage disse unge Mænd og tale med dem var vistnok nogle af de dengang Unge en Indvielse til Frihedskærlighed og til Vovemod.

Og der var Enkelte, som en Menneskealder derefter bevarede og beviste deres Kærlighed til Polen og til Polakker.

Det hændte mig en Dag i 1886 i Warszawa under et Besøg hos Maleren Koloszinski, der

udbredte sin Samling af gamle polske Guldmors og Sølv mors Silkeskærf for mig, at ved den omhyggelige Betragtning af et enkelt saadant Skærf det adelige Polens pragtfulde Civilisation i det 17de og 18de Aarhundrede paa én Gang stod lyslevende for mit Blik.

Jeg saá for mig den højere Szlachta, Broderskabet som det kaldtes, af Wojewoder, Hetmaner, Castellaner, Biskopper, alle disse Magnater i deres Sukmaner og Kontusz'er af Fløjl og Silke med de højrøde Benklæder og de brede Skærf, og følte, hvorledes al denne Glimmer røbede det stolte og vildt selvstændige Adelsfolks Livsglæde og Pragtglæde. Den, der har baaret et saadant Guldbrokades Skærf, der gik mange Gange rundt om Midien, har havt et stadigt Indtryk af Skønhed, Livsfylde, Velvære. Og til den fornemme Skønhedssans i disse Broderier svarede Adelens grænseløse Gæstfrihed, dens Hang til Overdaadighed i Spise og Drikke, dens Herremoral.

Jeg saá for mig dens Kvinders yndefulde Elegance, denne katolsk-livsglade Kultur, der var som Champagnepunch, tilberedt med lidt Vievand. Og som Kvinderne opelskedes til Højsind og Ynde, saaledes optugtedes Mændene til helt modig Tapperhed. Fra Fødslen af havde de en Frihedskærlighed, en Dyrkelse af Individets Retraadighed, der gik til den politiske Gal-

skab, som kaldtes *Liberum Veto*. En Stemme imod var nok til at hindre enhver fælles Beslutning.

Denne Civilisation, der med Kopernikus gav vort Verdensbillede dets Grundlov, og under Sobieski heroisk slog Tyrkerne og dermed frelste Wien og Evropa, glimrede selv i sit Forfald under hin August den Stærke af Sachsen, der minder om den drukne og udskejende Herakles i et græsk Satyrspil. Den naaede sit moderne Højdepunkt i Chopin, hvis Musik paa én Gang er polsk og almeneuropæisk.

Smuk og rig var den polske Dragt i Fred. Men ogsaa Krigen var i det gamle Polen en Fest. I Krig havde de polske Ryttere store Vinger paa deres Kyradser. Det forstaaer sig, at Fjerbusken aldrig fattedes.

I Cherbuliez' *Ladislas Bolski*, der er ment som Skildring af den typiske Polak i hans Letsind og Svaghed, er Herlighedens Glimmerprincip udtrykt i Sønnens Kærlighed til Faderens røde og hvide Fjerbusk, som han altid fører med sig i et Foderal.

Det er dybt betegnende, at en af Polens ypperste Digtere, Julius Slowacki, i sit Digt *Beniowski* giver denne Bestemmelse af Guds Væsen: Han er ikke Ormenes Gud eller de Dyrs, som kryber. Han lider kæmpestore Fugles Flugt og

giver fremstormende Heste Tøjlen. Han er den ildfulde Fjer paa stolte Hjelme.

Intet Menneske uden en Polak kunde falde paa at definere det Guddommelige saadan. —

Da Katharina II's Politik og Polens Forfald førte til Polens første Deling sank og forsvandt Fjerbusken i Slagtumlen.

Den blændende og fordærvede Adelsrepublik paa en tretten Millioner omfattede i en Szlachta paa neppe en Million kun 30,000 fuldt selvstændige Magnater. Af dem var den lavere Adel ganske afhængig, end mere den livegne Bondestand. I Polen, som i Oldtidens Stater, som paa Island og som i Frankrig under den gamle Statsform, udfoldede Herrerne deres Civilisation over en Befolkning af stakkels Skatteplyndrede eller Livegne eller Trælle.

Efter den første Deling besindede Polakkerne sig. Det Ypperste kom op i dem. De havde maattet afstaa en Befolkning paa 5 Millioner. Men Polen var endnu ikke fortabt.

1789, samme Aar som den franske Revolution begyndte, besluttede Polakkerne at ændre deres Forfatning. Valgkongedømmet med det mærkværdige og usalige Liberum Veto forsvandt og erstattedes af et arveligt Kongedømme. Anarkiet afløstes af Tokammersystem, af Religionsfrihed, af de frie Stæders Valgret, Flertalsafgørelser, Dommerstandens Uafhængighed, en relativ

Beskyttelse af Bondestanden overfor Godsejernes Vilkaarlighed. Forfatningen af 3. Maj 1791 viser Polakkernes ærlige Vilje til at grunde en moderne Stat.

Polens Stjerne steg paany.

Store engelske Statsmænd som Modstanderne Burke og Fox har kaldt denne Forfatning et Værk, som Frihedens Venner i alle Lande maatte glæde sig over.

Saa var det, at Katharina II greb ind. Rusland vilde ikke taale et stærkt og frit Polen. Friedrich Wilhelm II af Prøjsen, der oprindeligt havde bifaldt Forfatningen, gik fra sit Ord og forenede sig med Rusland om en ny Deling. Forræderske Polakker af Højadelen som Felix Potocki og Xaver Branicki dannede for at bevare *Liberum Veto* Confoederationen i Targowice og udleverede deres Fædreland til Delingsmagterne.

Saa fulgte Kosciuszkos tapre Revolution, derpaa dens blodige Overvindelse og Polens tredje Deling.

Et Haab viste sig paany for Polakkerne ved Napoleons Felttog 1806 og 1812. De første Tilnærmelser fra deres Side til Bonaparte blev ilde lønnede. Skønt i 1797 under det italienske Felttog polske Legioner kæmpede sammen med den franske Republiks Soldater, og Dombrowski tog mangt et Stød af for de Franske, behand-

lede Bonaparte sine polske Forbundsfæller ilde. Disse dannede alligevel nye Legioner og deltog under Konsulatet i Kampene baade ved Donau og i Italien. Her var det, at for Dombrowskis Soldater Wibickis berømte Nationalsang *Jeszcze Polska* blev til: „Endnu er det ikke ude med Polen. Marche! Marche! Dombrowski!“ — Ingen har vist Napoleon en saadan Troskab som Polakkerne. Saa tidt det gælder den sidste Yderlighed, det mest fortvivlede Angreb eller Kejsereus personlige Frelse, maa de polske Lansenerer frem.

Paa Napoleons ensomme Slædefart under Tilbagetoget fra Rusland ledsagedes han fra Smorgoni i en Kulde af 28 Grader Réaumur af hundrede polske Lansenerere, der om Aftenen frivilligt tilbød at følge som Bedækning og af hvilke næste Morgen kun 36 var tilbage. Da Moreau 1814 begik den triste Handling at overgive Fæstningen Soissons, havde Garnisonens 700 Polakker kæmpet mod en Belejringshær paa 50,000 Mand og vilde have holdt Fæstningen indtil Napoleons Ankomst Dagen efter, om ikke Moreau havde mistet sin Dømmekraft og ladet sig overliste.

Naar Evropa senere i det 19. Aarhundrede er blevet mindet om Polen, saa har det været ved de to store Opstande 1830 og 1863. Det er endnu ikke glemt, hvilken Deltagelse Oprøret

1830 vakte i alle evropæiske Lande, stærkest maaske i Frankrig, det Land, hvortil de polske Emigranter den Gang søgte som til deres andet Hjemland, og hvor Polens ypperste Digter Adam Mickiewicz blev ansat ved Collège de France og virkede for sit Fædrelands Sag.

Ogsaa i Tyskland vakte Revolutionen 1830 et mægtigt Ekko. Jeg vil minde om Börnes Pariserbreve, om Herweghs Digte *For Polen* og *Polen til Evropa*, om de fire skønne Digte af Moritz Hartmann, om den hele Samling af August v. Platens *Polenlieder*:

Die Lüfte wehn so schaurig,
Wir ziehn dahin so traurig
Nach ungewissem Ziel.
Kaum leuchten uns die Sterne,
Europa sieht von Ferne
Das grosse Trauerspiel.

I Norge skriver Welhaven sit uforglemmelige Digt: „Ved Barrière de la Cité ligger en liden ydmyg Café“, hvor Polakken rejser sig mellem de larmende Studenter, der drikker for Polen, og blotter sit Bryst: „I Daarer, det er Ostrolenkas Mærke, — har I vel fattet, hvor det kan værke?“

I Danmark røber Hauch og Aarestrup, hvor stærkt Sympatien var vakt, Hauch med sit tusind Gange sungne: „Hvorfor svulmer Weich-

selfloden?" Aarestrup med *En polsk Moder*. Hun holder sit Barn i Vejret, da Faderen skal skydes.

Kast dine Øjne paa ham
med Kraften og med Evnen,
som Døden kun kan give,
og vi ham ind til Hævnen!

Ogsaa Oprøret 1863, som jeg begyndte med at berøre, fremkaldte værdifuld nordisk Poesi, først og sidst Carl Snoilsky's halve Snes Digte, hvoriblandt det mest gribende vistnok er Digtet *Paa Polens Grav* om den øde Plet i Evropas Skød, som Polen udgør:

Och stode världen som en rosengård,
Där idel bäckar utaf honung flöte,
Han syntes dock, vanärans minnesvård,
Den öde fläcken i Europas sköte.

Ingen véd, hvad Udgangen bliver af denne Krig, der strækker sig over Jorden. Men med nogen Sandsynlighed kan det forudsiges, at i en eller anden Skikkelse genoprettes et Polen.

Dog foreløbig er Polen visselig den øde Plet i Evropas Skød.

Det er under Krigen lykkedes de kæmpende Rigers Presse at hidse den mest fordærvelige Magt, Folkehadet, det Had, der ikke grunder i et Menneskes Laster eller Forbrydelser, men beror paa hans Afstamning og hans Fødested,

det imbecile Racehad og Folkehad, til en tidligere ukendt Højde. Dette Had er i Øjeblikket endog en politisk Faktor og hindrer Freden.

Men bag Folkene og over Folkene staar endnu Menneskeheden og Menneskeligheden.

Og bag Folkehadet, over Folkehadet, lever og virker endnu Menneskekærligheden.

Det er Menneskekærligheden, som stræber at lindre de Kvaler, som Folkehadet har forarsaget, og at læge de Saar, det har slaaet.

Det er i Menneskekærlighedens Navn og i dens Tjeneste, at man har samlet Dem her i Aften.

EROBRINGEN AF BASRA

(November 1914)

DET blev nylig i Anledning af engelske Tropers Besættelse af Basra bemærket, at denne Begivenheds væsentligste Betydning laa i det Indtryk, den vilde gøre paa de østerlandske Folks Indbildningskraft.

Dens Betydning turde være adskilligt større, forudsat at Erobringen opretholdes — hvad jo endnu ikke lader sig forudse. Det vil afhænge af Krigens Udfald, hvorom endnu Intet anes til Trods for begge Parters Tilbøjelighed til at raade over Anvendelsen af Bjørneskindet, før Bjørnen er fældet.

Da det tyske Rige ikke i sin Tid opnaede synderligt frugtbare Kolonier i Øst- og Vest-Afrika, gik dets Attraa ad andre Veje i Vestasien, og her har hidtil Tysklands Bestræbelser været kronede af et saadant Held, at Resultaterne kom til at staa som en Trusel mod England.

I Halvfjerdserne havde Bismarck erklæret, at det orientalske Spørgsmaal — hvorved den Gang forstodes Tyrkiet og dets Skæbne — ikke angik Tyskland, ikke „var værd Knoklerne af en pommersk Grenader“. Nu har i snart en Snes Aar Tysklands Indflydelse været den afgørende ved Bosphorus, og medens Frankrig under sin vistnok nødvendige, men ubehændigt førte Kamp mod den katolske Kirke har opgivet det Protektorat, det i Aarhundreder havde indehavt over de Kristne i Levanten og Syrien, optraadte Kejseren af Tyskland ikke blot under sin Pilgrimsfart til Jerusalem 1897 som de kristne Menigheders Beskytter, men sluttede samtidigt en højtidelig Venskabspagt med den Sultan, hvis Hænder endnu dryppede af 300,000 Armenieres Blod. Denne Korsets Alliance med Halvmaanen viste sig vel ikke synderlig virksom under Tyrkiets Sammenbrud, hindrede hverken Italienernes Erobring af Tripolis eller Balkanstaternes Plyndring af Tyrkiet; men Alliancen overlevede dette Sammenbrud, og den har for længe siden hidført Concessionen paa Bagdadbanen, der har været et Hovedpunkt i tysk Politik, næsten et Vendepunkt i det tyske Riges nyere Historie.

Denne Bane skal efter sin Plan forbinde en af Konstantinopels asiatiske Forstæder med en Havn, der skulde indrømmes Tyskland ved den persiske Havbugt.

Det var oprindeligt Meningen, at det tysk-anatolske Jernbaneselskab skulde lade Banen følge Romernes gamle Landevej, undgaa Taurus's Bjergkæder og føre forbi blomstrende Byer ind i Ninive's Slette. Denne Rute var hurtigst og billigst. Men Rusland nedlagde Indsigelse, da Banen saa i Tilfælde af Krig mod Tyrkiet truede dets armeniske og transkaukasiske Provinser. Selskabet maatte da følge en sydlig Linje, først Vejen, ad hvilken Xenofon's Titusinde gik, saa over Taurus ned i Mesopotamiens Sletter.

Men Selskabet havde desuden sikret sig Besiddelsen af de allerede tilstedeværende Sidebaner, af hvilke de to vigtigste, som var paa franske Hænder, blev opkøbte. Een Linje er den direkte Handelsrute til Smyrna, en anden, der fører til Adana, giver Adgang til Alexandrettes Havn. Endelig havde det tyske Selskab faaet Concession paa den mægtigt lange Linje, der tænktes oprettet mellem Aleppo, Damaskus og Mekka, og som alle Pilgrimme vilde benytte, der agtede sig til Profetens By.

Palæstina vilde da ikke være stort andet end en tysk Provins. Jernbanenettet vilde straae mellem Mekka og Konstantinopel og forbinde Smyrna med den persiske Bugt. Et af Banens Endepunkter vilde kun være tolv Timer fra Ægypten, et andet kun fire Dage fra Bombay.

Blev Banen fuldført som planlagt, vilde ikke

blot Tyrkiet komme i afgjort økonomisk Afhængighed af det tyske Rige, men Englands Herredømme over Ægypten og Indien vilde være meget alvorligt truet. Allerede nu anfægtes jo dets Stilling i Ægypten af en tyrkisk Hær.

Erobringen af Basra synes da at betegne Englands første Skridt til at imødegaa Tysklands Planer i Vestasien.

Om Bagdadbanen lige fuldt kommer i Stand som tysk, kan Ingen i dette Øjeblik vide; det beror paa Krigens uforudseelige Udfald.

DEN STORE TID

(Maj 1915).

EN almindelig udbredt Mening hævder, at den Tid, vi nu oplever, er *en stor Tid*, at Aarene 1914—15 betegner den største Begivenhed i Menneskehedens nyere Historie, da der aldrig forhen er ført en Krig, hvori saadanne Menneskemasser bragtes i Marken, og hvori Ødelæggelsen af Menneskeliv og Værdier var saa omfattende. — Mig forekommer det, at Begivenheder som Opfindelsen af Dampskibe, Lokomotiver, Telegraftraad og traadløs Telegraf, Begivenheder som Opfindelsen af Cykler, Motorer, elektrisk Lys, Flyvemaskiner er store, afgørende Begivenheder. Men det er mig umuligt at betragte uafbrudt Masse mord under stadigt stærkere Ophidselse af nationale Lidenskaber som en stor Begivenhed, der skaber en stor Tid, ifald man ved stor forstaar *værdifuld*. — Man vil vistnok indvende, at hvad der gør Tiden, vi oplever, stor ikke er Storheden af den

Skade, der tilføjes, men Storheden af de Idéer, for hvilke der kæmpes.

Der er blevet ført Krige, blandt hvis Bevæggrunde der ogsaa var ideelle, f. Eks. Napoleon III's Krig mod Østerrig i 1859, som havde Befrielsen af italienske Provinser fra et Fremmedherredømme til Formaal. I Regelen føres jo imidlertid Krig ikke for Idéer, men for Interesser. Den økonomiske Kappelstrid fortsættes med andre Midler, og der kæmpes — i Almindelighed udtrykt — om Magten, om Overtaget. — Enhver af de kæmpende Parter har til alle Tider været overbevist om at have Retten paa sin Side; de, der i hvert enkelt Land leder den offentlige Mening, giver selvfølgelig dette Løsen. Enhver af de kæmpende Staters Beboere troer oprigtigt derpaa, og tvivler sjældent om, at Himlen derfor skylder dem Sejren. Enhver af dem vredes i lige Grad paa den Neutrale, der ikke er i Stand til at se al Ret paa den ene Side. Folk, der føler sig i Livsfare, egner sig ikke til Drøftelser, og det er Tidsspilde at give sig til at svare paa deres Angreb.

Der er blandt de Lande, som Krigen gaar ud over tre, der prøves særlig haardt, Belgien, Polen, Armenien. — Belgiens Skæbne har oprørt den europæiske og amerikanske Retsbevidsthed. Man har med god Grund fundet det stridende mod alle Retsbegreber, at en af Stormagter garanteret

Neutralitet har vist sig ikke at afgive ringeste Sikkerhed, og at en Hævdelse af denne Neutralitet, der efter Folkeretten og efter Ærens Love, som disse *teoretisk* anerkendes af selve Modstanderen, var uomgængelig Pligt, har medført al Krigens Vederstyggelighed i Former, som de civiliserede Folk indbildte sig at have bag sig. Det er dog ikke for Belgiens Skyld, at England, som det siges, fører Krig. 2. August 1914 lovede Sir Edward Grey M. Cambon, at hvis den tyske Flaade kom ind i Kanalen eller opererede mod Frankrigs Kyster, vilde den britiske Flaade yde al den Beskyttelse, den formaaede. Dette var en fjendtlig Handling mod Tyskland, før belgisk Jordsmon krænkedes af tyske Tropper.

Men Belgien, der hidtil var delt imellem to Befolkninger, en fransktalende, Wallonerne, og en flamsktalende, hvis Sprog ikke er synderlig forskelligt fra Hollandsk og Plattysk, er nødvendigvis ved Ulykkerne smeltet sammen til Et. Medens Wallonerne hidtil sprogligt og aandeligt følte sig i Slægt med Franskmandene, har Flaminganterne hidtil betragtet sig som i Slægt med de Nedertyske. Ingen véd endnu, om det ved Krigens Udgang lykkes Tyskerne at sætte sig fast paa et Punkt i Belgien i eller ved Antwerpen; men Enhver kan se, at hvad Sympati der tilforn var for Tyskland i Belgien nu er forskertset. Og Belgierne er et

haardnakket Folk, uovervindeligt ved Tvang, Det har i sin Tid Spanierne maattet sande. Belgiens to ypperste Digtere, Maeterlinck og Verhaeren, der begge før Krigen stod Tyskland nær, begge var blevne hyldede i Berlin og Wien, ja af hvilke den sidste af sin østerrigske Oversætter Stephan Zweig var blevet kaldt den største nulevende Digter af alle, har i Fællesskab med yderste Voldsomhed vendt sig mod Tyskland.

Fra først af havde Krigen fra de Allieredes Side sit Program. Det forstaar sig af sig selv, at man kæmpede for *Retten*. Men Programmet formuleredes nøjere saaledes, at Tysklands Herskesyge og Magtbegær skulde stækkes, og Alt, hvad det i Tidernes Løb havde bemægtiget sig, skulde tilbagegives. Frankrig skulde have Elsass-Lothringen, Danmark Nordslesvig tilbage; det ulykkelige, tredelte Polen skulde samles og nyde Selvstyre under russisk Overhøjhed. Det sidste Løfte var udtrykkeligt udtalt i en Proklamation fra den russiske Overgeneral, dog ikke stadfæstet af Regeringen eller Czaren.

Det Eneste, som faktisk er indtraadt, er, at det ulykkelige Polen, der efter sin Deling har lidt haarde Skæbner, siden Krigserklæringen har døjet som Galizien ikke siden 1846, og russisk Polen ikke siden 1863. Polen er forvandlet til den uhyre Valplads, paa hvilken Østerrig

og Tyskland bekæmper de russiske Hære. Det østlige Galizien, der var frit under østerrigsk Overherredømme, staar nu under Knutten. Ruthenerne, der (undertrykte i Rusland) var fri i Galizien, ser sig af de russiske Befriere berøvede Retten til at skrive deres Sprog. De er 36 Millioner Mennesker og regnes ikke for et Folk.

I Russisk Polen, der skulde danne Kærnen i det nye Rige, staar en tysk Hær. Under Flugten fra de af Fjenden truede eller besatte Strækninger har i talrige Tilfælde Mand og Hustru, Broder og Søster, Moder og Barn tabt hinanden af Syne og ikke fundet hinanden igen.

Samtidigt kæmper nødtvungent russiske Polakker paa Liv og Død mod tyske og østerrigiske Polakker, da de skønt Landsmænd er forklædte som hverandres Fjender.

Men i dette ulykkelige Land huses endnu foruden Polakkerne Jordens ulykkeligste Folkestamme, Jøderne, i et Antal af 5—6 Millioner, mishandlede af de kæmpende Parter, idet de danner et umaadeligt Proletariat, som russisk Barbari har sammenpresset paa et snevert Rum, hvor de ikke finder Livsbetingelser og hvor de fra Krigens første Dag er udpegede Ofre for det religiøse Had og Racehadet i Forening. De har ingen Menneskerettigheder, og hvad ondt, der tilføjes dem, betragtes som fortjent

ved en et Par Aartusinder gammel Brøde. Siden Jerusalems Erobring har den jødiske Stamme ikke oplevet en værre Tid.

Og medens dette sker, udryddes ved den forfærdeligste Deportation til Ørkener, ved Nedskydning og Nedsabling paa tyrkisk Grund et kristent Folk, Armenierne, af hvilke ikke mindre end 800,000 er gaaede til Grunde.

Den store Tid, hvori vi lever, er da en, hvor alle gamle Fordomme, alt gammelt Racehad og Nationalhad er ikke blot kaldt til Live, men er blevet eneraadigt. Alt, hvad der i Menneskenaturen er bestialsk, strækker og breder sig. Under det grusomste Massemyrderi ved Nat som ved Dag svækker de europæiske og asiatiske Folkeslag hverandre, idet de udrydder hverandres mandlige Ungdom og lader de Hjemmesiddende lide Sorg, Savn og Sult.

Med dette Resultat har Kristendommen i 1900 Aar prædiket: Elsk din Næste som dig selv!

Det er højst naturligt, at de ganske Unge, der aldrig før har oplevet nogen Krig, og hvem man har lært, at der kommer noget godt ud af Alt, selv af det Værste, ser forhaabningsfuldt hen til, hvad der ved en Fredslutning vil opnaaes.

Jeg for min Del er overbevist om, at vore Efterkommere vil se tilbage paa den store Tid, hvori vi lever, som vi Nulevende ser paa Hekseprocessernes og Kætterbaalenes Tidsalder.

AABENT BREV
TIL GEORGES CLEMENCEAU

(28. Februar 1915).

Kære Ven!

D ERES Ord om de Danske, at de er en Nation *uden Stolthed*, har sat ondt Blod her i Landet og har bedrøvet mig personligt. En Skribent af Deres Rang burde holde sig tilbage fra nedsættende Ytringer om hele Folkeslag, da saadanne Almindeliggørelser aldrig rammer Sandheden, saa lidt som man træffer en Sommerfugl med et Kølleslag. De husker nok Renans Ord derom.

De bebrejder i de bitreste og mest krænkende Udtryk Danmark dets Nevtralitet, udleder den — da Landet dog ikke kan have glemt den Læmlæstelse, det var Genstand for — fra Frygt og Havesyge. Jeg for min Del, som tør sige mig fri for den Hensigt at berige mig ved Krig, vilde betragte Danmarks Deltagelse i den som Vanvid. Da jeg læser Deres Blad, véd jeg, De anser det for Danmarks Pligt at erklære

Tyskland Krig. Saa længe der er et Gran sund Fornuft tilbage i en dansk Regering, vil dette ikke ske.

Ingen Dansk, der har oplevet 1864, har viselig glemt, at Landet blev berøvet to Femtedele af sit Omraade, heller ikke, at Prøjsen og Øster-rig da berøvede os ikke blot, hvad de nationalt, om end ikke statsretligt, havde Krav paa, men med Nordslesvig gjorde et Omraade til deres, som var rent dansk ved Sprog, Folkekarakter, Kultur og Nationalfølelse. Vi har heller ikke glemt, at Løftet fra 1866 ikke blev holdt, i Kraft af hvilket Nordslesvigerne havde en Ret til at komme tilbage til Danmark igen. Og vi har (med dybere Interesse og mere aarvaagen Medfølelse end Franskmændene) været Vidne til, hvorledes det prøjsiske Styre i Nordslesvig blev en uafbrudt og stedse stigende Forfølgelse af dansk Sprog og dansk Sindelag.

Ikke desmindre betragter de iblandt os, der har politisk Begreb, en Krigserklæring til Tyskland som fuldstændig Afsindighed fra dansk Side. I 1864 blev Krigen, som jo da ikke *erklæredes* af Danmark, optaget i uforstandig Tillid til et engelsk Løfte om, at Danmark ikke vilde komme til at *staa alene*.

Behøver Nogen et Vidnesbyrd om moderne Statsmænds politiske Uformuenhed og ringe Fremsyn, saa har han det i Frankrigs og Eng-

lands Holdning under hin Krig. Frankrig, der havde givet sig ind under Napoleon III, ansaa det for snild Politik at støtte Prøjsen i det naive Haab om Gentjenester fra Bismarck, og England lod uden den svageste Protest Prøjsen bemægtige sig Kieler-Havn. Det er Frankrigs og Englands Værk, at Danmark nu hverken har en Hær eller en Flaade, der kan betragtes som Angrebsvaaben, eller en Grænse, der lader sig forsvare. Danmark er naturligvis nødsaget til Forsvar, ifald det overfaldes. Til Angreb er det ikke i Stand.

De faa Danske, der paa skamløs Maade nu har søgt at berige sig uden Hensyn til deres Landsmænds Tarv eller Anseelse i Evropa, er blevne straffede baade juridisk og af den offentlige Mening. De fortjener ikke en Fremmeds Opmærksomhed, og det danske Folk fortjener ikke Dadel paa deres Vegne.

Kære Ven! Deres Artikler imod Danmark har undertiden syntes mig at have en personlig Brod imod mig selv. En Gang vilde De se et Symptom paa danske Tilstande i den Omstændighed, at jeg i et Privatbrev til Dem ikke havde talt om Krigen. De berørte offentligt dette, betegnede mig tydeligt om end uden at nævne mit Navn, men saaledes, at denne Omtale indbragte mig talrige Breve fra Frankrig. Jeg skrev saa kort til Dem, simpelthen for at skaane Deres

Tid og min egen. I Deres Artikel *Réflexion de Neutres*, er der atter en Passus, som af Adskillige er blevet opfattet som gældende mig. Der tales deri om en af de mest kendte „Tænkere“ i det af de skandinaviske Lande, der har lidt grusomt under tysk Brutalitet, og om denne Tænker har en russisk Journalist meddelt Dem en Del mundtlig, i Deres Øre ilde klingende Ytringer, den Paagældende skal have udtalt om Tyskland, Belgien, Danmark.

Gid De kunde læse Dansk og ikke bestandig var nødsaget til Andenhaands-Domme om Danske! Belejret, som jeg under hele Krigen har været af fremmede, ogsaa russiske Journalister, har jeg kun havt og har kun den ene Tanke at holde mig dem fra Halsen, og selv saa indflydelsesrige Journalister som *Novoje Vremjas* Medarbejder har gjort det ene frugtesløse Stormløb mod min Dør efter det andet. Jeg har ikke sagt ét Ord af, hvad der i Deres Artikel er lagt den danske Tænker i Munden, og jeg er fuldt og fast overbevist om, at heller ingen Anden, der her kunde komme i Betragtning har udtalt sig som af Dem anført.

Det hjertelige Venskab, der i en lang Række Aar har forbundet os, og hvori der fra min Side aldrig er gjort noget Skaar, har givet mig Tilbøjelighed til at svare Dem simpelt og fyndigt, som man svarer en udmærket Mand, der

selv afskyer Vrøvl og Omsvøb. Jeg kender Deres Sandhedskærlighed og Deres Højsind. Naar De har udtalt Dem hensynsløst om Danmark, beror det paa, at De ikke kender vort Sprog og ikke har tilstrækkelig Indsigt i vore Forhold.

I gammelt Venskab

Georg Brandes.

SVAR TIL GEORGES CLEMENCEAU

(Marts 1915).

VED Krigens Udbrud erklærede Danmark sin Neutralitet, og Kongen lod paa alle Gadehjørner i Landet opslaa en Anmodning til Indbyggerne om ikke ved nogen Demonstration at forøge Vanskelighederne for den danske Regering under disse truende Forhold. Gjaldt denne Opfordring Menigmand og de (i Evropa og Amerika) navnløse Danske, saa maatte den saa meget des mere betragtes som rettet til de faa, hvis Navne var almindelig bekendte, og som i Udlandets Øjne stod som Landets Repræsentanter. Der var for mig personlig ingen Tvivl om, at jeg burde rette mig efter Opfordringen.

Hertil kom et Moment, som jeg har berørt i et Privatbrev til Dem, dog ikke omstændeligt, som naar man udtaler sig paa Tryk, og hvis Mening De ikke ret har forstaaet. Tillad mig her den Parentes, at det efter min Opfattelse, som efter engelsk, ikke er god Skik at frem-

drage for Offentligheden Ytringer af et Privatbrev, som vidnede om fuld Tillid og Fortrolighed. De Motiver, jeg angav til min reservede Holdning, var ikke Motiver, jeg skylder Offentligheden Regnskab for.

De opfatter det, som var det af Vigtighed for mig at bevare min Broder hans Portefeuille. Jeg har ingen som helst personlig Interesse af, at min Broder er Minister. Han har været det før, og han kan blive det igen. Hvad der var af Vigtighed for mig, var: ikke at berede den danske Regering (o: i *Øjeblikket Danmark*) Vanskeligheder. Jeg vilde i Udlandet saa meget lettere kunne komme til det, som den Forveksling laa nær, at jeg talte paa min Broders Vegne, eller at han delte mine Synsmaader, hvorved jeg kunde tvinge ham til at desavouere mig — et pinligt og unyttigt Skuespil for Almenheden, som jeg vilde undgaa. (Det er forøvrigt ti Aar siden, at *Politiken* var hans Blad, som De kalder det).

Naar De skriver, at en Ministerportefeuille i Danmark er af saare ringe Vægt i Sammenligning med Louvain, Dinant, Reims, saa er det usigelig sandt, og det vilde tilmed være træffende, ifald det havde staaet i min Magt ved en eller anden lidenskabelig Udtalelse at forhindre disse Byers Bombardement eller en Gentagelse af slige Skæbner. Men skulde jeg skrive unyttige Protester, hver Gang der i Verden sker

en Begivenhed, jeg misbilliger, saa fik jeg aldrig andet gjort. Og at jeg ikke er nogen ængstelig eller forsigtig Mand, der afholder sig fra at tale højt, saa snart jeg mener, mit Ord kan gavne og være en virkelig Hindring for dem, der begaar Ugerninger og Grusomheder, det har jeg hundrede Gange vist; det har jeg bevist endnu i Aar; og ifald De kendte mine Skrifter, som jeg kender Deres, vilde De vide det og ikke rette den af alle Anklager imod mig, som rammer mig mindst. Blot ét Eksempel. De protesterede som Menneskeven i sin Tid imod den oprørende Nedslagtning af Armenierne fra tyrkisk og kurdisk Side. De protesterede som Skribent paa Fransk og i Paris. Jeg derimod protesterede som Taler 1903 i Berlin og paa Tysk, da den tyske Regering var den tyrkiskes Ven og Beskytter.

Hvad Danmarks Forhold til Tyskland angaar, særligt hvad angaar det slesvigske Spørgsmaal, har jeg saa ofte udtalt mine Anskuelser, der foreligger samlede i mine Skrifter, at jeg ikke ret vel kan mistænkes for her at ville gaa fra, hvad jeg har sagt.

Lige saa lidt har jeg offentligt kaldt noget Ord tilbage, jeg kan have sagt Dem under vort mangeaarige Samliv i Karlsbad, hvilket De nu synes at fortryde. Tillad mig imidlertid den Bemærkning, at vort sidste Møde dør fandt Sted i 1909, altsaa paa en Tid, da den nuværende

Situation i Evropa ikke var til og ikke kunde drøftes, næppe en Gang formodes.

Mit aabne Brev drejede sig kun om et eneste Punkt. De havde kaldt de Danske „en Nation uden Stolthed“, et krænkende Ord, over hvilket De nu med en Harefod gaar bort, men som fremkaldte min Protest. Tænk Dem, om En havde kaldt Fransk mændene saadan! Deres Artikler indeholdt i nogen Tid adskillige andre krænkende Ord om de Danske. Det var mig umuligt at forstaa en saadan Vending som denne: *ils se terrent dans leur trou* anderledes end som et Udtryk for den Opfattelse, at Danmark burde erklære Krig. Det blev fremstilt som en Art Fejghed ikke at ville angribe Tyskland. Og De spurgte gentagne Gange de Danske, hvad Figur de derefter vilde gøre, naar Øjeblikket kom, da de skulde til at bede de Allierede om at faa *Hertugdømmerne* (Holsten, Slesvig, Lauenburg) tilbage. Blot dette Spørgsmaal viste, at De var ubekendt med vore Forhold. Intet Menneske i Danmark, der har politisk Begreb, nærer dette Ønske eller vilde fremsætte en saadan Anmodning. Danmark ønsker ikke at opnaa Herredømmet over en Befolkning, som kun modstræbende, kun ved Tvang, kunde bringes til at være dansk; tysktalende og tysksindet, som dens store Flertal er. Det, hvorum Talen er og altid siden Krigen 1864 har været, er den dansk-

talende og dansksindede Del af Slesvig. Men selv den kunde det ikke nytte os at opnaa efter en Ydmygelse af Tyskland. Og det af den simple Grund, at Tyskland da vilde gribe den første, den bedste Lejlighed til en Tilbageerobring — hvad Danmark vilde være ude af Stand til at hindre. Kun efter en fredelig Overenskomst med Tyskland kunde Besiddelsen af det danske Slesvig blive tryk.

Hertil kommer endelig, at for at kunne tilbyde Noget, maa man have det først. Men endnu raader Tyskland og ikke de Allierede over Slesvig. Under denne Krig galoperer højst naturligt de kæmpende Parters Fantasi. Franske og tyske Aviser taler stadigt, som om, hvad de ønsker, allerede var opnaaet. De Kæmpende er alle Optimister. Det maa være en Tilskuer til Kampen tilladt at nære en vis Pessimisme, som Tidsbegivenhederne giver rigelig Næring. Jeg for min Del er ikke sangvinsk. Jeg indbilder mig ingeniunde, at denne Krig bliver den sidste eller endog blot den afgørende. Under den fransk-tyske Krig læste jeg opmærksomt de franske Blade. De indeholdt i Krigens tre eller fire første Maaneder uafsladligt denne Sætning: „Een Trøst er der, at denne Krig bliver den sidste“.

Deres Brev ender — ikke helt venskabeligt — med at tage mig i formeligt Forhør. Jeg holder ikke meget af Inkquisition, selv om den fore-

gaar i civiliserede Former, og svarer derfor næsten aldrig paa de Rundspørgsmaal, jeg stadig modtager fra evropæiske Blade.

Hvad Deres Spørgsmaal angaar, hvis Hensigt synes den at afsløre min Underfundighed for det franske Publikum, saa minder disse Spørgsmaal mig om Ordsproget, at én Vismand kan spørge om mere, end syv jævne Mennesker kan svare paa.

Der er meget faa Spørgsmaal i Verden, som lader sig besvare med Ja eller Nej, med mindre man faar Lov til at stille dem selv; thi Maaden, hvorpaa Spørgsmaalet stilles, dikterer Svaret.

Min Sympati for Frankrig er saa mange Tusind Gange udtalt i mine Skrifter, at den ikke af noget fornuftigt Menneske kan drages i Tvivl. Min Medfølelse med den ulykkelige og ufortjente Skæbne, der er overgaaet Belgien, beroer ikke blot paa, at jeg som Beboer af et neutralt og lille Land sørger over, at Neutralitet, endog en garanteret, i vore Dage slet ingen Sikkerhed byder, men paa, at jeg har et menneskeligt Hjerte. Det følger af hele min Tænke- og Følemaade, at jeg ønsker Frankrig og Belgien befriede for fjendtlige Tropper.

I øvrigt maa jeg, da De saa indtrængende spørger mig, hvad jeg ønsker, oprigtigt sige Dem, at jeg ved denne Lejlighed, som ellers i Livet, ikke giver mig af med Ønsker, saa lidet som

med Bønner til højere Magter. Jeg ser paa Forholdene og stræber at forstaa dem. Naar De spørger mig om, hvem der har Ret, saa simplificerer De Forholdene saaledes, at jeg slet ikke kan følge. Jeg ønsker f. Eks. det franske Folk alt Held og Medgang; men de Allie- redes Sejr indbefatter tillige Ruslands Sejr, og jeg vilde anse det for en af de største Ulykker for Civilisationen, om den russiske Regering kom til at staa med Sejrens Palmer i Hænderne. Det vilde betyde en Styrkelse af den russiske Re- aktion, hvorover en Elsker af Folkenes og Indi- vidernes Frihed maatte fortvivle.

For Dem er det Hele simpelt og klart. Ret, Sandhed, Frihed paa den ene Side, Uret, Tvang, Barbari paa den anden. Hvis jeg saa stærkt har skuffet Dem, ligger det maaske i, at mit Navn ikke, som Skolemesterens i Renans *Caliban*, er Simplicon.

Det er noget af det Forfærdende ved en Krig som denne, at den dræber Sandhedskærligheden. I Frankrig og England er man tvungen til at bortlyve den russiske Regerings Holdning i Fin- land, der forsmædeligt undertrykkes, eller i Po- len, som man lover at genoprette, og hvor man saa begynder med den Erklæring, at Galizien ikke er polsk, men gammelt russisk Land, hvor- for ethvert ruthensk Skilt rives ned i Lemberg og erstattes med et russisk. Paa lignende Maade

bortforklares i Tyskland de af tyske Tropper begaaede Grusomheder; Bédiers Skrift behandles filologisk; man stræber at finde en Oversætter-Unøjagtighed og lader Rædslerne ligge.

Alle Folkeslagene, som kæmper mod hverandre, er øjensynligt i god Tro. Intet af disse Folk, intet uden Undtagelse, betvivler noget Øjeblik, at dets Sag er den gode Sag eller at denne Sag fortjener Sejr. Alle haaber paa Sejren og er visse paa at vinde den. Maaske er endog Regeringerne tilnærmelsesvis i god Tro.

Jeg for min Del betragter det fnysende Nationalhad, der nu splitter Evropa, som en umaadelig Ulykke og som Symptom paa en uhyre Tilbagegang. De vil, jeg skal glæde mig ved Tanken om de Allieredes Sejr. Tilfældet er for sammensat. Jeg kunde som sagt ikke glæde mig over den russiske Regerings Sejr og endnu mindre glæde mig over Japans. Ikke at jeg nærer nogen Uvilje eller Fordom mod Japan. Jeg beundrer store Egenskaber hos det japanske Folk, der om saa blot ved sine Religionsformer staar over Evropas. Men dette Folk, som det beslægtede kinesiske, vil som Følge af Sejr i denne Krig rimeligvis komme til i Tiden helt at beherske den hvide Race, efter først at have frarevet den alle dens asiatiske Kolonier, og da Japans Kultur ikke som vor er grundet paa Grækenland og Rom, men er os fremmed og

fjern, anser jeg dette Resultat for overmaade tragisk.

De vil udraabe: De venter Dem maaske glædelige Resultater for de Idéer, der er Dem kære, af det forenede Tyskland-Østerrigs Sejr. Jeg venter mig ikke én Glæde deraf. Den Enighed, hvoraf Tyskerne er saa stolte, er opstaaet for det Første ved Tilintetgørelse af Individualismen, som er mig dyrebar, dernæst ved den Tvang, i Kraft af hvilken Danske, Franskmænd, Polakker er nødsagede til at kæmpe og bløde for en Stat, der undertrykker dem, og som de mod deres Vilje tilhører. Og den prøjsiske Regering har netop i disse Dage vist, at der er Intet at haabe af den. Ved de sidste Forhandlinger om Finansloven i den tyske Rigsdag afslog den undertrykte Stammer, ligesom man afslog at ændre den middelalderlige Valgløv til den prøjsiske Landdag.

Og hvad om det nu slet ikke blev til Sejr for nogen af Parterne? Om den hele Rædsel — som meget tyder paa — endte uafgjort som *partie remise*?

Hvad den engelske Regering angaar, saa ser jeg paa den med samme Øjne som en af de ypperste nulevende Engelskmænd, E. D. Morel, vel kendt ogsaa i Frankrig, hvor jeg har hørt ham tale. Han har en fransk Moder og en

engelsk Fader, saa han tilhører Frankrig halvt. Han har — hvad der tjener ham til Ære — mistet sit Sæde i Parlamentet, fordi han under disse Forhold, hvor intet Folk vil høre andet end Lovtaler, sagde Sandhed, og oplyste, at visse andre højerestaaende Mænd ikke havde sagt den i Englands Parlament — nemlig med Hensyn til Krigens Oprindelse, for hvilken alle Magter kaster Skylden paa hverandre.

Jeg vilde gerne føre denne Trætte mellem to Mænd, der begge søger det Rette, tilbage til et Grundspørgmaal.

Efter min Mening handler Statsmænd ikke af moralske Grunde, men af politiske. Selv om de taler i Moralens Navn, paastaar at kæmpe i Moralens Navn, er deres Motiv ikke et moralsk, men et politisk, og jeg skulde tro, at som Verden for Tiden er indrettet, er det endog deres Pligt at handle af politiske Bevæggrunde.

Naar Frankrig erobrer Marokko, saa er Motivet ikke moralsk, men politisk. Naar England og Rusland deler Persien imellem sig, saa er Motivet ikke moralsk, men politisk, selve Handlingen tilmed i høj Grad umoralsk. Under samme Synspunkt ser jeg det tyske Indfald i Belgien, en skærende Uretfærdighed, en politisk Handling, hvad altfor ofte er enstydigt. Da denne Handling imidlertid var længst forudset, drøftet i mange Landes Militær-Tidsskrifter, forudset endog

af en Lægmand som mig, der forudsagde den i Foredrag, holdte Februar 1914 — saa føler man sig mindre overrasket over, at den indtraadte, end over, at Frankrig ikke havde forberedt ringeste Forsvar imod den. Englænderne overrakte for ikke længe siden Kong Albert et meget smukt Album, hvori alle engelske Forfattere og mange fremmede havde skrevet. Gid de hellere havde forhindret Antwerpens Indtagelse!

De, kære Clemenceau, har drejet denne fra min Siderent saglige Drøftelse saa stærkt personligt, at jeg nødes til at sige nogle Ord om min personlige Stilling.

Jeg staar i dyb Gæld til Tyskland, fordi det, da jeg for 40 Aar siden var nødt til at begive mig i et femaarigt Eksil, optog mig med den største Gæstfrihed og aldrig lod mig føle, at jeg var fremmed. Stemningen dør har først vendt sig imod mig, da jeg tog Ordet paa Slesvigs Vegne, og er derefter i længere Tid forblevet mig lidet gunstig.

Jeg staar i dybere Gæld til England, der har modtaget mig, som jeg i intet andet Land er blevet modtaget, og har givet mig de talrigste Beviser paa Velvilje, som jeg ikke uden grænseløs Utaknemmelighed kunde glemme eller fornægte.

I dybest Gæld staar jeg dog til Frankrig. Thi

min Dannelse er fransk. Skønt jeg har søgt og høstet Kundskab mange Steder, hvorsomhelst jeg kunde, den Form, disse Kundskaber har antaget, selve min Dannelse altsaa, skylder jeg Frankrig, og i intet Land har jeg hellere levet. Det skorter mig altsaa ikke, som De synes at mene, paa Medfølelse, naar det gaar Frankrig godt eller ilde. Jeg tror, De er den eneste af mine franske Venner, der et Øjeblik har kunnet drage dette i Tvivl.

Men jeg vil betro Dem, at jeg har en meget høj Idé om Skribentens Kald. Hvis han ikke er Sandhedens viede Præst, saa er han god til at kastes paa en Mødding. Han tør ikke, for at indynde sig hos en Klasse eller et Folk, ikke en Gang hos sit eget, fornægte sine Idealer, hvor upopulære de end er, eller slaa af paa dem eller lade, som fandt han dem virkeliggjorte, hvor de endnu kun skimtes. Det er ikke Skribentens Kald at tale i Tide og Utide, for at man ikke skal glemme, han er til. Det er ikke hans Kald at applaudere, protestere, condolere, ogsaa naar han kan sige sig selv, at hans Ord er uden Vægt og uden Magt.

Han bør tie, hvor Tavshed er Guld. Og naar han taler, bør han holde sig til den simple Sandhed, som overdøves af Vaaset i Fred, af Kanonernes Torden i Krig.

BLIVER DENNE KRIG DEN SIDSTE?

(August 1915.)

DE tre skandinaviske Lande er ikke ens stillede under den af dem uforudsete Verdenskrig. Neutralt er de, fordi de slet ikke kunde være andet, da de alle ved Deltagelse i Krigen vilde sætte deres Eksistens paa Spil, og ingen har tilbudt dem nogetsomhelst Vederlag for denne Risiko.

I Norge, der fra gammel Tid har stærke Sympatier for England og Frankrig, er maaske Dragningen til disse Magter den stærkeste. Dog har ikke faa af de intellektuelle, hvis Bøger udkommer paa tysk, lidenskabelig udtalt sig for Tyskland.

Da Sverig med god Grund frygter Rusland, som har sprængt Finlands Konstitution og oversvømmet Sverig med russiske Spioner, er Sympatierne i Sverigs højere Klasser for Tyskland.

At Danmark er strengt neutralt, er en Selvfølge. Det har den simple Grund, at Afstanden

mellem Kiel og dansk Territorium kun er *to* Timers Fart, og at vi danske ligeledes *to* Timer efter Fredsbruddet kunde have den tyske Flaade for Kjøbenhavn. At Danmark med sine *to* og en halv Millioner Indbyggere ikke uden at begaa Selvmord kunde indlade sig paa at udæske en Stormagt som Tyskland, behøver ingen Forklaring. Danmark har for halvhundred Aar siden optaget Kampen mod de *to* nu som da allierede Magter Prøjsen og Østerrig; det kæmpede et halvt Aar uden Bistand af en eneste Magt i Europa. Det er et Vidnesbyrd — et forøvrigt ufornødent — om Diplomaternes Mangel paa Fremsyn, at England og Frankrig tillod Tyskerne at bemægtige sig Kieler Havn og at frarive Danmark de *to* Femtedele af Landets Omfang, uden at udtale et Magtsprog for at forhindre det.

Siden da er Nordslesvig blevet regeret, som Prøjserne regerer fremmede Nationaliteter, med Forbud mod Anvendelsen af det danske Sprog i Kirke og Skole, med Forbud af danske Farver selv paa Kvinders Klædedragt, med Udvisninger, med smaalige Chikaner, der i en Aarrække gik saa vidt som til at berøve Folk Forældreretten til deres Børn, i Fald de mistænktes for at ville opdrage dem til dansk Sindelag. Den tyske Rigsdag har bevilliget Summer til Opkøb af dansk Jord i Slesvig som af polsk Jord i Posen.

Og nu maa de unge Slesvigere kæmpe og

bløde i de tyske Rækker for et Fædreland, i hvilket de behandles som Skumpelskud.

Stærke Grunde hindrer altsaa Stemningen i Danmark fra at være tyskvenlig. Alligevel er Beundringen for Tysklands Dygtighed umaadelig stærk, og naar Stemningen for de Intellektuelles Vedkommende ikke desmindre neppe kan siges at være mere for de Allierede end for Tyskerne, beror det paa, at de Allierede ikke paa nogen Maade kan betegnes som en Enhed, hvor stærkt end den indre Modsætning, der skil-ler dem, bortlyves.

Det er positivt umuligt for ét Menneske, der besidder anden Kundskab, end den, der kan hentes fra Aviser, positivt umuligt for et Menneske, der har levet, lært og rejst, og er bekendt med Forholdene i Evropa, paa én Gang at sympatisere med England-Frankrig og med Rusland. Ti selve det, der bevirker hans Sympati med England eller Frankrig, umuliggør hans Sympati med Rusland eller omvendt. Det er naturligt, at de mange konservative og reaktionære Gemytter rundt om i Verden, de, der afskyr Folkefrihed og sværmer for Enevælde — ikke den oplyste Enevælde, men den lyssky — ønsker Rusland Sejr. Det er lige saa naturligt, at de mange, som vurderer konstitutionelle Friheder, human Regering, Folkeoplysning, føler sig dragne til England eller Frankrig.

Men kun Fanatikere, hvem Nationalhad forblinder, kan sympatisere saavel med Østen som med Vesten, da der i Østen i langt rigere Maal findes Alt, hvad de afskyr i Tyskland, og i Tyskland paa mange Omraader findes netop det, de sætter Pris paa hos Vestmagterne.

Ganske vist er der indgaaet en Sammensværgelse mellem Uvidenheden og Usandfærdigheden, med det Øjemed at renvaske den russiske Regering for dens forfærdeligste Misgerningers Smuds og at fremhæve den tyske Regerings Voldshandlinger og Retskrænkelser som noget enestaaende, noget hvori ingen civiliseret Magt nogensinde har gjort sig skyldig. Men dette imponerer kun dem, der er uvidende som nyfødte Børn — hvormed ingenlunde skal være nægtet at en saadan halvt forsætlig Uvidenhed i alle Lande er Flertallets Standpunkt. Massernes sunde Fornuft og intuitive Blik for det rigtige har aldrig været andet end en demokratisk Legende.

Masserne tror som Regel enhver Løgn, der bliver dem behændig forebragt. De troer, hvad Øjensvidner i Mængde paastod at have set: en russisk Hærs Gennemrejse gennem England September 1914. De troer paa hvad enkelte Danske paastod at have set: Tilstedeværelsen af belgiske Børn med afhuggede Hænder i Kjøbenhavn, hvor der ingen var. Den engelske Præst J. F. Matthews (Baptist Church, Sheffield) erklærede fra Præ-

dikestolen i Marts 1915, at der i Sheffield levede en belgisk Pige, hvis Næse var skaaret af og hvis Bug var sprættet op af de Tyske, men som nu var rask. Det blev oplyst, at Sagen var ren Fantasi, men den blev almindelig troet.

Sagen selv rangerer med den telegrafiske Efterretning, at Kejser Wilhelm har dekoreret den Almægtige med Jernkorset til Tak for hans Bistand i Belgien, Nordfrankrig og Østprøjsen.

Til de evropæiske Avisers Undskyldning tjener, at det i Evropa er umuligt at sige Sandheden om den politiske Situation.

Ingen krigsførende Magt taaler, at Sandheden bliver sagt. En aarvaagen Censur passer paa, at hver Gang Sandheden vil dukke op af sin Brønd, bliver den øjeblikkelig dukket ned igen. Man drukner den som man drukner en uvelkommen Kattékilling. Censuren har til Hverv at hindre enhver Sætning, der kunde give Fjenden en nyttig Oplysning, fra at blive offentliggjort. Den har desuden det Hverv at gendrive enhver Beskyldning, der rettes mod Landets Hær eller Administration, hvor berettiget den end maatte være, og at male alt, hvad der sker, i et rosenrødt Lys for den indfødte Læser.

Selv i de smaa nevtrale Lande vaager nylig givne Love over, at ingen Udtalelse kommer frem, som kunde udsætte Nevtraliteten for Fare ved Krænkelse af en krigsførende Magt.

I de nordamerikanske Fristater alene, som staar udenfor Haandmænget og hvis Stormagtsstilling udelukker enhver Fare for Angreb, er det mulig for en Skribent fra et neutralt Land at sige hvad han anser for Sandhed.

Jeg har oplevet Krigen 1870—71. Jeg opholdt mig under den i Frankrig og Italien, læste daglig de franske Aviser. De var selvfølgelig ikke sanddru. Sandheden var altfor trist til at kunne siges. Det var Avisernes Kald at opmuntre under Genvordighederne og at indgyde Fortrøstning. Efterhaanden nødsagedes de dog til at meddele en Part af Nederlagene og Rædslerne.

Men det afgørende Træk i deres Artikler var det staaende Omkvæd: Een Trøst er der, den, at denne Krig er den sidste.

Siden da er fulgt et Dusin blodige Krige, indtil nu denne største Krig af alle har varet et Aar. Og atter lyder det imbecile Refræn i Artikel efter Artikel fra Land til Land: Een Trøst er der, at denne Krig bliver den sidste.

Altsaa fra næste Aar regnet forandrer Mennekeheden aldeles sin Natur. Dens umaadelige Dumhed bliver til rolig Fornuft, dens uhyre Vildskab bliver til tam og fredelig indbyrdes Velvilje!

Tyskerne benægter at have udøvet Grusomheder i Belgien, Russerne benægter at have udøvet Grusomheder i Østprøjsen, Østerrigerne

benægter at have udøvet Grusomheder i Serbien.

Selv om adskillige enkelte Træk er opdigtede eller overdrevne — og dette er bevist — saa bliver der for alles Vedkommende nok tilbage. Jeg for min Del tror paa alle Parters bestialske Grusomhed. Jeg ved at Tyskerne er civiliserede, Russerne godmodige, Østerrigerne elegante. Kri-gen forraaer alle. Har man først gjort Drab af den saakaldte Fjende, Ødelæggelse af hans Byer og Marker til fortjenstfuld Daad, ja til hellig Gerning, saa har Bestialiteten allevegne frit Løb. Under Civilisationens Fernis aabenbarer sig da en Vildmand, som i alt væsentlig staar paa Sten-alderens Standpunkt.

En Pessimist kaldte en Dag i min Nærværelse Menneskeheden *én horribel Bande*. Hans Be-tegnelse var urigtig. Menneskeheden bestaar af et ikke lidet Tal uensartede, hinanden bekæmpende Bander, som alle efter bedste Evne vil hævde sig, og af hvilke de stærkeste vil til-tvinge sig Herredømmet.

Da dette Motiv aldrig indrømmes, kæmper alle Stater for Idealer. Hver eneste af de stridende Parter fægter for Ret, for Sandhed, for Orden eller Frihed. Selv en despotisk Magt som Rusland kæmper for Frihed, endog for Polens, den Frihed, som Rusland i det sidste

halvhundred Aar med sindrig, uafbrudt Anvendelse af Tortur ustandselig har udryddet.

Som sagt, hver Stat anraaber de højeste Idealer, i hvis Tjeneste den staar. Alle uden Undtagelse kæmper for deres gode Ret.

Men det er end ikke ubetinget nødvendigt at gøre Retten gældende. *Right or wrong, my country*: Hver Stat kæmper for Fædrelandet og dermed er alting sagt. Det er i denne Nationalismens Tidsalder lykkedes at faa Fædrelandskærligheden og Nationalfølelsen udraabt som den højeste Dyd, i Sammenligning med hvilken Fortidens Verdensborgeraand kun nævnes for at stemples med dybeste Haan.

I Mellemtiderne mellem Krigene indbilder Menneskene sig, at Verden er falden til Ro og at Krige fra nu af er umulige. Da man mener at behøve Gladsyn for at udholde Eksistensen, saa har man gjort Gladsynet til en Hoveddyd, som giver Mod og Kræfter. Menneskene vil nu engang ikke se Sandheden i Øjnene. Udbryder Krigen trods al tidligere optimistisk Fornægtelse af dens Mulighed eller Sandsynlighed, saa trøster Optimismen derfor de stridende med at denne Krig vil indføre Retfærdighedens Herredømme paa Jorden, og altsaa blive den sidste.

LOVPRISNINGEN AF KRIG

(September 1915)

DET Fortryllende ved et Gennemsnitsmenneske er den Umulighed, hvori han befinder sig af at kunne forstaa en Tanke.

Langt fra at ærgre sig eller oprøres derover bør den Tænkende hengive sig til en rent kunstnerisk Nydelse af Modsætningen mellem den fuldstændige intellektuelle Hjælpeløshed og den Selvsikkerhed, hvormed den Paagældende dømmes, fordømmer, perorerer, opbringes og gør sig tyk.

Da jeg i sin Tid skrev, det ikke vilde nytte Danmark noget at faa Nordslesvig tilbage, ifald det skete under saadanne Omstændigheder, at det tyske Rige efter Afstaaelsen nærede det bestemte Forsæt, ved første Lejlighed at generobre Landet — saa løftede der sig ikke blot et Skrig i franske og danske Aviser, men ærede danske „Medborgere“ faldt mig i Ryggen i franske Blade, og jeg blev bogstavelig bombarderet med Inju-

rier i anonyme og underskrevne Breve: Jeg havde ved denne Lejlighed vist mig ikke blot ubeskriveligt fejt, men (som det af Clemenceau sindrigt forklaredes) jeg led af en Art Afsind. Jeg syntes at nære en Slags fjantet Frygt for at Tyskland skulde blive ydmyget. Ret som om ikke Danmark var blevet ydmyget, Frankrig ydmyget! osv. — En Sindssygelæge maa føle sig saaledes til Mode, naar Patienterne raaber til ham, at han nok er gal.

Ingen, der kender noget til Menneskehedens Historie kan i den moderne Krigsbegejstring se andet end den utvetydigste Atavisme. Den gaar tilbage til Stenalderen. Hos de gamle Meksikanere nød Krigsguden den højeste Dyrkelse. Han gjaldt for Folkets Hovedbeskytter. I den hele ægyptiske Literatur findes ikke ét misbilligende Ord om Krig. I det gamle Hellas var Krig den normale Tilstand mellem Byerne, og det var en Selvfølge, at naar en By blev indtaget, sloges alt Mandkøn ihjel, mens Kvinder og Børn bortførtes som Slaver.

I det gamle Israel var det Jahve, som paabød enhver Krig og sørgede for at den blev gennemført paa det Grusomste. Ja, dersom en Konge indlod sig paa Skaansel af en overvunden Modstander, forbandedes han som ulydig af Profeten, hvorimod den Konge blev Manden

efter Guds Hjerte, der erobrede sig Gudens Velvilje ved den mest raffinerede Grusomhed.

Saul skaaner den besejrede Agag, Amalekiternes Konge, og skænker ham Livet. Samuel erklærer ham, at Herren til Straf har revet Israels Kongekrone fra ham, og Samuel selv „sønderhuggede Agag for Herrens Ansigt i Gilgal.“ — David derimod forstaar at føre Krig efter Gud Herrens Vilje. Han indtager Ammoniternes Kongestad, Rakka: „Men Folket, som var deri, førte han ud og lagde dem under Save og Tærskeslæder af Jern og under Øxer af Jern, og lod dem gaa igennem Teglovnene, og saaledes gjorde han ved alle Ammons Børns Stæder (1 Samuel 15, 2 Samuel 12).

Uden at kende disse Forbilleder nærede de Danske paa deres Krigstog i England og Normandiet et Par Tusind Aar derefter en ligesaa fast Tillid til at den Krig, de førte, var deres Guder velbehagelig. Kun at de kaldte dem Thor og Tyr. I den kristne Tid er Sejren — ligegyldigt hvordan den er bleven vunden — altid bleven betragtet som en Gudsdømme, som et Bevis paa særlig guddommelig Naade og som et Vidnesbyrd om Sagens Retfærdighed. De Overvundne maatte nøjes med at lade deres Præster forkynde og forklare dem, at Nederlaget var Vidnesbyrd om Guds Vrede over deres Synder.

Victor Cherbuliez udregnede i sin Tid, at fra

Aar 1500 før vor Tidsregning til 1860 var der indgaaet 8000 Fredsslutninger, der alle skulde oprette Fredstilstand for evige Tider og som gennemsnitlig havde været to Aar.

En Fredstraktat gør det da ikke. En Garanti-Traktat gør det lige saa lidt. Machiavelli har udtalt en Sætning, som vore Dages Fyrster og Statsmænd ikke har glemt: „En forsigtig Regent bør ikke holde sit Ord, hvis han derved vilde gaa imod sine egne Interesser, og hvis de Grunde, der fik ham til at binde sig selv, ikke længer er til.“ Det er næsten, som havde han forudset Aaret 1914. En anden politisk Skribent, den engelske Major Stewart Murray, har skrevet en Sætning, der fuldstændiggør Machiavelli's Udsagn: „Den evropæiske Papirkurv er det Sted, hvortil alle Traktater i Tidens Løb finder Vejen. Men en Ting, som kan anbringes i en Papirkurv, er en daarlig Ting at lade sin nationale Sikkerhed bero paa.“

Sikkerhed erhverves ikke ved Traktater og ikke ved Krigsførelse. Ellers vilde Krigen 1870—71 have afgjort det Elsass-Lothringske Spørgsmaal. Sikkerhed opnaas først, naar Stridsspørgsmaalet ordnes paa en Maade, *der af begge Parter betragtes som retfærdig*. En saadan Ordning tilfredsstiller ikke den Afart af Helte, som kaldes Pennehelte, og af dem findes der jo allevegne adskillige. Men den tilfredsstiller Mennesker,

og af dem er der jo heldigvis flere. Og jeg for min Del nærer et alvorligt og ikke ubegrundet Haab, om at i hint Spørgsmaal som i andre Fornuften tilsidst vil sejre, eller med andre Ord: Tingenes Fornuft vil vise sig stærkere end Fanatikernes Ufornuft.

Af nogle Ord, jeg nylig i et norsk Ugeskrift offentliggjorde om Usandsynligheden af, at Verdenskrigen vil indføre Retfærdighedens Herredømme paa Jorden og altsaa blive den sidste, har man i forskellige Aviser draget den Slutning, at jeg anser Kampen imod Krig for haabløs eller vel endog, at jeg betragter Krig som en velgørende Magt.

Jeg udtalte kun Forvisningen om, at Menneskenaturen saare, saare langsomt forandres til det Bedre. Mennesket er i sit Væsen et højere Rovdyr og en højere Abe.

Man tro ikke derfor, at jeg mener, Menneskeheden ikke engang vil komme ud over Krigen. Kun det er sikkert, at Midlet, Staterne nu har valgt, ikke fører til Maalet.

De Allierede har i Kor forkyndt, at Krigens Maal er Udryddelsen af den tyske Militarisme. Men saa vist som at to og to er fire, er det, at *Militarisme ikke lader sig bekæmpe og udrydde ved Militarisme.*

Denne Bestræbelse er frugtesløs, ja vanvittig. Men man kan ikke deraf slutte, at Militaris-

men aldrig vil blive fældet. Kun vil det ske ad helt anden Vej.

Lad os se paa de faa beslægtede Fremskridt, Menneskeheden har gjort.

Tænkerne har iværksat dem.

En forfærdelig Svøbe for Menneskeheden har den religiøse Mordlyst været, som i vore Dage den patriotiske.

Af religiøse Grunde har Kristne og Muhamedanere myrdet hverandre i Aarhundreder. De frugtesløse Korstog var Religionskrige. Maurernes og Jødernes Fordrivelse fra Spanien skete af religiøse Grunde. Jøder og Kættere slæbtes i Aarhundreder til Baalet af religiøse Grunde. Saa flammede af religiøse Grunde Heksebaalene over Evropa og Amerika. Endnu paa Shakespeares Tid var den Tortur, der øvedes i Religionens Navn, en offentlig og fyrstelig Fornøjelse, et Skuespil for Hofferne. Som Maria Stuart var en frejdig Tilskuerinde ved religiøse og politiske Massehenrettelser, saaledes bivaanede hendes Søn, Kong James, med Fornøjelse den Tortur, ved hvilken en Dr. Fian, der var skyldig i ved Trolddom at have foraarsaget Storm paa Havet, fik sine Knokler knuste i Benene og fik Neglene trukne ud af sine Fingre, og Naale stukne i de blødende Fingerender.

Endnu i Januar 1695 lod det Dydsmønster August den Stærke af Sachsen Generallojtnant

Neitschütz's Enke underkaste Tortur og udstille ved Skampælen som Deltagerinde i den Trolddom, hvormed den Heks, hendes unge Datter Sibylle, der var død 19 Aar gammel, havde vakt den lige afdøde Kurfyrste Johann Georgs lidenskabelige Kærlighed.

Hussiterkrigene og Trediveaarskrigen var Religionskrige, der lagde Böhmen og Tyskland øde.

Saa utroligt det lyder, vi radbrækker ikke Troldmænd mere, vi brænder ikke Kættere, Jøder og Hekse mere, paafører ikke mere hverandre Krig for Religionens Skyld. Det lader sig ikke mere tænke, at en Filip II vilde fare frem i Flandern med Ild og Sværd, fordi Indbyggerne var Protestanter. Det skal ikke dermed være sagt, at Flanderns Indbyggere i vore Dage er bedre farne for det.

Thi paa det religiøse Vanvid er, som vi alle véd, det nationale Vanvid fulgt. Men har det lykkedes at faa Tænderne brækket ud paa den religiøse Hundegalskab, er den Tanke ikke altfor urimelig, at man en Gang vil faa berøvet den nationale Hundegalskab dens Gifttænder. Den religiøse var jo dog ældre og ærværdigere. Maaske finder en Dag den nationale Galskab sin Voltaire.

Vi har jo set gamle haardnakkede krigerske Instinkter og Æresbegreber overvundne i enkelte Stammer og Lande. Faa Institutioner syntes

saa uudryddelige som Duellen. Den bunder i nogle af Menneskehedens bedre Instinkter, Hadet til Uretfærdighed, Trangen til Oprejsning for den Forurettede, Æresfølelsen, desuden i Standsforskellen og i den saa dybe personlige Forfængelighed. Den var endnu i det attende Aarhundrede opretholdt i den angelsachsiske Stamme, som i den romanske, tyske og slaviske. Den synes endnu uudryddelig i Tyskland som i Frankrig. Men i Storbritannien og i de nordamerikanske Fristater er den død, og dermed er den ogsaa forsvundet i de skandinaviske Lande.

Kunde Duellen dø Selvdød, er det ogsaa tænkeligt, at Krigen en Gang dør paa samme Maade. Men som Duellen ikke udryddedes ved, at Richelieu lod Duellanterne halshugge, saaledes udryddes ikke Militarisme ved Indførelse af almindelig Værnepligt, Forlængelse af Tjenestetiden og rigelig Anvendelse af Granater.

Hvor mange Fordomme har der ikke været at overvinde, inden Duellen blev afskaffet! Hvor æreløs var længe ikke den, som ikke gengældte en personlig Fornærmelse med en Udfordring! Hvilken Skole i Mandsmod, Ærekærlighed, personlig Værdighed har ikke Duellen i et Aartusinde været, og dog er den uden Spræl og Spektakel, stiltiende næsten, bleven afskaffet og

glemt i Menneskehedens højest civiliserede Folkeslag.

Efter dens Talsmænds Paastand skulde med dens Bortfalden følge Slaphed i Sæderne, Fejghed, plebejisk Tænkemaade. Intet fornuftigt Menneske betragter alligevel en Englænder eller Nordamerikaner som slappere og fejgere end en Franskmand eller en Tysker.

Lovprisningen af Krig har ikke mere paa sig end Lovprisningen af Duel.

Vi læser det vel stadigt, at uden de Egenskaber, Krigen udvikler, vil Menneskeheden forfalde, ja raadne op. Men de iblandt os, der ikke lader sig imponere og skræmme af Talemaader, tror ikke et Ord deraf.

At Duelvæsenet er faldet bort, har i visse smaa og lidet civiliserede Samfund medført den Ulempe, at Pressen er bleven anderledes fræk og personlig, end den kan være i de Lande, hvor Fornærmeren maa vente en Udfordring. Men hverken i England eller i de nordamerikanske Fristater er Mændene, efter at Duelvæsenet hører Fortiden til, blevet mindre ærekære eller Livet overhovedet fattigere. Heller ikke er Erhvervelysten blevet større eller Idealismen svundet ind.

Det hele Krigsvæsens Bortfalden vilde visse- lig ikke vise sig mere skæbnesvanger for Beva-

relsen af de højeste Livsværdier end Duelvæsenets Afskaffelse.

Vi kender alle den Remse, at Krigenes Ophør ikke vilde forædle Menneskene, men sløve dem og give dem Velleved til Ideal. Vi kender Moltkes, i en Feltmarskals Mund naturlige, Ord, at den stadige Fred er en Drøm og ikke en Gang nogen smuk Drøm. Vi har ofte nok hørt, at kun i Krig uddannes Selvfornægtelse og Offervillighed.

Ingen nægter, at Krigen ikke blot avler Rædsler og Ulykker uden Tal og Maal, men aabenbarer Heltemod og Selvopofrelse. Dog dette er visselig ikke Grund til at afsky den mindre hjerteligt.

Ildsvaade giver kække Brandmænd Anledning til at lægge Dristighed, Heltemod, Snildhed og Udholdenhed for Dagen; men Ingen priser derfor en Ildløs, allermindst en, som lægger en hel By i Aske.

Frygtelige Epidemier giver samvittighedsfulde Læger og tapre Sygeplejersker Anledning til at vise Mod, Omtanke, Intelligens, Snarraadighed og mange andre Dyder; men Ingen synger derfor en Hymne til Koleraen.

Fattigdom og Elendighed kalder Barmhjertighed og Godgørelse til Live. Men intet fornuftigt Menneske betegner derfor disse Dyder som Hungersnødens Velgerninger.

I dette Øjeblik styres Evropa af svagt bega-

vede politiske Dilettanter. Den, som gerne imponeres af Statsmandskløgt, finder ingen Anledning. Hvad Evropa har udrettet af teknisk Snille anvendes i Massemyrderiets Tjeneste til Bedste for de Magter udenfor Evropa, der i Fremtiden skal kæmpe om Overtaget: Japan og Nordamerika. Evropa gaar tilgrunde ved sin egen, næsten imponerende Dumhed.

En Del af Ungdommen, som oplever Brutalitetsens tilsyneladende Almagt helder nu til den Anskuelse at netop den gennemførte Brutalitet er den sande Civilisation. Jeg ønsker, uden meget Haab, at den vilde aflægge denne Synsmaade. Et ensomt men genialt virkende Enkeltmenneske er mere værd end al mesterligt organiseret Brutalitet.

DE STORE NATIONERS OMSORG FOR DE SMAA

(Oktober 1915)

I ethvert af de mange kæmpende Lande er Befolkningen overbevist om, at Landet i denne Verdenskamp har hvad man kalder *Ret* og Fjenden *Uret*. Naar en Skribent fra et neutralt Land ikke bruger disse fra Moral og Jurisprudens hentede Betegnelser, men røber den Anskuelse, at den hele uhyre Krig bevæger sig hinsides *Ret* og *Uret*, saa kan det ske, at en Politiker fra et af de krigførende Lande — for at afsløre hans Ubestemthed og „Overkultur“ — utaalmodigt og hidsigt tilraaber ham: Saa svar dog! Paa hvad Side er Retten?

Retten! Som om det Ord hørte hjemme i den grænseløse Elendighed, som Staternes Kappelstrid om Overtaget, politiske Dilettanters Uklogskab, og en ophidsende Presses Kortsynethed og Servilitet har bragt over Jorden!

Franskmænd og Englændere har højst naturligt taget deres Udgangspunkt for Anlæggelsen

af den moralske Synsmaade i to ikke blot for den umiddelbare Følelse oprørende Handlinger, Østerrig-Ungarns Overfald paa det saa langt svagere Serbien, der efter det afgivne Ultimatum havde gjort sit Yderste for at afværge Krig, og Tysklands Krænkelser af den belgiske Neutralitet, en i sin Tid af selve den tyske Rigskansler tilstaaet Uret, der blev endnu mere afskrækkende ved de Grusomheder, den havde i Følge.

Men naar saa i Kraft af dette dobbelte Overgreb, der behandles, som var det umotiveret og ikke havde en lang og pinlig Forhistorie, Almindeliggørelsen indtræder: Hverken Frankrig eller England vilde Krigen; de kæmper nu ene for Traktatens Hellighed og smaa Nationers Ret — saa er det, at Enhver, som kender noget til Europas og overhovedet vor Klodes nyere Historie og som ikke samtidigt med Krigens Udbrud gav Afkald paa sin Evne til at tænke, maa studse og undres.

Og det saa meget mere, som Tyskland trods dets slette og saa uforstandige Behandling af Rigets polske, danske og franske Elementer, ogsaa paa sin Side hævder, at det kæmper for de smaa Nationers Ret til Selvstændighed. Det fører denne Kamp overfor Rusland, som (med endnu mindre Respekt for højtideligt givne Løfter end Tyskland selv) har ladet det finske Folk føle sin Vrede og i Kongeriget Polen har holdt

Polakkerne og end mer de dør bosatte Jøder i en jammerlig Tilstand af Retløshed. Tyskland fører denne Kamp overfor Rusland og England i Forening, hvis fælles Udslettelse af det ulykkelige Persiens Uafhængighed og fælles Afskaffelse af dets Forfatning er en af den nyere Tids mest lærerige Begivenheder som Illustration til Stormagters Holdning overfor en svagere Stat. Det kan uden Overdrivelse hævdes, at naar to moderne Stormagter slutter et rigtig inderligt og hjerteligt Forbund, hvad enten dette kaldes Alliance eller Forstaaelse, saa er Formaålet i Reglen det at berøve en mindre Stat dens Uafhængighed. Al gammel Hjertelighed mellem Tyskland og Rusland er gaaet ud over Polen. Det sidste Forbund mellem Prøjsen og Østerrig gik ud over Danmark. Den hjertelige Forstaaelse mellem England og Frankrig gik ud over Marokko.

Tysklands Omsorg for de smaa Nationaliteter har, skønt i dette Tilfælde alvorlig ment, jo nærmest Karakteren af en Spøg. Men ogsaa det britiske Verdensriges Omsorg for de smaa Nationaliteter er af ret ny Dato. Det er ikke nødvendigt at minde om det engelske Folks syvhundredaarige Udryddelse af ældgammel irsk Kultur. Men som bekendt ødelagde England i det nittende Aarhundredes Begyndelse af gode politiske Grunde, der havde lidet med Retten at gøre, det neu-

trale Danmark i Bund og Grund, bombarderede Kjøbenhavn, mens den danske Hær laa i Holsten for at forsvare Landets Neutralitet, ranede Flaaden og overlod Norge til Bernadotte som Løn for hans Frafald fra Napoleon.

Blot i de sidste tolv Aar er fem mindre Stater blevne berøvede deres Uafhængighed. Af gode Grunde protesterede England og Frankrig ikke.

Republikkerne Transvaal og Oranje mistede deres Selvstændighed, da England bemægtigede sig deres Territorium, som det jo forøvrigt siden da har regeret mønsterværdigt.

Persien mistede sin Selvstændighed ved hvad man i selve England har kaldt Røver-Overenskomsten mellem Rusland og Storbritannien. Marokko blev delt i to ulige Dele mellem Frankrig og Spanien, imod at England fik frie Hænder i Ægypten og Lov til at bryde sit Løfte om at rømme Landet.

Koreas Vilkaar minder om de Kaar, der truer Belgien. Koreas Uafhængighed og Neutralitet var garanteret af Japan, Rusland, England og Frankrig ved alle disse Magters Underskrifter under Traktater. Koreas Dronning blev myrdet af Japanere, som Østerrig-Ungarns Tronarving af Serbere. Kort derefter oversvømmede Japanerne Korea og tvang Koreanerne til, Side om Side med dem, at deltage i Krigen mod Rusland.

Baade Rusland og Korea nedlagde Indsigelse og paakaldte Englands og Frankrigs Hjælp. Men ingen af de to Magter sporede Drift til at gribe ind. Ingen af dem tog sig den indgaaede Garanti af Neutraliteten og Uafhængigheden nær. Koreas Selvstændighed laa paa Dødslejet og er nu ikke mere.

Nu er det selve Europa, som ligger paa Sygesengen eller maaske paa Dødslejet. Man tier helst ved et Dødsleje. Man nærmer sig i ethvert Tilfælde varsomt og tilbageholdent Europas Sygeseng som man nærmer sig et enkelt Menneskes.

II

Pseudonymen Hr. Georges Dauville har fra Senegal i fransk Vestafrika sendt mig følgende Brev:

Saare langt fra Kamppladsen, i Soudan, hvor Mobilseringen har overrasket og fastholdt mig, erfarer jeg af *Mercure de France* for Maj 1915 Deres Polemik med Clemenceau og de nordiske Folkeslags Opfattelse af Frankrigs Stilling i Krigen.

I den Afstand, hvori jeg skriver til Dem, er det vanskeligt at være paatrængende. Vil De tillade mig kortelig at udvikle Dem Sandheden angaaende Politik, Vilje og Hjertelag i Frankrig før og nu? Det er forbausende, at ingen Fremmed har formaaet at trænge tilstrækkeligt ind i fransk Aand og Politik til at gætte visse Grundsandheder. Rigtignok kan ingen fransk Avis tillade sig at trykke hvad

jeg vil sige, ligesom ingen bekendt fransk Forfatter kunde indsende det til et fremmed Blad. Denne paatvungne Tausched er sandsynligvis Aarsag til Misforstaaelserne mellem os, Dem og de skandinaviske Folk.

Den simple Sandhed er denne:

For det Første: Der finder gennemgribende Uoverensstemmelse Sted mellem den franske Kultur og den tyske Kultur — maaske inderst inde mellem Livsprinciperne i de to Racer. Imellem dem er hverken Blanding eller Sammenfatning eller Sammenrøring mulig. Her raader ubetinget og evigt gensidig Ikke-Forstaaelse. Aldrig vilde man alligevel have ført Krig mod hinanden eller have drømt om at føre Krig af den Bevæggrund, at man ikke førstodt hinanden og aldrig vil komme til at gøre det.

Dernæst: Økonomisk set havde Tyskerne oversvømmet Frankrig som de var ifærd med at oversvømme al Verdens Lande. (Jeg sigter ikke til Spioneriet, da dette er et militært Spørgsmaal, ikke noget økonomisk.) Trods Tyskernes Boren sig ind allevegne lod der sig imidlertid endnu ikke godtgøre nogen Formindskelse af Frankrigs offentlige Rigdom eller nogen Forøgelse af Elendigheden, der hos os er sjælden og næsten altid betinget af Dovenskab eller Drik. Man søgte paa det økonomiske Omraade at organisere en Kamp imod Tyskernes Forsøg paa at tage os i Beslag, men aldrig har man i Frankrig ment, at man burde føre Krig for at forsvare Handelen og Industrien.

Med andre Ord: Hverken Racemodsætningen eller den økonomiske Kappelstrid fik os til i Tyskeren at se en Krigsfjende, saa uforstaaet og utilegnelig han end var.

Endvidere: Der har siden 1871 aldrig været virkelig politisk Rivalitet mellem Frankrig og Tyskland. Trods Skinnet, der taler derimod, eksisterede denne Rivalitet hverken i Marokko eller i Tyrkiet eller i Antwerpen eller i Middelhavet eller i det yderste Østen. Ingensteds paa Jordkloden. Det er en Kendsgerning for hvilken Tyskerne gjorde sig

Rede, da de anklagede os for i vor Stilling til dem at være Englands Drabanter og Narre.

De havde Ret, dog med den Begrænsning at vi bevidst, fuldt samtykkende optraadte saadan, ja endog selv organiserede Øjenforblændelsen.

Men, vil man indvende, er da ikke Tyskeren *Arvefjenden*? Paa ingen Maade. Det første Slægtled af Fransk-mænd, der var Fjender af Tyskland, er endnu i Live. Det er det Slægtled, der sloges med Tyskerne i 1870. Den Fjende, med hvem vi uden Afbrydelse et Aartusind igennem, og endnu nyligt i Sudan, har havt Sammenstød, det er Englænderen. De kan neppe forestille Dem, hvor tidt i det sidste Aar mellem Fransk-mænd hernede det Ord er faldet: „Det skulde En have sagt os, da Fachoda-Sammenstødet fandt Sted, at Englænderne i 1914 vilde slaas Side om Side med os paa Frankrigs Grund!“ Og mangen fremmed Rejsende vil mindes den revolutionære Hyldest, der modtog Kommandant Marchand i Marseille, Lyon, Paris.

Det er ganske vist længe siden Fransk-mændene nærrede Had til Englænderne. Men dog fik jo Clemenceau sin Løbebane afbrudt paa Grund af sine engelske Sympatier. Englænderen er ingenlunde vor Fjende paa Grund af sin Kultur og sin Race, men han er fra det historisk-politiske Synspunkt den typiske Fjende. Han har til alle Tider været Modstanderen af vor nationale Udvidelsestrang, og vi føler meget godt, at han vilde have været det endnu i Marokko 1905, ifald ikke en Overenskomst var blevet sluttet.

Hvad Russeren angaar, saa er han hos os ganske ubekendt. For Masserne er Russeren den godlidende Kæmpe i Slægt med dem, der forekommer i Eventyr. Han er Kæmpen, der vil os vel. For det dannede Publikum staar Russeren i to forskellige Skikkelser. Der er først den Allierede med de talløse Troppekorps, hvem man har laant Milliarder for i Tilfælde af Krig at sikre sig Ligevægt

mellem Tyskerne med deres stadige Befolkningstilvækst og os med vort stillestaaende Indbyggertal. Derfor betegnede Journalisterne fra den Dag, Krigen brød løs, Russerne som den knusende Tromle. Den anden Skikkelse er den, hvori det russiske Folk viser sig, undertrykt som det er af Overklassen og af Czarens Embedsmænd. Men dette Forhold er uden Berøring med Alliancen. Det store Flertal af Franskmand gør sig det til Regel ikke at tale om den Art Ting. Kun de voldsomme Socialister gør Brud paa denne sømmelige Holdning. Alt i Alt var Alliancen ved Hjælp af Milliardlaan en politisk Nødvendighed ligeoverfor et Tyskland, der strittede af Bajonetter.

Til Slutning: Hvad der ikke lader sig udjævne mellem Frankrig og Tyskland, det er simpelthen Elsass-Lothringen, og dette er ikke et politisk Spørgsmaal, men et anatomisk.

Før Revolutionstiden indgik og opløste man politiske Traktater som man skiftede Klædedragt: Hvert tiende eller tyvende Aar flyttedes Grænsepæle. Befolkningerne ved Grænser skiftede Fyrster uden at beklage sig, fandt sig i deres Skæbne, tog Afgørelsen som en Skæbne. Saa bemærkede man i det 19. Aarhundrede, at Revolutionen havde bragt noget Dybt og Sandt, hvoraf man var gennemtrængt som af et nyt Princip, Nationalitetsprincippet. Det slog Rødder, voksede, blev en Kraft, som ikke mere lod sig hæmme. Tysklands Enhed er en Følge deraf. Men i selve Øjeblikket, hvor Tyskland fuldbyrdede sin nationale Enhed og hvor ethvert Land, ogsaa Elsass-Lothringen hævdede sin Nationalitet, greb Bismarck os i Struben og fravristede os dette Land. Aaret 1871, det betegner ikke som tidligere Aar en Flytning af Grænsepæle, det betyder Amputation af et Lem.

Man kan i Tidens Løb tilgive en Angriber, som har slaæet et Par Tænder ind paa En; men har man faaet sin Haand hugget af, saa er man nødsaget til sit Liv igennem

stadigt at fornemme Savnet af denne Haand. Sæt nu tilmed, at den afhuggede Haand bevarede Liv og viste sin stumme Smerte, og sæt, at Fjenden havde den Grusomhed at vride dens Fingre om for den Lemlæstedes Øjne eller at rive Neglene ud af den! Sæt han dertil raabte: „Kom dog og prøv paa at tage fra mig hvad jeg har; da jeg er 70 Millioner og du kun 40, saa skal du se Løjer!“

Elsass-Lothringen er for Frankrig denne afhuggede Haand, og Krigen føres kun for dets Skyld. I tredive Aar har vore Forbund, vore Forstaaelser, vor Finanspolitik, vore gentagne Ydmygelser, Alt, været underordnet denne ene Sag. Vi følte det som Pligt at lide taalmodigt, at anstille os smaa, saa længe til den russiske Kæmpe blev voksen og nu paa sin Side kunde sige til Tyskeren: „Ja saa, du er 70 Millioner, men jeg er 150 Millioner; nu skal vi se Løjer!“

Jeg kan føre Bevis for at det her Fremstillede er Sandheden for os Franske.

Ifald der indenfor hin tyske Kultur, hvis nøjagtige Definition er „Stupid Intelligens“, havde været at finde en Fyrste, en Statsmand, en sand Politiker, maaske en sand Fortsætter af Bismarck, der efter vor Indgaaelse af den russiske Alliance paa hvilket som helst Tidspunkt havde sagt til os: „Jeg giver Jer Elsass-Lothringen tilbage, bryd Alliancen!“, saa vilde vi paa Stedet have brudt den og var forblevne neutrale under ethvert tysk-russisk eller tysk-engelsk Sammenstød.

I Bytte for Elsass-Lothringen kunde Tyskland i de sidste tredive Aar have faaet alle vore Kolonier med Undtagelse af Algier, og Penge ovenikøbet.

Paa Fashoda-Tidspunktet og umiddelbart derefter kunde Tyskland have havt os til Forbundsfæller og have ødelagt England.

Jeg vover det Udsagn, at endog i Juli 1914 vilde Tilbudet om Elsass-Lothringen have bragt os til at opgive

Russerne og alle vore Milliarder. Ja, Tyskland kunde da med Vold have bemægtiget sig Rhinmundingerne og Antwerpen uden derved at bevæge os i højere Grad end de Forenede Stater.

„Den stupide Intelligens“ bestemte det anderledes.

Naar Kejseren stedse paany med Mellemrum sendte os sin berømte Tørkrudts-Udfordring: „Jeg er 70 Millioner, I er 40,“ fandt Europa dette morsomt, grinede og saa i os Pralere og Tossehoveder, der aldrig kunde blive færdige med at tænke paa vor afhugne Haand. Men hvad havde vi at gøre? Tie, vaage og dyrke Forbundet med Rusland. Ifald Verden nu ikke ser, at vi i et halvt Aar har smedet og organiseret en Krigsmaskine af samme Rang som den, Tyskerne har brugt tredive Aar til at tilvejebringe, ikke ser denne *Revanche*, som vor Videnskab og vore Nerver har taget, denne overordentlige franske Frembringelse, der er fuldført medens Landet delvis var besat af Fjenden — saa forstaar den tyske Kultur at fabrikere saare tætte Skyklapper!

Modtag Forsikringen om min fuldkomne Højagtelse osv.

III

Det har, synes mig, en betydelig Interesse at følge en ung begavet Franskmands Fremstilling af, hvorledes efter hans Overbevisning og Erfaring Tænkemaaden og Følemaaden i hans Fædreland har formet sig i den sidste Menneskealder.

Nogle imødegaaende Bemærkninger turde dog her være paa deres Plads.

Det er blevet et Dogme i en Del af det unge Frankrig, at en gensidig Befrugtning af fransk

og tysk Aand er en Umulighed, omtrent som det er umuligt, at et Dyr af Hestslægt og et andet af Okseslægt kan befrugte hinanden. Denne Grundsætning, fra hvilken Hr. Dauville gaar ud, er en mærkelig Vildfarelse. Elsass's hele Aandsliv er et Bevis paa det modsatte. Elsassiske Forfattere paa det franske Sprog har i en lang Aarrække sammensmeltet franske og tyske Egen-skaber. Det gælder endog om Videnskabsmændene. Man kunde som Eksempel nævne en af de mest udmærkede, Bibelforskeren Reuss, der ved Universitetet i Strassburg var Professor i Teologi. Han skrev før Krigen 1870 sine Arbejder paa Tysk, efter Krigen kun paa Fransk; men tysk Lærdom og fransk Form udgør i hans Aand en Enhed. I vore Dage var de franske Schweizere Cherbuliez og Rod tysk paavirkede. Man kunde fra tidligere Tider nævne de fordrevne franske Huguenotters Efterkommere i Tyskland, særligt i Berlin, hvis ejendommelige Rationalisme har et fransk Element. Mangfoldige af disse Familier med franske Navne som f. Eks. Fontane eller Dubois-Reymond har blandt deres Efterkommere havt Skribenter og Videnskabsmænd med udpræget prøjsisk Patriotisme, men i hvis Foredrag alligevel et fransk Element lod sig spore. Senere hen var en Emigrant som Adalbert von Chamisso, der vilde være tysk og kun skrev tysk, alligevel af rent fransk Blod,

og man sporer det vistnok i mere end i hans mesterlige tyske Oversættelser af franske Digte.

I ren Almindelighed kan det vel med Rette siges, at fransk Aandsliv gennem en Række af Aarhundreder ikke har staaet i nogen Gæld til Tyskland. Det beroer paa Frankrigs uhyre Forspring i Kultur. Allerede i Slutningen af det 12. Aarhundrede gik Paavirkningen fra Frankrig til Tyskland, men Strømmen aldrig tilbage mod sin Kilde. Forfatterne af de tyske Hof-Epopeer Heinrich von Veldeke, Hartmann von der Aue, Gottfried von Strassburg er kun Oversættere og Bearbejdere fra Fransk. Chrestien de Troyes behersker Hartmann von der Aue helt. Endnu Wolfram von Eschenbach dannede sin Smag ved Studiet af Chrestien.

Det er først i det nittende Aarhundrede, at tysk Indflydelse i fransk Litteratur begynder at gøre sig gældende som naar Charles Nodier paavirkes af Goethe og Amadeus Hoffmann, Alexandre Dumas den ældre af Schiller. Tydeligst spores tysk Indflydelse hos Quinet, hvis Følemaade er tysk, hos Taine, der har lært af Hegel som af Goethe, nydt Heinrich Heine og levet med Beethoven, endelig hos Renan, der er bleven grebet af Herder og som er helt gennemtrængt af tysk Videnskab, men har omstøbt den i den mest udsøgte franske Form. I vore Dage har Romain Rolland, paavirket fra Tyskland, vist

sig i Stand til den grundigste Forstaaelse og Kritik af tysk Væsen.

I Løbet af et stort Folks Aandshistorie betyder dog naturligvis denne sene og spredte tyske Indflydelse ikke meget, selv om den paa enkelte Omraader som Musikens har været meget kendelig.

Men kastes Blikket over paa det tyske Aandslivs Historie, da beviser gennem en Række af Aarhundreder Sammensmeltningens Virkelighed tilfulde Muligheden af den tyske Aands Paa-virkelighed af fransk. Som Sagnene om Flore og Blancheflore, om Tristan og Isolde kom fra Frankrig, saaledes efterlignedes senere hen Rabelais af Fischart, saaledes repræsenterede Gottsched den franske Klassicisme og Frederik den Store Voltaire. Voltaire og Rousseau har hver for sig en Tidlang behersket tysk Tænkemaade og Følemaade. Langt senere har Victor Hugo paavirket Freiligrath, ja Zola og Maupassant har havt talrige tyske Elever.

Den utvivlsomme Uensartethed af fransk og tysk Væsen er altsaa ikke mere gennemgribende end at den lader sig overvinde, og at ville føre den tilbage til en Racemodsætning: *Latinsk—Germansk* er næsten komisk, da Fransk mændene og Tyskerne er fremgaaede af hver sin Blodblanding, da Gallerne var Kelter, ikke Latinere,

og der faktisk i vore Dages Franskmænd er mere germansk Blod end i vore Dages Tyskere.

Det næste Punkt, at Ingen i Frankrig tænkte paa, af økonomiske Grunde at paaføre Tyskland Krig, staar vistnok fuldtud til troende. Frankrigs Handel var allerede længe ikke steget efter samme Maalestok som Tysklands, og det var umuligt at bøde paa dette Forhold ved en Krig. Et saa fortvivlet Middel var vel desuden overflødigt, da Frankrigs Nationalformue forøgedes ved Sparsomhed som den tyske ved Foretagelsesaand.

Hvad det følgende Moment angaar, bringer Hr. Dauvilles Fremstilling ikke noget, der er mig personlig nyt eller fremmed. Mer end én Gang er den Betragtningmaade, allerede før Fashoda, omtrent Aar 1896, mødt mig i Frankrig, at ikke Tyskland, men England var Arvefjenden. Netop med disse Ord blev Frankrigs Stilling til de to Lande en Dag udredet for mig af en vidtbekendt og højtbegavet Franskmand, som da lige var udtraadt af diplomatisk Tjeneste*).

Uviljen overfor England kom lidenskabeligt til Udbrud, da Frankrig i 1898 under Trusel med Krig blev tvunget til at opgive Fashoda: Den viste sig under hele Boerkrigen, hvor Indsamlinger for de kæmpende Boer-Republiker fandt

*) Det var Paul Hervieu. Jeg tilføjer Navnet nu, da han er død. (Juli 1916.)

Sympati, Krüger modtoges med Begejstring og Edward den Syvende grovt karikeredes i de franske Vittighedsblade. Uviljen kom til Udbrud paa Verdensudstillingen Aar 1900, da skotske Arbejdere, som med Understøttelse fra deres Hjemland var tagne i ret stor Skare til Paris for at høste Beløring af de udstillede Maskiner og Varer, blev insulterede, saa de maatte fortrække.

Hr. Dauville har selvfølgelig Ret i sin Fremstilling af Motivet til at Frankrig i saa dyre Domme har tilkøbt sig Alliancen med Rusland og næsten sørgeligt Ret i sin Skildring af de franske Folkemassers Uvidenhed om den egentlige Beskaffenhed af Regeringssystemet i dette Rusland, hvis Ledelse det med Et blev patriotisk Pligt at forherlige. Han bruger et overmaade skaansomt Udtryk i Sætningen: „Kun de voldsomme Socialister gør Brud paa denne *sømmelige* Holdning“. Denne Holdning, som vel har varet mer end en Snes Aar, bragte i sin Tid den største Sorg og Skuffelse over Polakkerne, der i et Aarhundrede havde set hen til Frankrig som til den Magt, der skulde være deres Værge ikke mindre mod russisk Tvangsvælde end mod prøjsisk. Denne Holdning gjorde det muligt for det russiske Despoti at hævde sig trods en fortvivlet Befolknings Opstandsforøg. Der havde altid hersket det intimeste Ven-

skab mellem prøjsisk og russisk Enevælde; de havde rakt hinanden Haanden og givet hinanden Haandsrækninger, saa tidt Polakker eller Rusere prøvede paa at afryste Aaget. Men nu blev fransk Guld og fransk Enthusiasme Magter, der paa én Gang afstivede det russiske Embedsstyre og lagde en Frihedsglorie om det. Der var verdenshistorisk Ironi i Situationen, da Kejser Alexander III staaende hørte paa Marseillaisen, spilt af et russisk Militær-Orkester. Det var en endnu bitrere Ironi, at det franske Demokrati lagde den væsenlige Hindring i Vejen for Oprettelsen af en frisindet Regering i Rusland.

IV

Englænderne deler her Ansvarret med de Franske.

Den nærværende Krigs dybeste Ophav har Modsætningen mellem Rusland og Centralmagterne været, Hadet mellem Slaver og Germanere, Ruslands Kamp mod Østerrig om Herredømmet over Balkanstaterne. Frankrig blev kun angrebet af Tyskland, fordi det var Ruslands Allierede. Helst havde Tyskland udfægtet sin Trætte med Rusland uden nogen samtidig Dyst med de Franske. Den Forstaaelse, som Storbritannien aabent indgik med Rusland, men som *uden Parlamentets Vidende* forvandlede sig til en militær Alli-

ance, har været en umaadelig Hindring for Udviklingen af russisk Frihed.

Rusland afhang og afhænger ubetinget af Vestmagternes Pengemarked. Det trænger til Laan. Det behøver Kredit. For at Bankerne skal vise sig imødekommende, maa den lille Kapitalist have Tillid til den Magt, som vil laane. Saa længe Rusland stod for den engelske Sparer som en fjendtlig Magt, en Fare for England, eller som et usikkert Despoti, truet af Revolution, henvendte den russiske Regering sig forgæves til de engelske Finansmænd. Men fra det Øjeblik af, da Kong Edward havde besøgt Czaren i Reval og Czaren Kong Edward paa Øen Wight, fulgte de engelske Aviser det Løsen at fremstille Rusland som en venligsindet Magt i stadigt Fremskridt henimod forfatningsmæssig Frihed. Og den lille engelske Kapitalist tog da sin Tegnebog frem. Ganske som i Frankrig indgik Pressen, Politikerne, Overklassen en stiltiende Sammensværgelse til Lovprisning af den russiske Regering og Bortfortolkning af dens Væsen.

Rusland søgte ingenlunde til England som til en frisindet Magt, saa lidt som det havde søgt til Frankrig, fordi dette var Republik. Det søgte England, fordi det havde laant saa uhyre Summer af Frankrig, at de franske Finansmænd efter

den ulykkelige Krig med Japan blev betænkelige og ønskede Londons Medvirkning.

Forhandlingerne var allerede begyndte 1905 under Lord Lansdowne. Men hans Efterfølger Sir Edward Grey var den, som virkelig gennemførte dem, og Grunden til Alliancen var allerede lagt i Foraaret 1906.

Som bekendt var en Forfatning bleven fravristet Czaren i Oktober 1905. Under uhyre Spænding foregik Valgene til den første Duma, mens Reaktionen i Provinserne var i sin fulde hensynsløse Kraft. Der trivedes imidlertid da et stort Haab i det russiske Folk. Den nye Duma udviste et overvældende Flertal for Fremskridtsmændene. De constitutionelle Demokrater (kaldet Cadetterne) beherskede Forsamlingen. Den havde at kæmpe mod et reaktionært Ministerium og mod et Hof, der angrede de gjorde Indrømmelser, som Skrækken havde aftvunget det.

Dumaen kunde have trodset Enevælden ifald den havde formaet at møde en ringeagtet Regering, hvis Finanser var bankerot, med de Ord: „Jer Kasse er tom, Jer Kredit er udtømt. Vi derimod har baade Rusland og Europa bag os. Hvis I anerkender vor Bevillingsret og vor Ret til at indføre Ministeransvarlighed, saa vil vi vedtage Skatter og tilstaa Jer Laan. Hvis I negter os vor Ret, saa svarer vi for, at I hver-

ken i London eller Paris finder Penge til at fortsætte Jer Undertrykkelsespolitik.“ Dumaen kunde ikke føre noget saadant Sprog; thi i Marts 1906 var det store Laan blevet afsluttet i London og Paris, og da Dumaen traadte sammen i Maj, var Regeringens Kasse fuld.

Hvor havde Ruslands Frisindede anraabt Europas frie Stater om ikke ved Laan at besegle den russiske Friheds Undergang! Efter mindre end tre Maaneders Liv blev den første Duma opløst, og Resten af Aaret regerede Stolypin uden Parlament, mens Krigsretterne forkyndte og iværksatte Dødsdomme over hele Landet. Den anden Duma traadte sammen 1907 og viste sig at være endnu radikalere end den første.

Stolypin lod da Socialdemokraterne, det indflydelsesrigeste Parti i Dumaen, anklage for Sammensværgelse mod Statsmagten med Militærrevolution som Formaal.

Det Udvalg af alle Partier, som blev nedsat, meddelte den tredje Duma, at det enstemmigt havde fundet Socialisterne skyldfri. Ved Statskup blev saa 35 af dem hemmeligt forhørte for en Særret, 17 af dem blev dømt til 4—5 Aars Tugthusarbejde og 10 til stadig Forvisning til Sibirien. To af dem var døde i Fængslet, en mistede Forstanden, en fjerde, Partiets ypperste Taler, fik Tæring. De blev alle behandlede som

almindelige Forbrydere, blev lagte i Lænker og fik Pisk.

Med Opløsningen af den anden Duma var Experimentet med russisk Folkefrihed faktisk til Ende. Kropotkin har i sit Skrift *Russisk Terrorisme* 1909 vist, at de politiske Fangers Tal i de russiske Fængsler i Tidsrummet af nominel Frihed steg fra et dagligt Gennemsnitstal i 1905 af 85,000 til Tallet 181,000 i 1909. Han har fortalt, hvilke skrækkelige Sygdomme der rasede i de overfyldte Fængsler og hvilken udstrakt Brug der gjordes af Torturen dør. I 1909 hængte Krigsretterne gennemsnitlig tre politiske Forbrydere om Dagen. Antallet af de politiske Forviste til fjerne Landsbyer i Nordrusland og Sibirien naaede efter officiel Opgørelse paa det Tidspunkt 74,000.

Uden Frankrigs og Englands Samvirken med den russiske Regering vilde dette Resultat have været en Umulighed.

Blandt de skrækkelige Fraser, der udsprede for at sætte det læsende Publikum Blaar i Øjnene er den, at Alliancen med England og Frankrig omformer den russiske Regering i frisindet Retning, saa Krigen gør Rusland til en Magt, der kæmper for Frihed. Den bekendte russiske Revolutionær Burtzef udtalte ved Krigens Udbrud offentlig sin Tro derpaa, og for at bevise sin Tro af sine Gerninger, lovede han nu at

stille sig til Regeringens Tjeneste og foretog en Rejse til Rusland. Han blev, saasnart han var over Grænsen, arresteret og dømt til livsvarig Forvisning til Sibirien.

Reaktionen er under Krigen, som venteligt var, optraadt dristigere end nogensinde før. Skønt Loven sikrer Duma-Medlemmerne Ukrænkelighed, blev fem socialdemokratiske Medlemmer af den nu siddende Duma fængslede under Anklage for Højforræderi. En af disse Mænd ved Navn Adamovitsj blev dømt til livsvarigt Tugthusarbejde for at have stiftet en Fagforening for Sømænd.

V

Det næste og afgørende Punkt i Hr. Dauvilles Redegørelse er Elsass-Lothringens Uundværlighed for Frankrig, den Smerte og Ydmygelse, Frankrig led ved Afstaaelsen og har lidt ved Styret dèr, det uudholdelige Savn af det Tabte, for hvis Generhvervelse man havde været rede til de allerstørste Ofre, af Kolonier, af indgaaede Alliancer og Ententer, og for hvis Generhvervelse man nu alene har ført Krig. Han anvender for at paavise Tabets Uhygge Lignelsen med den afhuggede Haand, som dog ikke rammer helt eller godt, da det ikke lader sig gøre, efter 44 Aars Forløb at faa en afhugget Haand til paany at gro fast, end ikke lader sig gøre umid-

delbart efter Amputationen. Desuden forestiller man sig vanskeligt, at Nogen martrer en afhugget Haand.

Om Lignelsen slaar mere eller mindre til, er dog visselig en saare ringe Ting. Men hvad der ikke er ligegyldigt, tvertimod forbausende, er at en videnskabeligt dannet Franskmand, tilmed en, som med Forkærlighed tænker politisk, er saa uvidende om Danmarks nyere Historie, at han gør sig de største Anstrengelser for at forklare en Dansk, hvor usigelig pinligt det er for et Land at faa sig et Omraade fravristet, der sprogligt og historisk tilhører det. Han synes da aldrig at have hørt Tale om Danmarks Krige for Slesvig, aldrig at have skænket Danmarks nuværende Stilling til Nordslesvig en Tanke. Han kender da heller ikke til, at medens Elsass blev fransk under Ludvig XIV, var Slesvig fra Oldtiden dansk. Vi vidste, at Franskmændene er bedre inde i deres eget Lands Historie end i andre Landes, men alligevel overrasker en Uvidenhed som denne.

I et underordnet Punkt med Hensyn til Elsass-Lothringens Afstaaelse har Hr. Dauville ikke Ret. Det er naar han bruger Udtrykket derom: „Bismarck greb os i Struben.“ Bismarck var uden Skyld i Elsass-Lothringens Annexion som han var uden Skyld i at Danmark mistede Nordslesvig. Det har øjensynligt, som hans nu for-

glemte Brev til Blixen-Finecke beviser, været hans Hensigt, i Fald man gjorde Blixen til Udenrigsminister, at ordne Spørgsmaalet om Hertugdømmerne uden Krig og saaledes, at Danmark ikke mistede nogen dansktalende Landsdel. Endnu paa London-Conferencen kunde Danmark have faaet Nordslesvig, ifald det ikke selv i Haab om bedre Vilkaar havde vraget det. Hvad Elsass-Lothringen angaar, da kæmpede Bismarck efter den fransk-tyske Krig den samme haardnakkede Kamp imod Moltkes og Militærpartiets Erobringslyster, som han havde kæmpet efter Østerrigs Overvindelse.

Ved Freden i Prag lykkedes det ham at sætte sin Vilje igennem, saa ingen Del af Østerrig og ingen Part af Bayern blev føjet til Prøjsen. Efter den tysk-franske Krig gjorde han ildfuldt gældende, at Elsass-Lothringens Tilknytning til det tyske Rige maatte befrygtes i Løbet af et Halvhundred Aar at ville føre til ny Krig, men her lykkedes det ham ikke at faa Kejseren paa sin Side, da Moltke og de øvrige Hærførere ivrede mod, at Pennen skulde overlade Fjenden, hvad Sværdet havde fravristet ham.

Tabet af Elsass-Lothringen er visselig fra først af ikke blot blevet følt som en Sorg og en Svækkelse, men som et Symbol paa Frankrigs Fald fra den herskende Stilling paa Europas Fastland. Imidlertid overser Hr. Dauville, at det store

Kolonirige, Frankrig siden 1871 har erhvervet, noget bødede paa Tabet, og at der var en Tid, da selv dette dybe Saar af den yngre Slægt ikke mere følte uden som Ar.

Beviset foreligger i en Enquête, *Mercure de France* i 1898 lod foretage, og som røbede, at kun de Gamle, der havde været voxne i 1870, eller endog deltaget i Krigen, saa hen til de to tabte Provinser med stadigt brændende Savn.

Den udmærkede franske Tænkter *Clemence Royer*, Darwins Oversætterinde, skrev:

Elsass og Lothringen er blevet tagne fra os, som vi har taget dem, med Krigens Ret. Vi kan tage dem tilbage. Man vil da atter tage dem tilbage fra os. Det bliver endeløst. Hvad andet vinder Provinserne derved end at blive endnu to Gange hærgede af Krigen! Og kan vi her støtte os paa Fællesskab i Afstamning eller Overlevering? Fra Romertiden af er Elsass et tysk Land. Det har ikke en Gang været besat af Frankerne. Under Merovingerne udgjorde det en Del af Allemanien eller Schwaben, hvis Mundart det endnu har bevaret.

G. Montorgeuil:

Dagen efter Nederlaget er Gengældelsestanken ædel og smuk, bidrager sit til Genoprejsningen; efter en Fjerdedel af et Aarhundrede er den angribende Holdning kun en Attitude, mere latterlig end stor. Krigen til Generobring af Elsass og Lothringen kan nogle gale Mennesker ønske sig og talrige Hyklere raabe paa. Folket vil ikke vide af den; det vilde forkynde sin Mening rent ud, ifald man ikke havde skræmmet det derfra. Men det røber, hvad det ikke aabent udtaler.

De dengang yngre Forfatteres Samstemning er overraskende:

Brødrene Paul og Victor Margueritte (hvis Fader blev dødeligt saaret ved Sedan og af hvilke Paul i disse Dage har udgivet den lidenskabelige Bog *Contre les barbares*):

Hos dem, der har oplevet Krigens Feberdage, vil Erindringer om den holde sig; hos de andre vil den udviskes. Man kan allerede med Sikkerhed forudse det Øjeblik, da Sedan og Metz ikke vil sætte Sindene i Bevægelse paa anden Maade end som Waterloo gør det eller Paris's Erobring ved de allierede Hære 1814.

Ferdinand Herold:

For at der skulde kunne udbryde en fransk-tysk Krig maatte noget saa urimeligt ske, som at Elsass-Lothringen rejste sig i Oprør mod Kejseren. Og selv da, hvordan skulde i Grunden den franske Regering logisk kunne gribe ind, den som har opretholdt Abdul Hamid i Armenien og Regentinden af Spanien paa Kuba?

Francis Jammes (allerede da højt anset lyrisk Digter):

Der er ikke en fransk Bonde, der tænker paa at generebros Elsass. Borgeren vil ikke slaas. Kunstneren vilde Krigens kun forstyrre. Den Eneste, som gerne gik med, er den aldeles elendige og udslidte Arbejder, der tuberkuløs og alkoholiseret ved Morgengry i Kulden slentret afsted til Arbejdspladsen, hvor Kapitalistens Krav, Opsynsmandens Skældsord, og Fald fra Stigerne venter ham.

André Lebey:

Da vi er blevne slaæede, og det efter at vi selv havde

erklæret Krigen, saa er vi nødte til at finde os i Sejrherrens Betingelser. Man svarer strax paa en Lussing. To Dage efter er det for sent. Vi tænker altid paa Elsass; vi klager endog; ved Desserten løfter vi i Familiernes højtideligt Champagneglasset til dets Ære; ved Idrætsfesterne pynter vi gerne Festtalernes Lyrik med de sorte Huebaand. Men det er Alt.

Remy de Gourmont (Medstifter af den ny *Mercure de France*, højt anset Forfatter og Digter):

Forsoningen er øjensynlig. Tyskeren er ikke længer en Fjende. Den Dumhed at kalde Tyskland for *Arveffenden*, forekommer nu kun i Aviser, der troer derved at vinde den offentlige Mening for sig. Men den offentlige Mening holder ikke dèr.

Camille Mauclair (højt anset Forfatter og Journalist):

Revanchen er nu kun Valgflæsk, har tabt al Agtelse, da Boulangismen klikkede, ved de Ledendes Udygtighed og Generalernes Mangel paa Autoritet, for os Skribenter tillige ved den taabelige Litteratur, som Fædrelandet har avlet.

Henri de Regnier (nu som anerkendt Høvdning for den yngre Digterskole Medlem af Akademiet) skrev:

Jeg troer, at Spørgsmaalet Elsass-Lothringen især berører Nationalforfængeligheden. Indlemmelsen af de to Provinser i Tyskland er et Bevis paa vor øjeblikkelige Underlegenhed den Gang, og Erindringen piner os derfor. Saa- ret vilde læges ogsaa uden nogen Tilbagegivelse, ifald Nationalstoltheden blot paa anden Maade fik Oprensning.

For sytten Aar siden knyttede jeg til Gengivelsen af disse Ytringer adskillige Overvejelser. Jeg viste, at disse Udtalelser ikke kunde forbause nogen opmærksom Iagttager af fransk Aandsliv. Da den almenkendte og højligt yndede François Coppée i Bladet *Le Journal* (22. Juli 1898) havde skildret den Nødstilstand, som en Række af Uvejr havde fremkaldt i Elsass, i bevægede Ord havde appelleret til det franske Folks Broderfølelse for at afhjælpe Nøden og havde aabnet en Subskription, kom der aldeles Intet ind. Netop dette var Anledningen til *Mercur de France's* Rundspørgsmaal; man søgte efter Grunden til, at Coppée's patriotiske Op- raab havde gjort en saa fuldstændig Fiasco. Hadet til England havde desuden paa den Tid, i Fashoda-Aaret, voxet sig saa stærkt, at det næsten havde afløst Hadet til Tyskland. Og allerede da betonedede jeg for min Del med de selvsamme Ord, Hr. Dauville nu anvender, at man i de højere Kredse jævnlig hørte de Ord: „Ikke Tyskland, men England er Arvefjenden“. Rivaliteten i Afrika og Asien, særligt Forholdene i Ægypten og ved Niger holdt Frankrigs Forbitrelse mod England vaagen. Arbejderstanden vilde dengang, hvad enten den var socialistisk eller anarkistisk, intet høre om Nationalhad til Tyskland, men betragtede de tyske Arbejdere som Brødre. Jeg skrev dernæst: „Videre har

det været enhver nogenlunde skarpsynet Rejsende paafaldende, hvilken underlig Ømhed for Tyskland eller Begejstring for Tyskland der i Frankrig tidt findes blandt de Dannede. Sværmeriet for Richard Wagner, der i Frankrig er stærkere end i noget andet Land, har været en umaadelig Udbreder af Tyskhed. Paafaldende er f. Ex. den Lyst, de Unge, som kan det, har til at snakke Tysk.“

Jeg tænkte ved den sidste Sætning især paa Léon Daudet, den nu mest fnysende Chauvinist i Frankrig, som et Par Aar forinden i sin Faders Hus greb enhver Lejlighed til at tale Tysk. Han tiltalte ogsaa oftere mig paa Tysk og fik Svar paa Fransk. Nu har han overskældt mig som ikke fransk nok.

Det er da heller ikke gaaet i Glemme, at under Dreyfus-Processen de franske Generaler uden Modsigelse og med den hele nationalistiske Presses Understøttelse nærrede den mest uforbeholdent ytrede Uvilje mod Krig med Tyskland og betegnede det at føre den franske Hær mod den tyske som det at føre den „til Slagterbænken“. Under den haarde indre Strid, i hvilken „Nationalismen“ tilsidst idetmindste tilsyneladende laa under, blev Tanken om Revanchen bekæmpet, og for Flertallet af Franskmænd stod Deroulède, dens Talsmand, efterhaanden som en halvt eller helt komisk Person. Det er

først efter sin Død, at han er blevet Nationalhelt.

Men det er overhovedet først i de sidste Aar, at den som jævnlig besøgte Frankrig, i Sindene kunde spore, hvorledes med den stigende Tillid til Hæren Tanken paa Tilbageerobring af det Tabte dukkede op som en Opgave og en Pligt. Nationalismen, som formelt var overvunden, var i Virkeligheden sejrrig over hele Linjen; den nykatolske Bevægelse smeltede sammen med den nationale, og den ungdommelige Begejstring fik et saa skønt og rørende Udslag som i Ernest Psichari's *L'Appel aux armes*.

Det var ikke mange Aar siden, at Madame Adam i sine Livserindringer bittert havde bebrejdet Gambetta og hans Efterfølgere Opgivelse af Revanchen. Nu læa denne Mangfoldige paa Sinde, og med nogen Forundring har jeg, som formodentlig Hr. Dauville, i *Mercure de France* for Maj 1915 set det negtet af Hr. P. G. La Chesnais, at der i de sidste Aar har hersket en krigersk Aand i Frankrig som i Tyskland.

VI

At den overophedede Nationalfølelse ikke udelukkende er paa tysk Side, viser det selvsamme Hefte af det nævnte franske Tidsskrift. Deri har Hr. Léon Bloy skrevet om *Jeanne d'Arc og Tyskland*. Man har med god Grund i Frankrig som

i England og Belgien følt sig harmfuld over de nyeste tyske Krav paa at sætte tysk Kultur lig med Civilisation overhovedet og over al anden Civilisation. Men hvilken tysk Skribent er paa sit Fædrelands Vegne gaaet videre end Hr. Léon Bloy gaar paa Frankrigs?

I hans Afhandling hedder det f. Ex.:

Efter Israel, der ved en berømt Forret blev kaldt Guds Folk, har der ikke paa Jorden været noget Folk, Gud har elsket saa højt som det franske. Forklare det hvo som kan. At betegne denne Nation som den skønneste eller den mest ædelmodige af alle Nationer — hvad den forøvrigt ubestrideligt er — tjener til Intet, da disse guddommelige Fortrin netop maa være den Foretruknes Løn. Guds Forkærlighed kan kun retfærdiggøres ved hans Forgødtbe- findende, der er helt igennem og paa tilbedelsesværdig Maade udforskeligt. Frankrig er i den Grad det første Folk, at alle de andre, hvorledes de end er, maa anse deres Lod for hæderlig, ifald de faar Lov til at æde dets Hundes Brød

Det fuldstændige, det ensartede Frankrig, det hvis Geografi var forblevet den samme i 300 Aar, var nødvendigt for Gud, fordi han uden det ikke vilde have været og ikke vilde være Gud paa fuldstændig Maade. Hvilke end Frankrigs Utroskaber eller Forbrydelser har været, og hvor skrækelig end Udsoningen af dem vil blive, Gud vil ikke til- lade, at Frankrig bukkes under, da han har Brug for det til sin egen Hæder, og de smudsige Lutheranere, som for snart et halvt Aarhundrede siden lemlæstede det, vil blive tugtede med en Strenghed, som Ingen kan forestille sig.

Det tør vel betragtes som givet, at faa tyske

Professorers Højhedsvanvid paa den tyske „Kulturs“ Vegne er gaaet til den Yderlighed, at Europas Nationer burde anse deres Lod for god og hæderlig, om de turde dele Brød med Hundene i Tyskland.

Nationerne har i vore Dage meget at rose sig af og lidet at lade hverandre høre. De er hver for sig Europas ypperste Folk, og ifald Gud kender sin Pligt, giver han det paagældende Folk Sejren. Gør han det ikke strax, beroer det formentlig paa, at Folket har forsyndet sig imod ham, og som streng om end kærlig Fader er han nødt til at straffe nogen Tid. Set med franske Brillen afskyer han imidlertid tysk Barbari, set med tyske elsker han tysk Kultur og beskytter særligt Huset Hohenzollern. Saavel Frankrig som Tyskland er i deres Talsmænds Bevidsthed hans udkaarne Lande, Incarnationer af hans Væsen paa Jorden. Ved at vise sig unaadig mod et af dem vilde han handle sig selv imod og vække Tvivl om sin Almagt eller om selve sin Tilværelse. Begge kan han imidlertid ikke begunstige, og den Almægtige gennemgaar for Tiden en Periode, hvor han fra flere Sider maa høre Udbrud, der bevæger sig fra bitre Bebrejdelser til nærgaaende Angreb.

En almindelig Dødelig bør da ikke beklage sig over, at det gaar ham som ringe Menneske

ilde i de kæmpende Staters Omdømme. Men han har Lov at paavise det og at hævde, hvor grundløse Angrebene er, eller rettere hvilken Ukyndighed der ligger til Grund for dem. Efterat Hr. Clemenceau paa en krænkende Maade havde afbrudt den politiske Diskussion med mig, istemmede det store Blad *Le Temps* hans Afvisning og fandt i en irriteret Artikel mit Væsen „usammenhængende“. Jeg selv har ikke læst denne Artikel; men det Nummer af *Mercure de France* som har givet Hr. Dauville Anledning til hans Brev, lærer mig, at Bladet „simplen har bebrejdet mig, hverken at have Kærlighed til Sandheden eller Mod til at sige den.“ Hr. La Chesnais føjer til Citatet disse Ord: „Ifald en Avisartikel formaede at paavirke ham saaledes, at den gjorde ham til Fjende af Frankrig, saa kunde man ikke gribe det bedre an for at opnaa dette Resultat.“

Min Kærlighed til Frankrig gaar for dybt til at paavirkes af taabelige Avisartikler; alligevel er det haardt nok, naar man et Liv igennem i Gerning har bevist en ikke ganske almindelig Indsigt i et Lands og Folks historiske og kunstneriske Forhold, og naar man i et halvt Aarhundrede har været en Talsmand for dette Folk, hver Gang det blev nedsat og uretfærdigt angrebet, da af Venner, man stode paa (i Kraft af uskyldige og følte Ord, som forvrænges til

det modsatte af deres Mening) at se sig lagt for Had overalt i dette Folks store Almenhed, der mangler enhver Betingelse for selv at kunne dømme.

Skønt Hr. La Chesnais' Velvilje er betinget og han ganske urigtigt meddeler, at hvad jeg har skrevet om Frankrig er mindre voluminøst end hvad jeg har skrevet om England og Tyskland, er det mig dog en Tilfredsstillelse, at han har havt den ærlige Vilje til at forstaa. Endnu taknemmeligere er jeg Hr. Edouard Herriot, den udmærkede Maire i Lyon, fordi han har udtalt sin Forvisning om, at jeg i denne kritiske Tid ikke er bleven mig selv eller mine Idealer utro.

Da den europæiske Presses Repræsentanter for nogle Aar siden besøgte Danmark, tog de paa Skodsborg hinanden i Hænderne og om-dansede i en Rundkreds Hr. Alberti, medens den samlede „Verdenspresse“ med Begejstring sang de træffende Ord: *He is a jolly good fellow*. Det var et Symbol. Verdenspressen lagde ved denne Lejlighed det psykologiske Skarpblik for Dagen, den altid, saavel i Ros som i Dadel, aabenbarer overfor nordiske Personligheder og Forhold.

FRANSKE SKOLEDISCIPLER
FÆDRELANDSKÆRLIGHED

(April 1916)

FRA Eleverne i den øverste Klasse i Skolen
Henri Quatre i Paris, har jeg modtaget
følgende Brev, skrevet paa et fortræffeligt om
end lidt ufuldkomment Dansk, hvis Ordlyd og
Retskrivning her er bevaret:

Lycée Henri IV
Paris V

Den 9. Marts 1916.

Højstagede Mejster

Kanske vil De tilgive os, om vi nu kommer
og beder om Deres Hjælp, men vi har tænkt,
De vilde inte afvise os.

Vi, Elever af Filosofi Klasse i Lycée Henri IV,
Paris, har adopteret en liden Pige, hvis Fader
har given sit Liv, idet han kæmpede for vort
Fædrelands Frihed og Uafhængighed. Men vore

Subsidier er ikke tilstrækkelige til at vi kan forvare hende fra Sorg og Nød, og vi har besluttet at arrangere et Lotteri, hvars Indtægter skulde gøre det muligt for os at fortsætte at hjælpe.

Da vi véd at De er længe siden en hengiven og trogen Ven af vort Fædreland, har vi troet vi kunde henvende os til Dem og bede om Deres hjælp. Vi haaber, De vil indsé af hvilken Vikt det skulde være for os, om vi kunde have Glæden at se blandt vore vakkreste Vinstere en Bog af Dem, som De skulde have været saa god at forsé med Deres egenhændige Navnetræk.

Med vor hjertelige Tak paa Forhaand forbliver vi

Deres ærbødige

Aurélien Sauvageot

Formand i Organisationskomitéen

F. H. Crouslé,

Sekretær.

R. Fébus.

Jeg vil naturligvis ikke vægre mig ved at sende de unge Mennesker den ønskede Bog; men den Sum, den kan indbringe dem, vil nødvendigvis være minimal. Det har forekommet mig, at for Danmarks Æres Skyld burde den ringe Gave suppleres med et Tusind Francs,

og jeg haaber med Bistand af det kjøbenhavnske Publikums Velvilje at kunne indvinde dem ved et Foredrag om et fransk Æmne.

Tirsdag den 4de April Kl. 8 vil jeg derfor i Koncertpalæets store Sal holde et Foredrag om *Voltaire som verdenshistorisk Skikkelse.*

EN APPEL

(Maj 1916)

ENHVER af de kæmpende Stormagter hævder, at den Krig, den fører, er Nødværge. Alle er de overfaldne; alle kæmper de for deres Eksistens. For Alles Vedkommende er Myrderiet Nødværge, som alle Løgne er Nødløgne. Men da ingen af Magterne altsaa har attraaet Krig, saa lad dem slutte Fred!

Efter snart 22 Maaneders Krig synes Freden imidlertid fjernere end nogen Sinde. Det gælder for alle de kæmpende Magter om først at føre Civilisationen til Sejr, hvilken Civilisation enten benævnes aandelig Overlegenhed eller Retten eller Friheden eller den civile Aand modsat Militarismen.

Civilisationen! Den første Frugt af denne Civilisation har været, at den sandhedsdræbende russiske Censur har bredt sig over Jorden. Den næste den, at vi er vendt tilbage til Menneskeofringernes Tid. Kun at man i den barbariske

Oldtid myrdede en fire eller fem Krigsfanger hvert Aar som Ofre til en frygtet Guddom, medens man nu ofrer fire eller fem Millioner Mennesker til de Afguder, man tilbeder.

Lamennais har skrevet: „Satan indgav Folkenes Undertrykkere en djævelsk Tanke. Han sagde til dem: „Tag i hver Familie de kraftigste Mænd og giv dem Vaaben! Jeg skal give dem to Afguder, som de skal kalde Ære og Troskab, og en Lov, som de skal kalde pligttro Lydighed. De skal tilbede disse Afguder og blindt underkaste sig denne Lov.“

Vi følger denne Kamp imod Militarismen, under hvilken Militarismens Tvang har bredt sig til den eneste Stat, der havde holdt sig fri af den, og under hvilken allevegne den civile Magt sættes ud af Spillet — denne civile Magt og Aand, for hvis Overherredømme over den militære der i et Aarhundrede er blevet kæmpet.

Vi følger denne Kamp for Friheden, under hvilken af Frihedens Talsmænd som af Magtdyrkerne hver Skibsladning opbringes og hvert Brev aabnes, endog ethvert Privatbrev imellem to Neutrale.

Vi følger denne Kamp for en højere Kultur, under hvilken Tyskland har traadt Belgien under Fødder, Østerrig-Ungarn Serbien, England Grækenland, Rusland Østprøjsen og Polen — denne Kamp for Retten, under hvilken Retten allevegne

er sat ud af Kraft og Statshensynet traadt i dens Sted — denne Kamp for de mindre Staters Uafhængighed, under hvilken denne Uafhængighed fra begge Sider krænkes, tilsidesættes, afskaffes.

I de krigsførende Lande attraar Hærene naturligvis først og fremmest Sejr, men stærkest attraar de Fred. Den civile Befolkning stønner allevegne efter Fred. Regeringerne, som sidder højt til Hest, slaar Sporerne i den trætte Hests Sider.

Ønsket om Fred tør ikke komme til Orde.

I de nevtrale Lande føler Opinionen sig ikke berettiget til at udtale sig for Fred. Den offentlige Mening staar mest paa Sypige-Standpunktet, den „holder med“ den ene eller den anden af de stridende Parter og glemmer derover at lægge sit Lod i Vægtskaalen for Freden.

Blandt de nevtrale Magter er der én, som har større Betydning end alle de andre tilsammen. Foretrækker de amerikanske Fristater at tjene Penge ved Krigen fremfor at anvende sin Indflydelse paa at stifte Fred? Er der overhovedet Ingen, som er for Fred, undtagen sund Fornuft og sund Følelse?

Det Fredsraab, som snart vil løfte sig i alle Stater, kaldes fejgt. Men hvis Menneskene tier, saa vil Stenene tale. Ruinernes Stene raaber paa Fred, ikke paa Hævn. Og hvor Stenene

tier, der raaber Marker og Enge, vandede med Blod, gødede med Lig.

Hele Jorden staar nu under Skadefrydens Herredømme. Den eneste Glæde er den ved i Selvbevarelsens Interesse at tilføje Ondt. Man torpederer med Held. Man bombarderer med udmærket Resultat. En enkelt nedskyder sin tyvende Flyvemaskine. Og der jubles. Spørger nogen: Hvor kan I juble? saa svares med den Sætning, man hykkelsk har fordømt som jesuitisk, stemplet som djævelsk: Øjemedet helliger Midlet.

Grusomheden er blevet Pligt, Medfølelsen Landsforræderi.

Tyskerne døjer Sult og Nød. De Allierede nyder det. Belgere og Serbere kues og knægtes. Tyskere og Østerrigere nyder det.

Polakkerne sulter, Jøderne er nedsunket i grænseløs Elendighed. De Kæmpende er ude af Stand til at raade Bod paa Ulykkerne.

Alle de Krigsførende er stolte af deres Mænds tapre Vovemod og heltmodige Udholdenhed. Begge Parter hævder, at hos Modstanderne er de laveste Lidenskaber sluppet løs, og begge har desværre Ret.

Centralmagterne erklærer, at de vil Fred. Men man ser ikke, at de vil ofre noget for at opnaa den. De vil lamslaa deres Fjender, saa Freden kan blive varig.

De Allierede vil ingen Fred, førend „den definitive Sejr“ er vundet : før de har opnaaet, hvad de i snart to Aar forgæves har attraaet, og hvad de ikke nu synes nærmere ved at naa. Men ogsaa de vil lamslaa, før Freden sluttet.

Hvad der end sker, hvilke Slag der end vindes eller tabes, hvor værdifulde Skibe der end sænkes, hvilke Luftskebe der end nedskydes, hvor mange af de kæmpende Magters Mænd der end dræbes eller saares eller fanges, et eneste er vist: Alt maa ende med Vaabenstilstand og Forhandling.

Hvorfor da ikke nu begynde at forhandle? Det tager sig ikke ud, som var der noget at vinde ved yderligere Myrderier. Freden er den Sibylle, hvis Bøger : hvis Skatte maa købes, men som bliver færre og dyrere for hver Dag, som gaar.

Vi véd det: Vi skal oppebie Knusningen. Men det bliver ikke til noget med Knusningen, kun med Massemyrderiet. Ingen af de to kæmpende Grupper lader sig knuse.

Og siger man, at man ikke vil knuse Tyskland, kun dets Militarisme, saa er det, som man ikke vilde beskadige Pindsvinet, kun rive dets Pigge ud.

Begge Parter vil holde ud til „the bitter end“. Hver Dag bliver den bitrere. Hvad der kan vindes ved at opsætte Fredsforhandlingerne, det

tabes mangfoldige Gange ved Krigens Forlængelse.

Det er, som var ingen anden Afgørelse af menneskelige Stridigheder og menneskelig Kappelstrid mulig end den ved Miner og Granater.

Hvad vil Fremtiden dømme? At der i vore Dage i hele Evropa ikke gaves én Statsmand. Med én stor Statsmand paa hver af Siderne var Verdenskrigen aldrig brudt ud. Med én stor Statsmand paa den ene af Siderne havde Krigen ikke været et Aar. Saa tog Generalerne Magten fra Statsmændene.

Fremtiden vil sige: Hin Tid var én, hvor man betragtede Religionskrigenes Tidsalder som barbarisk, og hvor man ikke forstod, at Nationalitetskrigene var værre. Hin Tid var én, der betragtede Kabinetsskrige som forældede og ikke begreb, at Handelskrige var endnu mere raa. Religionskrigenes Historie var en uhyggelig Farce. Verdenskrigenes Historie er en enfoldig Tragedie.

Krigen skulde helst ende uden altfor haard Ydmygelse for nogen af de kæmpende Parter. Ellers vil den Ydmygede kun pønse paa næste Krig. Og det bør huskes, at den Ydmygelse, der tilføjes Fjenden, erstatter intet tabt Menneskeliv.

Ethvert Menneskeliv er en Værdi. Men Menneskene er jo ikke ens. Den Trøst er ikke

stor, at vi tabte kun tusind Mand, Fjenden ti Tusind.

Ingen véd, om der ikke blandt de Tusind var Den, der vilde være blevet sit Lands Ære og hele Menneskehedens Velgører gennem Tiderne.

Der kan have været en Shakespeare eller en Newton, en Kant eller en Goethe, en Molière eller en Pasteur, en Kopernikus, en Rubens, en Tolstoj blandt de Hundredtusinder af tyveaarige Englændere, Tyskere, Franskmand, Polakker, Belgere, Russere, som er faldne.

Hvad betyder Flytningen af et Grænseskel, Vindingen af en Provins mod Tabet af en saadan Personlighed! Vindingen er foreløbig, Tabet uopretteligt. Vindingen er en enkelt Stats, Tabet er Menneskeslægten.

Enhver ser, hvorledes under Krigen Menneskehedens Formue svinder, saa til sidst Ingen vil kunne betale Krigsomkostninger. Men Tabet af menneskelige Værdier, den alvorligste Fattiggørelse, regnes end ikke med.

Hvad vi oplever, er, at den hvide Race selv tilintetgør Forestillingen om dens Overlegenhed i sorte, brune og gule Menneskers Sind. Den har anvendt deres Hjælp, har prist dem for deres Nedslagtning af Hvide. Hvor kan det andet end hævne sig!

Evropa begaar Harakiri til Bedste for Japan,

og Asiens lærenemme og haardhændede Fremtidsfolk iagttager sandsynligvis det gamle Europas Selvmordsraseri med adskillig Forundring og ikke ringe Tilfredsstillelse.

De Krigsførendes Presse har opfattet sit Hverv som det at hidse Forbitrelsen og derved Begejstringen. Den burde betænke, at det ødelæggende Had, der saaledes er fremkaldt, længe vil overleve Krigen og med Nødvendighed vil af føde nye Krige. Jo længere Krigen endnu varer, des kortvarigere bliver den kommende Fred.

SVAR TIL MR. WILLIAM ARCHER

(Juni 1916)

I. Moral eller Politik?

Kære Mr. William Archer

FØRST og fremmest Tak for den Tone, De har anslaaet i Deres Imødegaaelse af mine Meninger; den viser mig, at vor Uenighed angaaende vigtige saglige Spørgsmaal ikke vil gøre Skaar i vort mere end tyveaarige venskabelige Forhold. Jeg er i Deres Gæld for mangfoldig Belæring; jeg har altid sat den højeste Pris paa Deres Dømmekraft; og Deres Karakter, som er uden Lyde, har indgydt mig en Beundring, som Deres aabne Brev til mig ikke har rokket.

Tillad mig en rolig og lidenskabsløs Udredning af min Grundsynsmaade, i hvilken De, saa godt De i visse Maader kender mig, ikke er trængt ind. Men lad mig først have Lov til at give et Hjertesuk Luft over at møde saa ringe Forstaaelse ikke blot i Tyskland, der begyndte

Angrebene paa mig, men i Frankrig, Rusland, England, hvor de er blevne fortsatte og varierede. Jeg har — paa Grund af en vis Etos uden Patos — ganske forsømt Lejligheden til at indynde mig som populær Figur hos nogen af de stridende Parter.

Fra det 16. til det 18. Aarhundrede inclusive var det Skik, at Tænkerne i Landene satte deres Ære i at søge Sandheden uden Hensyn til nationale Fordomme og Lidenskaber, uden at smittes af Synsmaaderne omkring dem. Thi allerede i Renæssancetiden og i Oplysningstiden opfattedes enhver Krig som en Kamp mellem Ret og Uret, Sandhed og Løgn. Ethvert af de kæmpende Folk betragtede da som nu sin Sag som den ubetinget gode.

I Oehlschlägers *Aladdin* forekommer dette Replikskifte før Aladdins Tvekamp med Hindbad:

Aladdin! Himmel! Hvad er det, du vover?

Sandhed mod Løgn, det Gode mod det Onde.

Dette sidste er den Dag i Dag begge de to kæmpende Parters Løsen. Krigen er for begge de stridende Magtgrupper en hellig Krig. I Krig tages ubetinget Parti. Retten er helt paa Fædrelandets Side, Uretten paa Fjendens.

Det godtgøres fra begge Sider paa den Maade, at man af Begivenhedernes og Handlingernes

uhyre og sammenfiltrede Forvikling udriver et enkelt Led, og saa almindeliggør Tilfældet.

I England greb man fra først af i den complicerede Verdenskamp det Moment, hvor Uretten utvivlsomt var paa Tysklands Side: Krænkelsen af Belgiens Neutralitet, Overvældelsen af det lille, tapre og ulykkelige Folk, og drog en almindelig Slutning deraf, som overbeviste En om, at England og dets Allierede kæmpede for Traktaters Hellighed og smaa Nationers Ret og for disse høje Formaal alene.

Tyskerne havde imens foretaget en ganske lignende Aandsbevægelse. De betragtede oprindeligt Indrykningen i Belgien som en *beklagelig* Nødvendighed; senere ansaa de det, paa Grundlag af gamle, frugtesløse Forhandlinger mellem England og Belgien, hvorunder en engelsk Officer ytrede sig hensynsløst, for bevist, at eventuelt vilde England ikke have betænkt sig paa, ogsaa uden Belgiens Samtykke, at landsætte Tropper i Landet. De selv havde altsaa handlet ret.

Man skulde tro, at rettænkende og fintfølede Undtagelser i det tyske Folk dog maatte føle sig nedslaaede og beskæmmede ved tysk Brutalitet og Grusomhed i Belgien. Men nej! Naar man vil have Mænd til med god Samvittighed at myrde eller lemlæste Andre, saa maa man altid først bibringe dem Troen paa Modstandernes Skurkagighed. Dertil tjener Ophidselsen af det

nationale Had. Belgierne havde forsvaret sig, ogsaa civile Belgiere havde flere Gange løst Skud. Det blev gjort til almindelig Skændselsergning. Selvopholdelsesdriften avlede en Række grusomme Forholdsregler, og disse affødte en Række Anklager mod Belgierne, de stak Øjnene ud paa saarede Tyskere, skar Hænderne af dem. De var da saa nederdrægtige, at alt var tilladt imod dem.

Saaledes gik det til, at det i alle Nevtrales Øjne oprørende Indfald i Belgien ikke voldte tysk Samvittighed ringeste Bekymring.

For Tyskerne var den virkelige Fjende fra først af Rusland. Tyskerne mindede om Ruslands Forfatningsprængning i Finland, om dets mangeaarige, grusomme Undertrykkelse af Polen, om dets Nedbrydning af Persien, og da tilmed de Tyske utvivlsomt var Russerne langt overlegne i Kundskab til Læsning og Skrivning, i Renlighed og Orden, i Embedsmands-Hæderlighed, i Universitetsdannelse og i Agerbrug, Handel og Industri, kom de hurtigt til den klippefaste Overbevisning, at de i denne Krig repræsenterede Civilisation mod Barbari, ja, at de foretog en Art Befrielseskrig for de smaa Nationaliteter, Jøderne, hvem Rusland indespærrede i Ghettoer, Finnerne, hvem Russerne gjorde retløse, Polakkerne og Balterne, hvem de undertrykte, Georgierne, Ukrainerne, Hviderusserne,

hvem de mishandlede. Som Englænderne erklærede det for deres Forsæt at tilintetgøre den tyske Militarisme, saaledes drog Tyskerne da i Felten mod den russiske Czarisme og den Militarisme, der var Czarismens Udtryk.

Som Englænderne udrev et enkelt Led, Overfaldet paa Belgien, af den historiske Complex, saaledes udrev Tyskerne Kampen mod Rusland, og saá i Rusland pludselig den Magt, der var og handlede barbarisk, medens de i et fuldt Aarhundrede havde set hen til Rusland som Vennen og Forbundsfællen, de sunde konservative Idéers Repræsentant.

Til Gengæld er det højst betegnende, at naar Sir Edward Grey i Krigens Begyndelse forsvarede sin Politik i Underhuset, klamrede han sig til Venskabet med Frankrig og til Harmen over Belgiens Skæbne, sagde derimod ikke et Ord om Rusland, skønt Spændingen mellem Østerrig-Ungarn og Rusland netop var Oprindelsen til Krigen. Frankrig blev jo kun angrebet af Tyskland som Ruslands Forbundsfælle og var blevet udenfor Spillet, om det havde ladet Fællesskabet med Rusland falde. De, kære Mr. Archer, gør Sagsammenhængen altfor simpel, naar De sammenligner den ene af de kæmpende Grupper med en Morder, der bevæbnet til Tænderne overfalder og udplyndrer en sagesløs og uforberedt Mand, og som nu gribes med Lommerne

fulde af Skrifter, der erklærer Drab for en religiøs Handling og Røveri for en hellig Pligt.

Selvfølgelig var Krigens Udgangspunkt Østerrig-Ungarns brutale Ultimatum til Serbien, dets Uvilje til at nøjes med Serbiens overordentlige Indrømmelser og den meget sigende Hast, med hvilken det rykkede ind i det svagere Naboland.

Ja end mere: Da man — saa redebøn man ellers fra tysk Side har været med Oplysninger — vel har vogtet sig for at offentliggøre de mellem Berlin og Wien vekslede Depecher, og da intet fornuftigt Menneske et Øjeblik kan tro, at Kejser Franz Joseph erklærede Serbien Krig uden i fuld Forstaaelse med Kejser Wilhelm, saa kan der mellem tænkende Mennesker ikke herske Tvivl om, hvor den nuværende Verdensbrands *Udgangspunkt* er, eller om, hvem der kastede den Tændstik, der satte den umaadelige Høstak i lys Lue.

Ikke desto mindre er Krigen ikke opstaaet af en forholdsvis saa ringe Ting som Østerrig-Ungarns Straffe-Ekspedition ind i et lille Land, som det, paa dette Tidspunkt sikkert uden Uærlighed, erklærede blot at ville ydmyge, ikke erobre.

Krigen er det logiske Resultat af ti Aars lidenskabelige og rastløse Kappelstrid mellem Centralmagterne og Tremagts-Forstaaelsen. Det var Ruslands Kamp mod Østerrig-Ungarn om

Herredømmet paa Balkanhalvøen, der laa bag ved Overfaldet paa Serbien i Slutningen af Juli 1914.

Under den første Balkankrig var det en russisk Diplomats Intriger, i Kraft af hvilke Bulgarien forpligtede sig til, Side om Side med Serbien, af al Magt at krydse Østerrigs Planer. I 1912 saá Rusland fremad til en Krig mod Østerrig i en ikke fjern Fremtid, og stræbte at forene de slaviske Staters Tropper for at dele Østerrigs slaviske Provinser imellem sig og disse Stater. I Slutningen af 1912 forøgede Tyskland sin Hær, og Bethmann-Hollweg pegede hen paa Muligheden af en Kamp mellem Teutoner og Slaver.

Frankrig indførte som Følge deraf den treaarige Tjenestetid; Rusland udkastede et omfattende Program til militære Reforme, om hvilket *Times* skrev (3. Juni 1914), at det var „vel beregnet paa at gøre Tyskland nervøst“. Og Tyskland blev nervøst. Der kom Uro over den tyske Presse, der talte om russisk Militarisme som England nu taler om tysk.

Man mente i Tyskland, at Rusland vilde være færdigt med sine Forberedelser og Tilberedelser i 1916. Der var da ingen Tid at spille, hvis man ikke vilde opleve at se Slaverne opløse Østerrig-Ungarn. Det gjaldt om at bryde det slaviske Forbund, helst uden Krig med Rusland.

Og man nærede Haab om at kunne faa Forbundet brudt, Serbien kuet, uden at Rusland drog Sværdet, da dette ikke længe forinden uden Sværdslag havde fundet sig i Bosniens og Herzegowinas Indlemmelse i Østerrig, en Begivenhed, der dog maatte synes Rusland saare skæbnesvanger.

Hvorfor fik Tyskland Uret i den Antagelse, at Rusland heller ikke denne Gang vilde slaas?

Øjensynligt fordi Russerne vidste, hvad Tyskerne (underligt nok) ikke vidste, at de nu kunde regne sikkert ikke blot paa Frankrigs Samvirken, men paa Englands Understøttelse. Russerne forstod, hvad den tyske Regering ikke var klar over, at Tremagts-Forstaaelsen holdt anderledes og bedre sammen end Tremagts-Alliancen. Det russiske Ministerium havde draget den rigtige Slutning af den store Krigsskibs-Revy ved Portland kort før Krigens Udbrud. Sir Edward Grey stræbte vel af bedste Evne at hindre Verdenskrigen paa det bestemte Tidspunkt, hvor den begyndte; men han havde bundet sig og England ved ti Aars hemmelige Aftaler med Frankrig, ved syv Aars hemmelige Forhandlinger med Rusland. Hele den gamle Lære om den evropæiske Ligevægt førte ham desuden i Armene paa Østevropa.

Er Krigen nu saaledes ikke et Udslag alene af et pludseligt tysk-østerrigsk Overgreb, men

af ti Aars Kappelstrid mellem de to rivaliserende Stormagtsgrupper, saa er den desuden et lærerigt Udslag af de evropæiske Tilstande i Fredstid. Som i Heibergs *En Sjæl efter Døden* Sjælen med Forundring erfarer, at den allerede her paa Jorden har befundet sig i Helvede, saaledes vil mangen En maaske med Undren læse, at Evropa ogsaa i den foregaaende Fredsperiode befandt sig i latent Krigstilstand. Og dog er det saa. Ogsaa i Fred lægger Menneskene (som den Talende i Henrik Ibsens Digt) med Lyst Torpedo under Arken. Hele vort middelalderlige Samfundsliv er jo gennemsyret med Ufornuft indtil Vanvid — man tænke paa vore religiøse Tilstande og vort Opdragelsesvæsen — og med Uretfærdighed paa alle Omraader, paa det økonomiske Omraade som paa Kønslivets. Hver anden Afgørelse, der i Fredstid træffes, er et Udslag af gamle, længst forældede Fordomme.

Men fremfor Alt gælder det i Fredstid som i Krig, at den Stærkere allevegne sætter sin Vilje igennem. Det, at Magten i Længden bestemmer Retten, det er ikke noget, som Tyskland i Krigstid har Eneret paa. Det er, hvad der foregaar Evropa over, ogsaa i Fredstid. Og visselig ikke paa det politiske Omraade alene, i det hele sociale Liv. Krigen med al dens uhyre Brutalitet var kun mulig, fordi alle Forudsætninger for den var givne i Fredstid.

Da jeg i sin Tid fra mange Sider i Frankrig blev bestormet med Spørgsmaal og overøst med Anklager, hvorfor jeg ikke havde udtalt min *Indignation* over Louvain's og Reims's Skæbne, og da jeg gav det ærligt og oprigtigt mente Svar, at skulde jeg protestere, hver Gang min Retsfølelse og min menneskelige Medfølelse blev saaret, saa fik jeg *aldrig andet gjort*, saa mødtes jeg af det haanende Tilraab, om jeg maaske daglig oplevede Begivenheder, der svarede til Beskydningen af nevtrale Byer, til Straffedomme over en civil Befolkning? Mit Svar er Ja. Thi netop saadan er endnu den Dag i Dag Menneskelivet. Videre er Menneskeheden ikke kommet.

Da i sin Tid Lassalle havde forklaret Arbejderne, at Forfatningsspørgsmaal ikke er Retsspørgsmaal, men Magtspørgsmaal, og da der i den Anledning rejstes et Hyl imod ham, saa den prøjsiske Minister, Grev Schwerin, under Kammerets Jubel med Hensyn herpaa erklærede, at i den prøjsiske Stat gik Ret for Magt, svarede Lassalle i sit Flyveskrift *Magt og Ret*: I Fald jeg havde skabt Verden, saa er det højst sandsynligt, at jeg for en Gangs Skyld undtagelsesvis havde handlet i Overensstemmelse med Grev Schwerins Ønsker, altsaa saaledes, at Ret gik for Magt. Thi dette svarer ganske til mit sædelige Idéal og min aandelige Attraa. Desværre har jeg ikke været i det Tilfælde at

skabe Verden og maa derfor fralægge mig ethvert Ansvar, saavel Ros som Dadel, for dens virkelige Indretning.

Forskellen paa Lassalles Standpunkt og det nuværende Tysklands er den, at for tysk Opfattelse er det ikke blot faktisk, men ogsaa tilbørligt, ogsaa sædeligt, at der ikke er nogen anden Ret end den, Magten giver: Magt skaber Ret.

Tyskerne hykler ikke, som kæmpede de for noget andet end den Magt, der efter deres Opfattelse tilkommer dem. England og Frankrig derimod synes at svæve i den Indbildning, at de i Ledtog med Rusland kæmper for Frihed, Ret, Retfærdighed, de smaa Nationaliteters Ligestilling med de Store, alle Menneskehedens Idealer.

Det vilde være interessant, kære Mr. Archer, om De vilde oplyse os om, for hvilket Ideal det er, at Rusland for Tiden kæmper? Eller for hvilket *Ideal* England kæmper, naar det prisgiver saa mange tyske Smaabørn som muligt til Hungersdøden, naar det opretter Belejringsstilstand paa Irland, naar det tilintetgør Persiens Uafhængighed, naar det med Nationalitetens Navn paa Lærerne har overleveret et halvt Dusin smaa Nationer til Russifikation?

Eller for hvilket Ideal Frankrig og England kæmper, naar de strangulerer det lille Græken-

land for at gengive det stakkels Folk dets Handlefrihed?

Vi véd alle, at Storbritannien udmærker sig ved et ikke ringe Maal af politisk Frihed, som Tyskland er langt fra at have naaet. Vi véd, at der i Storbritannien gives et vist begrænset Frisind — ringest paa det religiøse og -seksuelle Felt — som forekommer hyppigere dér end i Tyskland. Vi Danske er ude af Stand til at elske Prøjsen — for at udtrykke mig mildt. Tre Tusind unge danske Nordslesvigere er faldne i en dem paatvungen Kamp for Fjenden mod Vennerne.

Prøjsens Regeringssystem i Slesvig har ikke kunnet stemme os til Kærlighed, om det end har indgydt os ogsaa andre Følelser end Harme, nemlig Forbavselse over Systemets umaadelige Dumhed, over den tyske Mangel paa Evne til den simpleste Psykologi i Behandlingen af et fremmed Element i Riget.

Men vi har studeret Englands Behandling af Irland syv Hundrede Aar igennem, vi sammenligner og tier, fordi der i England dog af og til bryder en Tilbøjelighed frem til at gøre Fortids Uret god.

Og som vi véd, at engelsk Frisind trods Alt er en Virkelighed, saaledes véd vi, at fransk Kultur, hvor den har naaet sin kunstneriske Højde, i Frisind staar over tysk.

Men naar Englænderne taler om Tyskernes Herskesyge, og Tyskerne om Englands brutale Egoisme, saa lader Beskyldningerne fra begge Sider os kolde.

Det kan forekomme, at en Nation, der kæmper for sine Interesser, tillige fremmer Civilisationen. England har gjort det. Det kan en Gang hvert andet Hundred Aar hænde, at en Statsmand handler ædelt og uegennyttigt af Storhed og Stolthed, som da *George Washington*, efter at Befrielseskrigen fra England var lykkedes ved Hjælp af den franske Hær under Lafayette, og da Krigen mellem England og Frankrig brød ud, erklærede sig nevtral (vel at mærke ikke som *Wilson* og adskillige pengegriske Amerikanere) men saaledes, at han paa det Strengeste under Fængselsstraf forbød nogen som helst Udførsel af Vaaben og Ammunition til noget af de kæmpende Lande.

Men ellers handler Statsmænd ingensteds af moralske Bevæggrunde, altid af politiske. Alle Folkeslag er egennyttige og har fra Arildstid været det. Intet Folk — og allermindst en Stormagt i vore Dage — ofrer Millioner Mennesker og Milliarder Pund Sterling for andet Formaal end dette Folks politiske Formaal og økonomiske Interesse.

II. Ret skal ske Fyldest

(ved Bager for Smed).

Kære Mr. Archer!

Som De kan tænke, bombarderes jeg efter enhver offentlig Udtalelse med anonyme eller underskrevne Breve, der belærer eller udskælder mig. Samme Dag, som De udgav Deres aabne Brev til mig, modtog jeg med Posten fra tysk Side en Skrivelse (saavidt jeg kan se fra en Købmand i Mainz) hvori jeg angribes for i den *Appel*, der mishager Dem, at have gjort Tyskland blodig Uret. Det hedder i dette Brev bl. a.: „Jeg har i *Frankfurter Zeitung* læst, at De i en Artikel om Freden siger, hver af Parterne paastaar at være blevet angrebet. Har De da ikke læst de belgiske Aktstykker (Forlaget: Mittler und Sohn, Berlin) eller Skriftet *Den belgiske Neutralitet* (Forlaget: Reimers i Berlin), der indeholder den i Bryssel fundne Korrespondance mellem det engelske Krigsministerium og den belgiske Generalstab? Af disse Aktstykker fremgaar det dog med al Tydelighed, at der fra Tremagts-Forstaaelsens Side forelaa den Hensigt at indkredse Tyskland og ved Lejlighed tilintetgøre det“. Brevskriveren har erfaret, at den danske Presse med en enkelt Undtagelse simpelthen har tiet de tyske Fangers slette Behandling i Rusland til Døde. „Man

kender jo efterhaanden den nevtrale Presses Manøvrer for altid at komme Tyskland til Livs. Den danske Presse skal jo ganske særlig udmærke sig i den Henseende. Rousseau siger i sine *Bekendelser*: „Naar man kender Menne-skene, er man nødt til at foragte dem“. Ifald han endnu vandrede i denne sletteste af alle mulige Verdener, vilde han uden Tvivl sige: „Naar man kender de Nevtrale, maa man *foragte* dem“. Umiddelbart derunder følger kosteligt *Hochachtungsvoll* og Navnet.

De ser altsaa, kære Mr. Archer, at den samme Opfattelse, hvis Falsked i Tysklands Favør synes Dem indlysende, fra tysk Side kun indbringer mig højagtelsesfuld Foragt.

Jeg maa se at trøste mig, saa godt jeg kan.

For Dem som Englænder er det utvivlsomt, at Tyskland alene bærer Ansvar for Krigen, for min mig ubekendte tyske Korrespondent synes Englands Brøde lige saa utvivlsom. Afgørelsen er forbeholdt Fremtidens Historikere, ifald de ikke betragter det hele Spørgsmaal som urigtig stillet, hvad jeg for min Del er tilbøjelig til at tro.

* * *

Kære Mr. Archer, det synes Dem en Art moralsk Slaphed hos mig, at jeg attraar Fred paa et Tidspunkt, hvor Retfærdigheden endnu ikke er sket

Fyldest ved de Allieredes afgørende Sejr. „Det værste“, siger De, „der kunde ske Menneskeheden, var, at der blev Sejr for den store Løgn“.

Man skal altsaa vedblive at taarne Ofre paa Ofre, at udbrede Ødelæggelse og Ruin — for at den gode Sag kan sejre.

Fra Krigens første Dag har jeg ment og har jeg skrevet, at der i denne Krig efter al Sandsynlighed hverken vil gives afgørende Sejr eller afgørende Nederlag paa nogen af Siderne. Og hvad der er sket i de forløbne to Aar har be- styrket mit første Indtryk.

Der maa da nødvendigvis finde en Overens- komst Sted. Uden at den tyske Militarisme af- skaffes? spørger De harmfuld. Militarisme lader sig nu engang ikke overvinde ved Militarisme, Krig lader sig ikke drive ud af Verden ved Krig, Undertrykkelse ikke ved Undertrykkelse, Ondt ikke ved Ondt.

Da Krigens Oprindelse inderst inde er af po- litisk-økonomisk Natur, da den kun kan ende ved en politisk-økonomisk Overenskomst, og da en saadan kan slutes endnu dette Efteraar, saa er det simpelthen forbryderisk at fortsætte Masse- myrderiet.

Ifald Krigen skal slutte med grundig Ødelæg- gelse af den ene af de to kæmpende Magtgrup- per, saa maa den efter menneskelig Sandsynlig- hed vare et Par Aar endnu. I saa Fald vil den

imidlertid have opbrugt al den Kapital, Evropa har rede til Brug, og medføre endnu langt mere omfattende Elendighed og Kval, end den allerede har havt i Følge.

De stakkels Slaver, der i Fredstid arbejder for en ringe Dagløn, og som i Krigstid, i Kraft af det lovpriste og skønne Gode, den almindelige Værnepligt, paa ny som Slaver klædes i Uniformer og sendes i Ilden, vil til den Tid være bragte til en saadan Fortvivlelse, at den sociale Revolution, om hvilken der saa længe har været fablet, men som har været holdt nede, saa længe Menneskeheden endnu bevarede en Smule Fornuft, den vil bryde ud med samme Vildskab som Krigen nu; den vil følge paa de krigerske Sammenstød, som Kommunen i Paris fulgte paa dem i 1871, og den Smule aandsaristokratisk Civilisation, Krigen kan tænkes at have levnet, vil jævnes med Jorden ikke mindre hensynsløst end skønne Kirker og Raadhuse i Belgien og Nordfrankrig nu.

Dog denne Revolution maatte vel i Hovedsagen foretages af Kvinder og Krøblinge; thi af Mænd blev der neppe tilstrækkelig mange tilbage til at sætte den i Værk.

Jeg véd det meget vel, at Krigen er populær i England. Men det rører ikke mit haarde Hjerte. Befolkningerne tror, hvad de snildt forledes til at tro. Hvilken Krig har i England været mere

populær end den mod de amerikanske Fristater, da disse vilde løsrive sig, og hvorledes dømmer den engelske Almenhed nutildags om denne Krig?

Hvor er — trods alle Pressens Ophidselser — den Modsætning mellem Tyskland og England, der retfærdiggør et endnu i Aaringer fortsat Myrderi?

5. April 1916 erklærede Kansleren, Bethmann-Hollweg:

„Evropa maa for alle de Folk, der beboer det, være det fredelige Arbejdes Evropa. Den Fred, som afslutter Krigen, maa være en varig Fred. Den maa ikke indeholde Sæden til nye Krige, men Sæden til en endelig fredelig Ordning af de europæiske Forhold.“

10. April 1916 svarede Englands Premierminister, Mr. Asquith:

„Storbritannien og Frankrig har begge indladt sig paa Krig, ikke for at kvæle Tyskland, ikke for at udslette det af Europas Kort eller ødelægge dets nationale Liv, visselig ikke for at indblande sig i, hvad Kansleren kalder dets nationale Bestræbelsers fri Eksistens. De Allieredes Forsæt med Krigen er at brolægge Vejen for et mellemfolkeligt System, som vil sikre Grund-sætningen om lige Rettigheder for alle civiliserede Stater.“

Hvis ingen af Parterne har talt paa Skrømt, er her et Grundlag for Forhandling.

Noget af det mest fortvivlede ved den nuværende Tilstand er, at de lærdeste, ypperste og bedst udrustede Mænd i de forskellige Folkeslag uden Blu, thi under øredøvende Applaus, hylder deres Folks Fordomme og viser sig lige saa blottede for Evne til at se Virkeligheden under Øjne, som den usleste Avis, de læser og fordømmer. Hver af dem forsvarer sit Lands hellige Sag og omformer Historien. Alle skriver de ensartet. Man behøver kun at sætte Ordet *tysk*, hvor der staar *engelsk*, eller Ordet *ungarsk*, hvor der staar *russisk*, saa lyder Artiklerne ens.

Kærlighed til Fædrelandet har slugt Kærligheden til Sandhed.

Saadan var det ikke i gamle Dage. Der gaves en Gang Tænkere, som gav Sandheden Æren.

Erasmus skrev: „Der er intet latterligere, mere usaligt, mere tilintetgørende, intet, som er Mennesket (for ikke at sige den Kristne) uværdigere end Krig ... Krigen er værre end dyrisk; intet vildt Dyr er saa frygteligt mod Mennesket som Medmennesket. Vilde Dyr kæmper kun med naturlige Vaaben, mens vi til det gensidige Slagteri udruster os med Vaaben, der er Naturen fremmede ... Men hvilke Tragedier opfører ikke vi paa Krigens Skueplads under usle Paaskud! Under Paaskud af et eller andet forældet, anfægteligt Krav paa et Landomraade! ... Rent djævelske Handlinger bliver kaldt hellige Krige ...

Hvad er Krigen andet end Rov og Mord, udøvet af Masser imod Masser!“

Meget betegnende kalder Pierre Bayle i sin *Dictionnaire* Erasmus's Afhandling mod Krig en af de skønneste, der er skrevet.

Faa virkelighedsklare Aander har hadet Krigen som Voltaire. Faa har som han godtgjort dens Fornuftstridighed. Han er maaske den første, som har paavist, at den i Løbet af faa Aar gør Sejrherrn lige saa ulykkelig som den Overvundne.

Voltaire angriber Forebyggelses-Krige, hvis Moral er den: Du skal prøve paa at tilintetgøre din Nabo, der vel ikke har angrebet dig, men kunde gøre det. Du skal med andre Ord udsætte dig for at ødelægge dit eget Land i Haab om at ruinere en andens. — Voltaire har skildret Krigens Galskab og Raseri, udmalt dens Rædsler, sandvist det Oprørende i denne gejstlige Velsignelse af enhver Bandeførers Faner, der altid gaar forud for Myrderiet af Næsten, hvem Religionen paabyder at elske. Han spørger, hvad Kirken har gjort for at hindre disse Forbrydelser? „Bourdaloue prækede mod Ukyskhed; men hvilken Præken har han rettet mod Myrderiet, Røveriet, det almindelige Raseri, der lægger Jorden øde? I jammerlige Sjælesørgere, udraaber han, I vrøvler om et Naalestik og siger

ikke et Ord om den Forbandelse, der river os i tusind Stykker!“

I *Micromégas* haaner han Menneskenes Lidenskab for gennem Krig at paaføre hverandre Ulykker: Det lille Menneske siger her til den store Sirius-Beboer: „Véd De, at der for Øjeblikket er Hundredtusind Gale af min Art, der med Hatte paa Hovedet slaar Hundredtusind andre saadanne Dyr ihjel, fordi de bærer Turban paa Hovedet, eller bliver slaede ihjel af dem“. (Hentydning til Russernes Krig mod Tyrkerne i 1737).

Hvad vilde han sige nutildags, hvor en Patriot som Romain Rolland er bleven stemplet som Landsforræder, fordi han har sagt, at han ogsaa indenfor det tyske Folk har Venner!

Jeg véd selvfølgelig saare vel, hvad De, kære Mr. Archer, siger til disse Opfordringer til Fredslutning, som fremgaar af, hvad Erasmus, Bayle, Voltaire her har udtalt angaaende Krig i Almindelighed. De siger: Men Retfærdigheden! Staar maa-ske Menneskeheden sig ved, at der lades haant om den? Kan der overhovedet gives et Liv, som er værd at leve, den foruden? Ak, kære Mr. Archer, Retfærdigheden er en himmelsk Gudinde. Men hun har som bekendt et Bind for Øjnene.

De, som forstaar vort Sprog, kender uden Tvivl en velskreven lille Fortælling af Wessel: *Smeden og Bageren*, der svarer til den polsk-

jødiske Historie *Skomageren fra Kilikow*. Den handler om en Smed, der i Hidsighed har begaaet Drab og efter den jordiske Retfærdigheds Bud burde lide Døden. Fire af Byens Borgere gaar i Forbøn for ham. Og da Dommeren svarer deres Talsmand:

Betænk dog, kære Ven, der Liv for Liv maa bødes, siger denne:

Her bor en arm, udlevet Bager,
som Pokker snart desuden tager.
Vi har jo to, om man den ældste tog af dem?
Saa blev jo Liv for Liv betalt.

Dommeren gaar ind paa det sindrige Forslag:

Thi kender jeg for Ret:
Den ældste Bager skal undgælde det,
og for det skete Mord med Liv for Liv bør bøde,
til velfortjente Straf for sig
og Ligesindede til Afsky og til Skræk.

Dette er det tro Billede af den Retfærdighed, som De, Mr. Archer, ved Krigens Gang og videre Fortsættelse kan opnaa og vil opnaa. De, der nedskydes og lemlæstes, de, der berøves deres Kære, deres Mænd, deres Sønner, de, der forarmes og gaar til Grunde, er alle tilsammen og paa begge Sider saa uskyldige i den hele oprørende Krigstilstand som den Bager, der blev hængt for Smeden.

Sæt, der lod sig udpege en halv Snes Mænd, der kunde siges at bære Skylden for Krigen,

Magthavere som Grev Tisza, den tyske Kronprins, Sir Edward Grey, Hr. Sazonoff, Hr. Delcassé, Skribenter som General Bernhardi, Maximilian Harden, Englænderen Maxse, Franskmanden Barrès. Vi kan jo et Øjeblik sætte, at disse var de rette.

Vilde den saakaldte Retfærdighed ske Fyldest, i Fald disse Mænd blev torturerede og hængtede med al tidligere Tidens modbydelige Grusomhed? Ingen Tænkende kan mene det. Hvor meget mindre sker da Retfærdigheden Fyldest ved, at endnu nogle Millioner unge Mænd, der nødtvungne er Militære, og endnu nogle Millioner Civile, Kvinder og Børn prisgives til Død, Lemlæstelse og Elendighed.

Jeg véd meget vel, kære Mr. Archer, at De først og fremmest tænker paa Belgiens og Serbiens Genoprettelse som selvstændige Stater. Det forekommer mig ikke ret vel tænkeligt, at denne ikke skulde finde Sted. Selv om Tyskland i Øjeblikket militært staar meget stærkt, staar det økonomisk meget svagt og maa tilkøbe sig den engelske Blokades Ophør ved Ofre.

Hvad Fredsprogrammet i øvrigt angaar, forekom det mig personlig, at de Allierede ved Krigens Begyndelse viste vel stor Hast med forud at forkynde det. Medens et stort Parti i Tyskland med lidet hjertevindende Aabenhjertighed af Regeringen krævede umaadelige Anneksjoner,

havde Franskmændene straks det hele Retfærdighedsprogram i Orden, Tilbagegivelsen af Elsass-Lothringen, Tilbagegivelse af Hertugdømmerne til Danmark, Polens Genoprettelse under russisk Overhøjhed. Alle Frankrigs Venner ønsker, at Elsass-Lothringen blev fransk; desværre er Udsigten dertil i Øjeblikket ikke stor. Russisk Polen er for Tiden helt i Tysklands og Østerrigs Magt, saa hvis det opnaar relativ Uafhængighed, synes det snarere at maatte ske under Centralmagternes end under Ruslands Beskyttelse.

Hvad Nordslesvig angaar, véd jeg den, der fra Krigens første Uge samlede alt Nordslesvigs Historie vedrørende Materiale i Haab om ved fredelig Forhandling med en fintdannet og højtstillet tysk Embedsmand at bane Vej for en velvillig Imødekommen ved Fredsslutningen, da Clemenceaus brutale Blanden sig ind i en Sag, han sit Liv igennem ikke havde skænket en Tanke, og den utroligt taabelige Henrykkelse, hvormed hans Udtalelser, endog i hans franske Blad, hilstes af disse danske „Patrioter“, der ikke raster, før de har ødelagt enhver Mulighed for rolig Forstaaelse med Tyskland, gjorde al forstandig Stræben i den Retning frugtesløs. End ikke Munden kan disse „Patrioter“ holde, Kællinger og Helte som de er. Svulmende af Dumhed, saa det er ubegribeligt, de ikke revner, griber de enhver Lejlighed til at lægge denne

Dumhed for Dagen. Var de endda blot Brøle-
aber, men Skadedyr er de.

Kære Mr. Archer, jeg tror ikke at være en
lunknere Ven af Retfærdigheden end De. Jeg
nærer et lige saa levende Ønske om, at den
skulde ske Fyldest, som De gør. Kun anser
jeg den ikke for saa haandgribelig som De. Og
den Retfærdighed, der bestaar i at lade Millio-
ner sagesløse Mennesker vedblive at bøde og
at bløde for de Fejlgreb og Forbrydelser, der
er begaaet af nogle enkelte ledende Mænd uden
Fremsyn — for den Retfærdighed og dens Føl-
ger bevare alle gode Magter os!

Efterskrift. I det Øjeblik, jeg slutter denne
Artikel, modtager jeg Mr. Archers nye Flyve-
skrift imod mig, *Colour-Blind Neutrality*, der
omtrent som Brevet fra Mainz ender med Or-
dene: „Hvad Sorg end denne Krig har bragt
mig, *ikke for Alt i Verden vilde jeg være en
Neutral*“.

Dette Skrift vil jeg imødegaa i endnu et Par
Artikler.

Det er imidlertid desværre til ringe Nytte, da
intet fremmed Blad tør eller vil optage mine
Indlæg i deres Helhed, saa kun løsrevne Brud-
stykker, der telegraferes, naaer til Udlandet.

FORTSAT POLEMIK

(Juli 1916)

EN dansk Skribent er overmaade uheldigt stillet i en Polemik mod udenlandske Angribere. Selv om de kender den enkelte, løsrevne Artikel af ham, som har mishaget dem, og selv om de har læst den omhyggeligt — hvad sjældent er Tilfældet — saa kender de dog intet som helst til det meget andet, han har skrevet om Æmnet; derfor anfører de, for at gendrive ham, Ting, han selv atter og atter har sagt, tillægger ham Meninger, han aldeles ikke har, men netop har bekæmpet, og frembringer saaledes i al deres Kampiver et Vilderede, saa han befinder sig indviklet i et Pigtraadsnet af Urimeligheder, som han maa frigøre sig fra, før han overhovedet kan faa Ram paa Modstanderen.

Naar en Skribent i et af Verdenssprogene udtaler sig kort og fyndigt om et eller andet Spørgsmaal, saa underforstaar han, at hans Læsere og eventuelle Meningsfæller eller Modstandere kender, hvad han tidligere har sagt om samme Sag,

og han gentager sig selvfølgelig ikke. Den danske Skribent, der henvender sig til Udlandet, ser med Ubehag, at overfor ham intet som helst er *underforstaaet*. Man belærer ham med Liden-skab om Ting, han véd meget bedre og talrige Gange har lagt for Dagen, at han véd. En Po-lemik paa saadant Grundlag udarter let til smaa-ligt Mundhuggeri, til pedantisk Drøftelse af, hvør-ledes en enkelt Sætning eller Vending kan eller maa forstaas. Halvdelen af, hvad Mr. William Archer forebringer imod mig i sin Bog *Colour-Blind Neutrality, an open letter to Dr. George Brandes*, har jeg med andre Ord og i anden Sammenhæng enten selv gjort gældende eller har jeg andensteds gendrevet. Jeg kunde ikke uden et Ordkløveri, der er lige trættende for Læser og Skribent, udrede dette, vil derfor hel-lere samle mine Anskuelser om visse Hoved-punkter og udtrykke dem positivt.

Evropa og Asien har hver sit

Belgien.

I.

Der er neppe mellem Mr. Archer og mig nogen Uenighed om de Følelser, det belgiske Folks beklagelige Skæbne indgyder. Jeg kender Kaptajn de Gerlache's Bog og sympatiserer med det Folk, over hvilket Ulykkerne haglede ned.

Naar man betænker, hvad Harme Belgiens Lod har vakt i Evropa og Amerika, forekommer det En, som havde Tyskerne baaret sig ikke blot ærefuldere, men klogere ad, i Fald de var begyndt med at marschere mod Verdun i Stedet for at tage det Odium paa sig, som Overfaldet paa en nevtral Stat maatte fremkalde, tilmed en, hvis Nevtralitet de selv var gaaede i Borgen for.

Og hvilke Kort havde de ikke paa Haanden til delvis at vinde Belgien for sig! Den stadigt bitre Strid mellem Walloner og Flaminganter, i hvilken Forfægterne af det flamske Sprogs Ret slet ikke kunde andet end støtte sig til det beslægtede nedertyske Folk og Sprog! I Stedet har de Tyske nu efter Belgiens Undertvingelse ganske frugtesløst søgt at vinde Flaminganterne for sig ved at tilbyde dem den Oprettelse af et flamsk Universitet i Gent, for hvilken disse saa længe forgæves har kæmpet. Ja, hvad der er endnu mere formaalsstridigt, og hvad der kun altfor tydeligt røber, hvilke slette praktiske Psykologer de som Erobrere er, de har til Straf for den Modstand imod Stiftelsen af et flamsk Universitet, som de i selve Gent mødte hos Flaminganternes ypperste Mand, Professor *Paul Fredericq*, bortført denne udmærkede Lærde og hans Kollega, *Henri Pirenne*, til en Fangelejr i Tyskland.

Man skulde tro, de tyske Myndigheder ikke vidste, at Paul Fredericq, saa fransk denne uimodstaaeligt elskværdige og kundskabsrige Sociolog end er i sin hele Holdning og Stil, tillige er den mest folkeyndede Skikkelse paa de nederlandske Kongresser, hvor Flamlændere og Hollændere mødes. Det er daarlig Politik at lade den prøjsiske Garnison tage en saadan Mand til Gidsel og derefter lade ham slæbe som Fange til Tyskland. Forbitrelsen over denne Færd er ikke ringere i Holland end i Belgien, hvad de hollandske Ugeskrifter tilstrækkeligt vidner om. Overfor de Neutrals skulde *Oderint, dum metuant* dog ikke længere være Løsenet.

II.

Det er kun naturligt, at England og Frankrig, der skylder Belgien Taknemmelighed for det Offer, det bragte, lægger hele Vægten paa det belgiske Heltemod og hæver Landet til Skyerne paa de Magters Bekostning, der har indskrænket sig til, hvad Mr. Archer kalder „Neutralitetens Velvære“ — et Velvære, som dog saare meget forbitrer, særligt Englands Stræben efter at udsulte Tyskland ved at udsulte dem.

Imidlertid har Belgiens Sag jo ikke blot en sentimental, men en politisk Side. Og hvad det Politiske angaar, forekommer det mig ingenlunde indlysende, at Storbritannien har gjort sin Pligt.

Som almindelig bekendt havde England i For-
ening med de andre Stormagter 1839 garanteret
Belgiens Nevtralitet. Det var gaaet i Borgen for
denne Nevtralitet uden dog udtrykkeligt at love,
England vilde beskytte den under en Fastlands-
krig, et Løfte som Riget ikke formaaede at give
af den gode Grund, at dette Løfte ikke lod sig
holde. Belgiens Neutralitet kunde kun sikres
ved Troppemasser, der ved en saadan Krigs Ud-
brud ikke vilde staa til Storbritanniens Raadighed.

Nu laa Tilfældet saadan, at Sandsynligheden
for en Krig mellem Tyskland og Frankrig i flere
Aar havde opfyldt Sindene og havde optaget
Generalstabenes Tanker i Evropas forskellige
Lande. Krigens vigtigste Eventualiteter var
paa Forhaand drøftede i de fleste Landes
Militær-Tidsskrifter, og de Kyndige havde alle-
vegne været enstemmige i den Tro, at Tysk-
land, for at ramme Frankrig hurtigt, vilde gaa
gennem Belgien, da den franske Grænse var
saa stærkt befæstet, at den kun med største
Vanskelighed lod sig forcere. Med andre Ord,
de forskellige Landes Militærskribenter saá i
Tyskernes Gennemmarche gennem Belgien dis-
ses eneste Udsigt til Sejr. Alle vidste da ogsaa,
at Tyskland havde ført sit militære Jernbanenet
til den belgiske Grænse. I September 1914 sagde
Lord Winston Churchill i Parlamentet, at han
havde kendt denne tyske Plan i tre Aar. Alle-

rede i Februar 1914 sagde en Lægmand og Privatmand som disse Linjers Forfatter i offentligt Foredrag, at Planen var denne.

Den eneste Magt, der synes aldrig at have haft nogen Anelse om Planen, var Frankrig, der forbavsende nok ikke greb til nogen Forholdsregel for at krydse den. Dog, hvad der forhandles mellem Mr. Archer og mig er ikke Frankrigs, men Englands Stilling.

Hvad gjorde under disse Omstændigheder England for at forhindre Retsovertrædelsen, Grænseoverskridelsen? Truede det paa Forhaand enhver, der gik over Belgiens Grænser, med Englands Indgriben?

I Fald England ikke var i Stand til med Vaabenmagt at beskytte Belgien, saa skyldte det i det mindste det lille, saa stærkt udsatte Land et forstandigt, uegennyttigt Raad. Belgien burde have været advaret, burde have faaet meddelt Usandsynligheden af, at engelske Tropper kunde blive overførte til Belgien i rette Tid til at yde de belgiske Tropper virksom Bistand, og Usandsynligheden af, at den franske Hær, uforberedt som den var, hurtigt vilde kunne bringe Undsætning.

Var dette Vink blevet givet, og var Belgien lige fuldt besluttet paa hellere at udsætte sig for en Kamp mod umaadeligt overlegne Troppemasser end protesterende at bøje sig for de tvingende Omstændigheders *force majeure* og

tillade en Gennemmarche, det dog ikke kunde hindre — saa kunde England to sine Hænder, og Belgien maatte tilskrive sig selv de Ulykker, dets stolte Holdning medførte.

Men Belgien synes dels at have gjort Regning paa anderledes virksom engelsk Hjælp end den Haandfuld Tropper, der i sidste Øjeblik kastedes ind i Antwerpen, dels at have vaklet med Hensyn til, hvad Kurs det var klogest at følge. Endnu 3. Avgust telegraferede den britiske Minister i Bryssel til Udenrigsministeriet, at den franske Regering havde tilbudt den belgiske en Understøttelse af fem Armékorps, men havde faaet følgende Svar: „Vi er den franske Regering oprigtigt taknemmelige for den eventuelt tilbudte Understøttelse. Under nærværende Omstændigheder har vi dog ikke til Hensigt at appellere til Magternes Garanti. Den belgiske Regering vil senere tage Bestemmelse om, hvad Handlemaade den anser for nødvendig.“

Endnu i den ellefte Time var altsaa, saavidt man kan skønne, Belgien villigt til at indtage den paatvungne Nevtralitets Tilskuer-Holdning. Havde Belgien bøjet sig for Overmagten og nøjedes med at modtage den Skadeserstatning, der tilbødes, og som det kunde kræve udstrakt til Vederlag for ethvert Overgreb, der maatte blive begaaet af de tyske Tropper, saa vilde Belgien ganske vist have savnet den Tapperheds-

glorie, hvori det nu staar; men det vilde have undgaaet Ødelæggelse og langt haardere Ydmygelser, og ingen Fornuftig kunde kalde dets Handlemaade æreløs eller endog blot uforstandig. Nu har det ulykkelige Belgien ganske vist høstet Lovprisninger fra de Allieredes Side, men har i øvrigt gjort Tjeneste som Englands og Frankrigs Prygledreng.

III.

I den veltalende Brochure, Mr. William Archer har udgivet imod mig, er han i altfor høj Grad *gentleman* til at føre Drøftelsen over paa det personlige Felt.

Alligevel kan jeg kun være daarlig tjent med det Billede af mig, han udkaster for sine Landsmænd, idet han (som mine tyske, mine franske og mine russiske Angribere) lader mig forstaa, at mine Evner kan være gode nok, men jeg mangler Retssans, jeg holder Midten mellem Sandhed og Løgn, mellem Retfærdighed og Volds handling, jeg er ude af Stand til at føle den Indignation, der bringer Manden til at tage kraftigt og afgørende Parti.

I Fald jeg i denne Verdenskamp ikke har taget Parti simpelthen, som enhver af de stridende Magters Borgere og mange Borgere i de nevtrale Stater har gjort, saa beror det lige om-

vendt paa, at min Indignation er for stærk dertil, min Pessimisme for dyb, min Mistro for vel begrundet, min Idealisme for urokkelig til at nogen af de to stridende Magtgrupper svarer til mit Begreb om Ret og Redelighed, om Uegenlytighed og Højsind, om overlegen og for Menneskeheden velgørende Handlemaade. Atter og atter betitles jeg i angribende Artikler og Brochurer med Haansordet *nevtral*. Mr. Archer siger mig endnu en Gang: Den Tænkemaade, der fører til Nevtralitet, er saa lavtliggende, at „hvad Sorg end Krigen har bragt ham eller endnu vil bringe ham — ikke for alt i Verden vilde han være *nevtral*“.

Forunderligt som Nevtraliteten skifter Værdi i Folkenes Liv! Da jeg var toogtyve Aar anede jeg ikke Muligheden af, at jeg skulde opleve at se Danmark spottet af England og Frankrig, ordi det vilde forblive *nevtralt*. Den Gang kæmpede *Danmark ganske alene* mod Prøjsen og Østerrig, de to Stormagter, mod hvilke nu Rusland, England, Frankrig, Italien, Serbien, Belgien, Montenegro, Portugal, Japan og de Forenede Stater som Ammunitions-Leverandør har forenet sig snart paa tredje Aar, og mod hvilke de endda søger *nye* Forbundsfæller. Den Gang var alle disse Magter *nevtrale*. Ingen af dem rørte en Finger for Danmark mod de to Centralmagter, og det skønt Danmark bl. a. indlod

sig paa Krigen i Tillid til bestemte Løfter fra den engelske Regering: „Danmark vilde ikke komme til at staa alene o. s. v.“

Nu haanes Danmark som *nevtralt* ikke blot af Tyskerne, der den Gang plyndrede os og nu lader os vide, at intet er saa foragteligt som Nevtralitet, Danmark spottes i dets reducerede og vanmægtige Stilling af de samme Folkeslag, Englændere og Franskmænd, der, med utilgiveligt ringe Fremsyn for deres eget Vedkommende, haardnakket forholdt sig *nevtrale*, den Gang Danmark med sine to Millioner alene udholdt Vaabendysten mod de Magter, som England og Frankrig nu har sat hele Jordkloden i Bevægelse for om muligt at overvælde.

II. Persien.

Persien er det asiatiske Belgiens Navn.

Persien havde længe befundet sig i Forfald, og da dets Herskerhus som dets højere Adel hørte til Orientens mest fordærvede, stod dets Uafhængighed paa svage Fødder. Den gamle Kappelstrid mellem Rusland og England øvede sin Indflydelse i Landet, hvor Englændernes

Optagethed af Boerkrigen ved Aarhundredskiftet styrkede Russernes Stilling.

I Aaret 1906 udbrød efter Ruslands Nederlag i Krigen med Japan en kraftig Reformbevægelse. Det gærede da overalt i det fjernere som i det nærmere Østen. Kina blev Republik, Tyrkiet fik en Rigsdag; i Persien rettede Bevægelsen sig mod Shahens Tyranni og Hoffets Afhængighed af Rusland.

Udgangspunktet var en almindelig Arbejdsstandsning ved Midsommertid, under hvilken ikke mindre end 12,000 Persere søgte Tilflugt i det engelske Konsulat i Teheran. Shahen gav efter, lod sig aftvinge en Forfatning, og Befolkningen tilskrev Englands hidtil udviste Deltagelse lige saa stor Andel i denne Sejr som det persiske Folks egne Bestræbelser.

Persiens første Rigsdag (meilis) aabnedes Oktober 1906, og Englands Anseelse i det gamle Kulturland havde aldrig staaet højere.

Saa var det, at Sir Edward Grey uden at raadspørge Persien indgik sin Overenskomst med Rusland. Til Befolkningens pinlige Overraskelse viste det sig, at Persien for Storbritannien som for Rusland kun betydede en Landstrækning, et Felt, paa hvilket der kunde gives Concessioner, og et Marked for Handel. Begge Magter forpligtede sig først til at agte Persiens Uafhængighed og varetage dets Udelelighed. — Saa

delte de det imellem sig, som i sin Tid Polen blev delt.

Rusland tog nordfra mere end det halve Persien, alt det frugtbare og befolkede Land med de tre Storbyer Teheran, Tabriz og Ispahan; England tog den smalle Strækning i Sydvest, der var tyndtbeholdet og tør. Mellem dem blev liggende et neutralt Bælte af Ørkenland og Bjergland.

Jo højere En har værdsat England som den politiske Friheds Land, som Frihandelens Land, som det eneste Land, til hvilket i Evropa de smaa Nationer med Tillid kunde se hen som til den eventuelle Beskytter, des større har Smerten og Skuffelsen været ved at se England i Persien svigte sin Fortid, sine Principer, ja, sin sande, dybere Interesse.

Rusland var paa det Tidspunkt, da Overenskomsten blev indgaaet, en slagen og forarmet Magt, hvis Hær var i Opløsningstilstand, og hvis Befolkning var i Oprør. Naar England i Persien greb det under Armene, saa kunde det ikke betyde andet end *Køb af Ruslands Velvilje og Bistand med en tilkommende Krig mellem Storbritannien og det tyske Rige for Øje.*

Sir Edward Grey købte dyrt. Af de Engleskmænd, der som Lord Curzon (den tidligere Vicekonge i Indien) kendte indiske Forhold til Bunds, blev Overenskomsten bittert lastet. Det var en

gammel Grundsætning i Englands Politik, at Persiens Uafhængighed maatte opretholdes, fordi Persien var Stødpuden mellem Storbritannien og Rusland. Sir Edward Grey regnede øjensynligt med, at Forbundet mellem de to Stormagter vilde vare evigt. Overenskomsten forkortede Russerne Vejen til Indien; en af dens første Virkninger var Englands Minde til, at der bygges en russisk Bane fra Baku over Teheran til Bombay.

Overenskomsten undertegnedes 31. August 1907. For at mindske og mildne den persiske Befolknings Harme udstedte den engelske Minister en forklarende Kundgørelse, der talte i begge Stormagters Navn:

De stod i Forening inde for Persiens Uafhængighed og Udelelighed; de vilde sky ethvert Indgreb i persiske Anliggender, med mindre der gjordes Vold paa deres Undersaatters Personer eller Ejendom. Overenskomsten vilde tillade Persien at samle alle sine Kræfter om indre Fremskridt. Alle Rygter om Englands og Ruslands Planer med dette Land var grundløse. Ingen af de to Stormagter vilde tilstede den anden nogen Indblanding i Persiens Forhold under Paaskudet af Interesser, der maatte varetages.

Overenskomsten fik saaledes Karakter af et

Løfte fra engelsk Side om at ville hindre russiske Overgreb.

En ny Shah, der baade som Tronarving og som Fyrste havde besvoret Forfatningen, havde imidlertid besteget Tronen, og sprængte den Forfatning, han selv havde udstedt. Allerede i Juli 1908 agtede Rigsdagen at fjerne ham som altfor troløs, men da baade den russiske Minister og den engelske Chargé d'affaires lod det persiske Udenrigsministerium vide, at Shahens Afsættelse ikke vilde blive taalt, derimod fremkalde Ruslands Indskriden, saa foretrak Perserne Tyranni af deres Egne for Undertrykkelse af Fremmede.

Shahen kunde da gennemføre sit Statskup i Teheran. Den russiske Oberst Liakof mødte kun svag Modstand, da han i Spidsen for sin russisk-persiske Brigade bombarderede Parlamentsbygningen, medens Shahen nedslagtede de ledende Parlamentsmedlemmer og de Bladudgivere, der havde forsømt at søge Tilflugt i den britiske Legation. Dog mens Teheran faldt til Føje, slog Befolkningen i Tabriz Shahens Hær og modstod en ni Maaneders Belejring. Da det tilsidst hed sig, at Byens Indbyggere var næsten udsultede, og at de faa Evropæere, som fandtes i den, var i Livsfare, rykkede i April 1909 en russisk Hærstyrke ind i Tabriz.

Sir Edward Grey billigede dette Skridt og lovede at Byens Besættelse blot var foreløbig.

— Endnu har den russiske Garnison dog ikke forladt den.

Opmuntret ved Tabriz' tapre Forsvar marcherede imidlertid en persisk Hær mod Byen fra Nord og Syd, slog Liakof og hans Kosakker og afsatte Shahen. En Regent blev udnævnt som Formynder for Shahens elleveaarige Søn, og en ny Rigsdag blev valgt for at optage det af Liakof afbrudte Arbejde.

I de næste to Aar var Persien roligt og Hovedbekymringen finansiel. Skatkamret var tomt, da de persiske Stormænd undslod sig for at betale Skat og lod sig indrullere som staaende under russisk Beskyttelse. Røveri, udøvet af den forrige Shahs Tilhængere, var en Landeplage og tjente som Paaskud til russisk Occupation.

Persien maatte rejse Laan, og de to Stormagter tilbød et fælles Laan mod at de til Gengæld fik Kontrol over Udgifterne. For at undgaa denne Afhængighed afsluttede Persien et Laan i London med et stort Bankierhus, men det engelske Udenrigsministerium nedlagde Forbud derimod, krævede, at Persien skulde lade engelske Officerer ordne Politiet i Syden og truede med ellers at sende en indisk Hær ind i Landet.

Imidlertid ankom i Maj 1911 en udmærket nordamerikansk Embedsmand, Morgan Shuster, der var udlaant af de Forenede Staters Regering

til Persien for at reorganisere Landets Finanser. Han viste sjælden Karakterstyrke og Handlekraft, indgød Parlamentet en saadan Tillid, at det indrømmede ham næsten Enevælde. Morgan Shuster engagerede en engelsk Major, der talte Persisk og kendte Landet godt, til at oprette et Gendarmkorps, der kunde inddrive Skatterne. Den persiske Regering inddrog desuden de Ejendomme, der tilhørte en Broder til den fordrevne Shah, fordi denne havde sluttet sig til Ex-Shahen, der nu gjorde Indfald i Landet. Den persiske Regering anbragte Morgan Shuster i denne Broders Palads i Teheran. Men hans Gendarmer blev slaaede af russiske Kosakker, og russiske Tropper marcherede mod Teheran.

Sir Edward Grey lagde sig imellem, raadede Perserne til Eftergivenhed, og indestod for at den russiske Hær vilde holde sig tilbage, ifald man gik ind paa Ruslands Ultimatum, som var dette, at Morgan Shuster øjeblikkelig skulde afskediges, at Rusland og England skulde have et Veto overfor al fremtidig Ansættelse af Fremmede i persisk Tjeneste, og at der skulde betales Skadeserstatning til Rusland.

Da Parlamentet stod trofast ved Shusters Side, blev det opløst, og dermed var det persiske Folks Uafhængighed til Ende. Rusland satte alle sine Krav igennem, og da den russiske Presse raabte paa Hævn, blev denne Hævn taget i Tabriz,

hvor en Haandfuld Frivillige havde angrebet russiske Tropper. En Krigsret blev nedsat, som lod hænge 26 af Folkets ledende Mænd. Provinsens højeste Gejstlige hængtes paa den persiske Kalenders største Helligdag. Det svarer, som en engelsk Forfatter bemærker, til om Tyskerne havde hængt Erkebisen af Malines paa Langfredag.

Siden da har Persien ligget lamslaet hen. De to Stormagter har i Forening tilvejebragt et ubodeligt Anarki. Den britiske Regering opnaaede Kontrol med det engelske Selskab, der har Concession paa Persiens værdifulde Oliekilder; Persien skal fremtidigt yde største Delen af den Petroleum, Flaaden behøver. Rusland opnaaede dels Besiddelsen af frugtbare Egne hvorhen det kunde lede sine Kolonister, dels en Landstrækning, Persiens nordvestlige Hjørne, der forholder sig paa samme Maade til Rusland og Tyrkiet som Belgien forholder sig til Tyskland og Frankrig. Rusland har brugt denne Landstrækning, som Tyskerne brugte Belgien. Forgæves erklærede Persien sig neutralt. En russisk Hærstyrke gik gennem Persien til Van Forskellen er kun, at Russerne blev slaede.

Sir Edward Grey førte ikke Krig for at opretholde Persiens Neutralitet. Det højtidelige Løfte at respektere det asiatiske Belgiens Nev-

tralitet blev brudt som Prøjsens højtidelige Løfte at respektere det europæiske Belgiens.

Alle de, der i England har æret og beundret Frihedsmagten, har lidt under at se det i Forening med Rusland overvælde et svagt Folk netop i et Øjeblik af dets Historie, hvor det var begyndt at hæve sig til Selvstyre, ganske som Polen overvældedes, da det havde givet sig den udmærkede Forfatning af 3. Maj 1791.

For nu at undgaa den Misforstaaelse, at jeg i denne Fremstilling af Forholdene skulde have gjort mig til Talsmand for en fra tyske Kilder stammende Opfattelse, skal jeg udtrykkeligt bemærke, at jeg aldrig har set nogetsomhelst tysk Skrift om denne Sag, men udelukkende følger engelske Kilder, som jeg i mine foregaaende Artikler kun har havt engelske Kilder for mig. Det er jo det Store og Smukke ved det engelske Folk, at mangen en Engelskmand bevarer sit politiske Omdømme uhildet af nationale Tvangsforestillinger og Partilidenskaber. E. D. Morel er et stort Eksempel, C. H. Norman et andet. E. D. Morel, der for ti Aar siden var lige skattet i Frankrig og i Storbritannien, og som har den store Personligheds utvetydige Præg, kan roligt finde sig i at have mistet sin Stilling i Parlamentet og sin Popularitet i Frankrig; han er sine Modstandere langt overlegen.

Saavidt jeg véd, har han ikke udtalt sig om

Persien, men Ingen kan nære Tvivl om, hvor han staar.

I Fald det nu med Hensyn til Storbritanniens Forhold til det persiske Folk og den persiske Forfatning forholder sig, som udviklet her, hvor er det da muligt vedblivende, som Mr. Archer gør, at se Verdenskrigen under dette simplistiske, moralsk-juridiske Synspunkt:

Sandhed mod Løgn, det Gode mod det Onde!

Forholdet er jo ingenlunde enkelt. England har — trods meget Berettiget i dets Optræden — ingenlunde forpagtet Retten, og staar — til Trods for dets fundamentale Frihedskærlighed — langt fra principielt og overalt som Frihedens Talsmand overfor Despotiets Repræsentanter.

Med selve Begrebet *Ret* kommer man politisk ikke langt, eller som Lassalle (i sin *Assisenrede*) udtrykte det:

I Folkenes Liv er Retsstandpunktet et slet Standpunkt, thi Loven er kun Udtryk for Samfundets Vilje, er aldrig Samfundets Mester. Og han taler om „den mørre Krykke“, som Retsstandpunktet afgiver.

Da 1674 Ludvig 14. besatte de ti Rigsstæder i Elsass og 1681 berøvede ogsaa Strassburg dets Rettigheder, blev Elsass fransk med Erobringens tvivlsomme Ret. Da i 1871 Elsass tilbagekrævedes af Tyskland med den Begrundelse, at

gammel Uret nu skulde sones, var den almindelige Følelse i Evropa den, at der skete Frankrig blodig *Uret*, skønt ved Freden i Frankfurt Landet *retsligt* blev tysk Rigsland.

Det danske Folk var i sin Tid fast overbevist om at Augustenborgerne havde *Uret* i deres Arvekrav paa den danske Trone, som førte til Hertugdømmernes Oprør mod Danmark, og ikke et Menneske i Danmark tvivlede paa at her fægtede „Sandhed mod Løgn, det Gode mod det Onde“. I vore Dage er en dansk Historiker af Professor Erslevs Rang kommet til det Resultat, at det var Augustenborgerne, der havde *Ret* — hvad der lærerigt nok ikke har gjort ringeste Indtryk paa Sindene i Danmark. Den nationale Grundopfattelse er forbleven den samme.

Alle er vel enige om, at naar de tyske Industrielle og Bankmænd, der af Regeringen kræver Anneksioner, væsenlig opfatter Belgien og Nordfrankrig som *Kul*, hvorfor man har Brug, saa er det ikke Retten, der ligger dem paa Hjerte. Men skulde der ikke lige saa afgjort kunne tilvejebringes Enighed om, at naar Persien af det engelske Udenrigsministerium væsenlig betragtes under Synspunktet *Petroleum*, som Flaaden har behov, saa er Retten ikke mindre sat ud af Spillet?

Man har i begge Tilfælde sat materielle Krav i Rettens Sted.

Det er da neppe rigtigt, overfor de Nevtrale at bebrejde dem deres svigtende Retssans og selv at pukke paa en Kamp for Retten.

Et Epigram af Goethe lyder saaledes:

„Bukke! Til venstre med Jer! Saadan vil Dommeren byde.

Stiller til højre Jer op roligt, I frommere Faar! Godt. — Dog endnu er der Et, man tør haabe, at Dommeren siger:

Lige overfor mig tag, I Fornuftige, Plads!“

Der bliver ingen Trængsel.

KAMPEN OM KUNDER

I.

MELLEM 1. November 1906 og 1. November 1907 indeholdt *La Revue* fem Artikler betitlede *Mod det finansielle Faamandsvælde i Frankrig* undertegnede med Navneskjulet *Lysis*, som hører til det Betydningsfuldeste, Tidsskriftslitteraturen i dette Aarhundrede har frembragt. Disse Artikler viste klart som Dagen for den, der kunde læse, at den franske Republik var et finansielt Oligarki, at tre, fire sammensvorne Banker sad inde med Landets Penge og forvaltede dem uden at aflægge virkeligt Regnskab for nogen, og ikke til Fordel for Landet, men for dem selv.

Det Herredømme, som øvedes af *Crédit Lyonnais* og de øvrige store Banker, var ikke mindre enevældigt end det russiske; det holdt sig, fordi der i hver af de store Creditanstalter gaves et Fond kaldet *de publicité*, Averterings-Omkostninger, som anvendtes til at underkøbe Pres-

sen. Dels betalte man dens Artikler, dels betalte man dens Tavshed. I Kraft af dette System har Frankrig paa en for dets brave og sparsomme Befolkning nedslaaende Maade udført sine Kapitaler, eksporteret dem i Hundredmillionsvis eller i Milliardvis til fremmede Lande, især til Rusland, og har derved fremmet sine Konkurrenters industrielle Virksomhed, medens Frankrigs egen Handel og egen Industri, som ikke kunde faa Kapital overladt paa langt Sigt, var dømt til Stagnation. I 1872 beløb Tysklands Handel sig til $7\frac{1}{2}$ Milliard, Frankrigs var da en Smule større, i 1907 beløb Tysklands Handel sig til 16 Milliarder, Frankrigs sig til $9\frac{1}{2}$ Milliard.

Frankrigs nationale Industri vegeerede, fordi Kapitalerne gik til Udlandet. Intet Forsøg skete paa at udnytte Kolonierne, f. Eks. de rige Miner i Tonkin eller Madagascar. Ingen vigtige offentlige Arbejder blev udførte i Frankrig, ingen fandt Støtte hos de franske Banker. Tre, fire Kreditselskaber har drænet de franske Sparepenge, ledet disse uhyre Summer til Udlandet og har skjult for Aktionærerne, hvor udsatte disse var for aldrig at faa Renter af deres Papiere. Bankerne har kunnet gøre dette, uden at Finansministrene har forsvaret Sparernes Interesser, fordi det finansielle Faamandsvælde beherskede Regeringen, gjorde Finansministrene

deres Imødekommen indbringende og en Gang for alle havde sikret sig Understøttelse af Pressen.

Artiklerne blev i sin Tid bragte af *La Revue* paa særligt hædrende Maade, altid paa første Plads, i Spidsen for Revuen, den femte Artikel saa godt som den første.

I disse Dage er det pludselig faldet mig ind, hvem efter al Sandsynlighed den saa godt skjulte Forfatter *Lysis* maa være. Jeg troer, det er *Francis Delaissi*. Jeg er kommen derpaa ved at læse hans lille Bog *La guerre qui vient* fra Maj 1911, nu genoptrykt. Der er heri samme Skarpsyn som i hine Artikler og samme Evne til at forudse, hvad der vil ske.

Da hans Opfattelse paa adskillige Punkter stemmer med min, vil jeg overfor de afvigende Synsmaader, med Hensyn til Verdenskrigens Oprindelse og dens Formaal, man har gjort gældende imod mig, fremhæve visse Hovedpunkter, angaaende hvilke jeg for min Del ser paa Forholdene som *Delaissi*.

II.

Alle Folkeslag er inderst inde for Fred. Den store Befolkning i Landene ønsker uforstyrret at kunne passe sin Gerning og nyde sit Livs sparsomme Glæder.

Naar Folkeslagene ikke desmindre saa jævn-

ligt er i Krig, beror det paa, at de ikke har ringeste Lod eller Del i Afgørelsen af Krigsspørgsmaalet, ikke i ringeste Maade faar Lov at raade over deres Skæbne, og det lige saa lidt i demokratiske Lande som Frankrig eller parlamentariske Lande som England, som de evner det i Rusland eller Tyrkiet.

Spørgsmaalet afgøres af nogle Diplomater og Ministre, der i Virkeligheden gaar Bankernes og de store Industridrivendes Ærind. Bliver Udenrigsministeren i Landets Rigsdag spurgt, om der er Fare for Krig eller Udsigt til Krig, saa svarer han, at Regeringen af yderste Evne bestræber sig for at bevare Freden, og gaar man ham stærkere paa Klingen, lyder Svaret, at Landets Interesse forbyder at røbe, hvad der maa betragtes som diplomatisk Hemmelighed.

I Aaret 1902 forsøgte den tyske Regering at indlede et Finansforbund med de franske Banker. Wilhelm II havde netop af Sultanen opnaaet Concession paa Bagdadbanen.

Bagdadbanen vilde sige 2800 Kilometer Jernbane, en Emission af for 500 Millioner Aktier, der svarede til samme Sum i Skinner, Lokomotiver, Broer, Tunneller og Arbejde af forskellig Art; Bagdad fem Timer fra Konstantinopel i Stedet for 55 Dage; de tyrkiske Tropper i Stand til hurtigt at overføres til Rigets fjerneste Grænser; Korn og Bomuld at høste i rigelig Mængde

langs Tigris's og Eufrats Bredder; en ny Vej til Indien; Suezkanalens Vigtighed højligt forringet. Dette var med faa Ord den tyske Plan.

Da Tyskland ikke havde tilstrækkelig Kapitalbrugsrede, henvendte man sig til Frankrig, og der grundedes et tysk-fransk Selskab, hvis Formand var Arthur von Gwinner, Præsident for *Deutsche Bank*, og hvis Viceformand var en Hr. Vernes, Associé af Rothschilderne i *Compagnie du Nord* og *Compagnie du Midi*, desuden siddende i Opsynsraadet for Bankerne *Union Parisienne*, for *Banque Ottomane*, for Jernbanen *Saloniki—Konstantinopel* osv. Bag ham stod Finansavtoriteter som Rouvier.

Da denne Finansforstaaelse var tilvejebragt, var en diplomatisk Tilnærmelse uundgaaelig, og den blev indledet. Jules Lemaitre, som den Gang endnu ikke var blevet Nationalist, prækedede Glemsel af det Forbigangne og Venskab med Tyskland.

Paa dette Tidspunkt blev England uroligt. Det havde allerede længe befundet sig i økonomisk Kappelstrid med Tyskland; det havde ikke staaet sig helt godt i denne Kappelstrid; dets sikreste Overlegenhed beroede paa dets Kapitalrigdom. Fik Tyskland nu fransk Kapital at arbejde med, blev det dobbelt farligt som Concurrent.

Følgelig kom Edward den Syvende i 1903 til Paris paa en Maade, saa man kan sige, han

holdt sit Indtog i Byen. Som ringe Tilskuer i Hoben var jeg selv Vidne til dette Indtog og iagttog Befolkningens usikre Holdning. Spændingen fra Fashoda-Tiden var endnu stærk mellem Frankrig og England. Under Boerkrigen, der lige var sluttet, havde i Paris Stemningen været stormende for Krüger.

Nu kom Kong Edward, Frankrigs gamle Ven og Beundrer, en Mand, der havde Prinsen af Wales's Udskejelser bag sig, en Diplomat, der vidste, hvad han vilde, ikke agtede at forsømme noget Middel til at afværge et Nederlag for England i Kappelstriden med Tyskland. Han følte, det ikke vilde være altfor vanskeligt at faa Frankrigs gamle, dybe Uvilje, Hadet fra Aarene 70—71, til paa ny at flamme op. Han brugte energisk sit Ophold i Paris, og Dagen efter hans Afrejse fra Byen til London meddeltes det, at Hr. Vernes og hans Fæller trak sig tilbage fra Bagdad-Selskabet, og at det tysk-franske Samlag havde opløst sig.

III.

I ældre Tid, da Staterne mest levede af Landbrug, krigede de for at vinde Land, for at berøve Naboen hans Jord. Nu, da Staterne er blevne Industristater, og kun af Navn beherskes af Kejsere, Konger og Præsidenter, i Virkeligheden af det finansielle Faamandsvælde, er det,

hvorfor de fører Krig, ikke for at faa Under-saatter, men for at faa Kunder. De vil have Afsætning for deres Varer, Anvendelse for deres Kapitaler. *Krigens egentlige Væsen er ikke Kampen for Idealer, men Kampen for Conces-sioner.*

Delaissi har rigtigt mindet om, at naar Japan paaførte Kina Krig i 1895, saa var det for at opnaa Udnyttelsen af Korea; naar de amerikanske Fristater paaførte Spanien Krig i 1898, var det for at udnytte det rige Kuba; da Englænderne angreb Boerne i 1899, var det for at bemægtige sig Minerne i Transvaal; da Stormagterne faldt over Kina Aar 1900, var det for at paatvinge Kineserne Jernbaner; da Japan erklærede Rus-land Krig 1904, var det for at udnytte Mandshu-riet. Egentlig Tilvækst i Landomraade attraaede Sejrherren kun undtagelsesvis; hans Bytte var Jernbaner, Laan, Toldtariffer.

I hele det 19. Aarhundrede havde England behersket Europas Industri i Kraft af sit Kul, sit Jern, sin Foretagelsesaand og sin enestaa-ende Sømagt. Kun Frankrig gjorde det en svag Concurrence; efter Fashoda opgav dog det finan-sielle Faamandsvælde Kappestriden. Men saa opstod den ny Concurrent. Tyskland, der ind-til 1870 havde været et Korn- og Kartoffelland, forvandlede sig til en stor Industristat med Støbe-rier, Væverier, kemiske Fabriker og Skibsværfter,

med nye Jernbaner og nye Kanaler, med en stedse større Handelsflaade og en begyndende Krigsflaade.

Som jeg ovenfor (S. 61) har mindet om, voldte de tyske Industrifrembringelser fra først ingen Uro i England. En tysk Tekniker, Franz Reulaux, havde selv (i Aaret 1877) stemplet dem med den haanlige Betegnelse *billig und schlecht*. Fra den Tid skrev sig derfor den Bestemmelse, de engelske Industrielle fik sat igennem, at enhver i Tyskland fabrikeret Vare skulde være stemplet *Made in Germany*.

Men Tyskerne tog sig sammen og slog sig op. Deres Varer blev stedse bedre, og den Dag kom, da Stemplet *Made in Germany* ikke mere betydede en Advarsel, snarere en Anbefaling, og da man i England opdagede, at mangt et Produkt, man havde anvendt i den Tro, at det var hjemligt Fabrikat, i Virkeligheden stammede fra Concurrenten. Dertil kom, at tyske Konsuler som tyske Handelsrejsende var virksomme over hele Kloden, saa Tyskere og Engländerne snart befandt sig i Kappelstrid allevegne, i Brasilien som i det asiatiske Tyrki.

Det første Skaktræk, som blev planlagt fra engelsk Side, var Joseph Chamberlains Idé at binde Kolonierne fastere til Moderlandet ved at afskaffe Frihandelsprincippet og indføre en Værnetold for England og dets Kolonier i Forening.

Planen strandede paa de engelske Arbejderes Modstand.

Saa var det, at Edward den Syvende greb ind og besluttede at omringe Tyskland med et Net af allierede Magter.

Han kom som sagt til Frankrig i det andet Aar efter sin Tronbestigelse, da han havde faaet Boerkrigen fra Haanden.

I Frankrig traf han Delcassé, der allerede i otte Aar havde ledet sit Fædrelands Udenrigspolitik, og som med Glæde gik ind paa Planen om en diplomatisk Aktion rettet mod Tyskland. Delcassé's overordentlige (og lidet berettigede) Selvfølelse gjorde, at han helst handlede paa egen Haand, ikke blot uafhængigt af Kammeret og Senatet, men uden at raadføre sig med de andre Ministre. Han var allerede 1901 rejst til Rusland for at styrke Alliancen og var *persona grata* i Petersburg; han søgte at faa Italiens Forbund med Centralmagterne løst, og han var virksom i Konstantinopel; han var paa Færde overalt, hvor han mente at kunne fremme Frankrigs Interesser paa et isoleret Tysklands Bekostning.

Det var hans rastløse Iver, som fremkaldte Kejser Wilhelms teatralske, fra først af uforstaaede, Optræden i Tanger, dernæst et utvetydigt Ultimatum fra den tyske Regerings Side. Med Overraskelse erfor Frankrig, ja selve den

franske Regering, at man var lige paa Nippet til at modtage en Krigserklæring. Medlemmerne af Frankrigs lovgivende Forsamlinger begreb, at der stak noget under, som var dem ubekendt; de havde altid betragtet det hele Marokko-spørgsmaal som altfor underordnet til at kunne styrte Frankrig i Krig. Mest forbavset af alle var dog selve Ministerpræsidenten Rouvier; han sammenkaldte et Statsraadsmøde og forlangte Oplysninger af Delcassé. Den lille Gnom meddelte da sine uindviede Kolleger i Ministeriet, hvad han havde havt for, meddelte, at der var sluttet en hemmelig Militær-Overenskomst med England, at det gjaldt om Indkredsning af Tyskland og derpaa følgende Krig. Militær-Overenskomsten blev (som jeg skrev allerede i 1905) meddelt i nøjagtigt samme Ordlyd, som Sir Edward Grey brugte 22. November 1912 og anførte 3. Avgust 1914, at „dersom det ven-skabeligt sindede Naboland skulde blive Genstand for et uberettiget og uventet Angreb uden foregaaende Udæskning“ osv.

Mødet varede i to Timer. Da de var omme, var Delcassé ikke mere Minister. Enstemmigt havde hans Kolleger fjernet ham, som man forsigtigt fjerner en Bombe, før den springer.

Men Aarene gik, og den krigerske Stemning voksede i Evropa, Spændingen mellem Østerrig og Rusland steg, ligesom Kappelstriden mellem

England og Tyskland blev stadigt mere intensiv og bredte sig over stadigt flere af Jordens Lande; endelig sørgede det tyske Militærs ulidelige Optræden i Elsass for ikke at lade Fransk-mændenes Blod gaa af Kog.

Og saaledes har vi da nu Forretningskrigen, Handelskrigen til Bedste for Landenes Bankdirektører og Storindustrielle.

Den udfægtes, medens Evropas ulykkelige fredelskende Folk, kunstigt ophidsede til nationalistisk Raseri, tror at kæmpe for Idealer som Frihed og Ret.

Og Handelskrigen er kostymeret som Kamp for Fædrelandet, dette Fædreland, som Statsmænd i hvert eneste Tilfælde havde kunnet bevare, styrke, berige og udvikle til høj Civilisation, uden nogen som helst Anvendelse af Torpedoer, Miner eller Granater.

AFSLUTNING

(Juli 1916)

DET Behagelige ved at møde en Modstander som Mr. William Archer beror paa det Saglige i hans Polemik. Udenfor England er den polemiske Tones Pøbelagtighed en Regel. Mr. Archers Angreb bunder i en stærk Overbevisning, men fornægter ingeniunde Angriberens gode Opdragelse og fornemme Tænkemaade.

Da jeg imidlertid dels i fremmede og danske Aviser, dels i disse anonyme Breve, fra hvilke Blomsten af dansk Krapyl opsender sin Duft, ogsaa møder personlige Insinuationer, saa blot én Gang for alle dette:

Jeg har den Glæde at være Medlem af tre ansete Klubber i London, at have været Præsident for den ene, at være Æresmedlem af tre videnskabelige engelske Selskaber, at være Ærespræsident for det ene, og at være Æresdoktor af et skotsk Universitet. Jeg er da knyttet til Storbritannien ved stærke Baand, jeg er Englands literære og kunstneriske Verden dybt tak-

nemmelig, og jeg har altid følt mig stærkt tiltrukket af britisk Liv og Aand.

Jeg har aldrig modtaget den ringeste Æresbevisning af nogensomhelst Art fra det tyske Rige eller fra Østerrig-Ungarn, ikke saa meget som en rød Pipfugl af fjerde Klasse; jeg har aldrig været Medlem af nogen tysk Forening, noget tysk videnskabeligt Selskab, har aldrig faaet nogensomhelst Udmærkelse fra et tysk Universitet. Jeg har paa Grund af mine Udtalelser om det danske Sønderjylland i henvendte Aar været kraftigt udskældt i den tyske Presse.

Egentlig underkøbt til at tale Tysklands Sag kan jeg da neppe kaldes. Naar jeg upartisk har sagt, hvad jeg ansaa for Sandhed, saa turde dette bero paa andre Egenskaber hos mig end den, at jeg — som Hr. Clemenceau sindssvagt insinuerer — skulde skele efter Kejsergunst.

Mr. Archers Grundtanke er den, at Centralmagterne alene (visse af deres Mænd alene) er Skyld i Krigen og har forberedt den. Hans Grundtanke er den, som jævnlig møder En hos de Allierede: Den ufuldkomne Forberedelse til Krig beviser, at den daarligt forberedte Part var Lammet, den anden Ulven.

Efter min Opfattelse beviser en Fastlandsmagts Uforberedthed til Krig i Sommeren 1914 i sig selv ikke andet end en vis Sorgløshed, Skødesløshed, Uorden, Mangel paa Omtanke hos dem,

der havde Ansvaret. Derfor kan Nationen meget godt have haabet paa, ved Krig at komme i Besiddelse af voldeligt frarevne Provinser. Det lader sig endog tænke, at en saadan Krig af den offentlige Mening længe var bleven betegnet som den helligste Pligt, og at man dog havde været forsømmelig nok til ikke at have sit Militærvæsen i Orden.

Og hvad der her gælder om en Landmagt, er ikke mindre sandt om en Sømagt.

I.

Den 27. November 1911 spurgtes der i det engelske Parlament, om Overenskomsten mellem England og Frankrig angaaende Marokko fra April 1904 enten af den franske eller af den engelske Regering fortolkedes som indbefattende militær Understøttelse til Lands eller til Vands under nogen Omstændighed og eventuelt under hvilken? Det Svar, der blev givet, gik ud paa, at diplomatisk Understøttelse ikke medførte militær eller maritim. Samme Dag sagde Sir Edward Grey: Lad os forsøge at faa Ende paa al den Mistanke angaaende hemmelige Aftaler. Vi har for Underhuset fremlagt alle de ikke offentliggjorte Artikler af Overenskomsten med Frankrig i 1904. Der er ingen andre Forpligtelser. Vi selv har ikke indgaaet

en eneste hemmelig Aftale af nogen Art, siden vi tiltraadte Regeringen.

3. August 1914 oplæste Sir Edward Grey i Parlamentet bl. a. følgende Passus af et Dokument, han 22. November 1912 havde sendt den franske Ambassadør i London:

„De har fremhævet, at dersom nogen af Regeringerne havde alvorlig Grund til at vente et ikke udæsket Angreb af en tredje Magt, kunde der ligge Vægt paa at vide, om den paagældende Regering i saa Tilfælde kunde regne paa den andens væbnede Bistand. Jeg er enig med Dem om, at dersom nogen af Regeringerne havde alvorlig Grund til at vente et ikke udæsket Angreb af en tredje Magt eller *noget (something), der truede den almindelige Fred* [en yderst rummelig Bestemmelse], skulde den øjeblikkelig drøfte med den anden, om begge Regeringer skulde handle i Forening for at forebygge Angreb og bevare Fred, og om hvilke Forholdsregler de i saa Fald skulde træffe i Fællesskab.“ I samme Tale hedder det: „Vi er ikke Delta-gere i den fransk-russiske Alliance. Vi kender end ikke Udtrykkene for denne Alliance.“ [Et højst mærkeligt Udsagn].

I Februar 1913 sagde Lord Hugh Cecil under Adresse-Debatten: Det er en meget almindelig Tro, at dette Land har indgaaet en Forpligtelse, ikke just en Traktat, men en Forpligtelse, der

stammer fra en af Ministeriet givet Forsikring, til at sende en betydelig væbnet Styrke til at operere i Evropa. Mr. Asquith afbrød her Taleren med de Ord: „Jeg føler mig tvungen til at sige, dette ikke er sandt “

24. Marts 1913 blev Førsteministeren atter spurgt, om britisk Militær under visse Omstændigheder kunde blive indkaldt til at lande paa Continentet. Han svarte: „Som det gentagne Gange er blevet hævdet, staar dette Land ikke i nogen Forpligtelse, der ikke skulde være of-fentlig og kendt af Parlamentet, som kunde drive det til at tage Del i nogen Krig.“

Stemmede dette Svar overens med Sandheden??

Da Aaret efter nye Rygter var opstaaede, svarte Sir Edward Grey 28. April 1914: „Stillingen er den samme nu som fastslaaet af Førsteministe-ren i hans Svar 24. Marts 1913.“

Paa ny Forespørgsel 11. Juni 1914 svarte Sir Edward Grey: „Der gives ingen uoffentliggjorte Aftaler, der hindrer eller indskrænker Regerin-gens eller Parlamentets Frihed til at afgøre, om Storbritannien skal deltage i en Krig.“

Dette kan vel uden Overdrivelse kaldes So-fisteri.

Der gaves jo Brevet til M. Cambon fra 22. November 1912, der i det diplomatiske Sprogs skrækelige Cancellistil, men utvetydigt, bandt

England til Deltagelse i ethvert militært Vove-stykke, hvortil Rusland kunde faa Frankrig med.

Og Slutningen af Udenrigsministerens Tale var endnu mærkeligere: Den lød: „Men dersom nogen Aftale maatte træffes, der gjorde det nødvendigt at tilbagekalde eller ændre Førstemini-sterens Erklæring fra i Fjor, saa maatte den efter min Mening forelægges Parlamentet, og jeg gaar ud fra, at dette vilde ske.“

Hele Jorden véd, at dette ikke skete.

II.

De anførte Brudstykker af Parlamentstaler viser, at Storbritannien ikke var uforberedt paa en Krig mod Tyskland.

Mr. Archer betragter det som givet, at Tyskland paa dets Side lidenskabeligt attraaede en Krig med Storbritannien.

Militærpartiet gjorde det uden Tvivl; men det er som bekendt bevist, at Storbritanniens Krigs-erklæring var saa lidet forudset af den tyske Regering, at den vakte Bestyrtelse. Man kan kalde den tyske Regering saare naiv i dette Punkt, men at den blev pinligt overrasket, er utvivl-sonst. Kejser Wilhelm havde, som C. H. Norman slaaende har vist, nogen Grund til Haab om Englands Nevtralitet. Han havde i 1900—1901 forebygget en evropæisk Koalition imod England, der vilde tvinge det til at give de

sydafrikanske Republikker Fred paa gunstige Vilkaar. Han havde bevist England sit Venskab ved ikke at ville modtage Boerfolkets Deputerede i Berlin, mens de fejredes rundt om i Europa; han havde, som han udtrykkelig offentliggjorde i det bekendte Interview i *The Daily Telegraph* 1908, givet Afslag paa Ruslands og Frankrigs Opfordring til at forene sig med dem i en Henvendelse til Storbritannien om at gøre Ende paa Boerkrigen.

Hverken Frankrig eller Rusland har nogen sinde vovet at modsige dette.

Særdeles ivrig efter Krig med England har Kejseren da ikke den Gang været. Og at han seks Aar efter hint Interviews Offentliggørelse skulde være bleven ivrig efter paa én Gang at komme i Krig med hele Jordkloden, vil det ikke blive let at overbevise noget tænkende Menneske om. Hans Regering regnede galt, gjorde falsk Bestik, det er klart. Men den vilde ikke i 1914 Krig med England, og det ubeherskede Folkehad mod Englænderne, der paa saa frastødende Maade kom til Udbrud i Tyskland, opstod netop paa Grund af Overraskelsen over i Storbritannien at møde en uventet Fjende, en umaadelig stærk.

Det tyske Diplomati gjorde, hvad det evnede for i sidste Øjeblik at opnaa Englands Nevtralitet. Det forsøgte sig frem. Den tyske Kansler

tilbød Sir Edward Goschen at indestaa for det franske Land-Omraades ukrænkede Opretholdelse, dersom Tyskland havde Held til at overvinde Frankrig og Rusland. Sir Edward Grey afslog, da Tyskland ikke vilde tilsikre Frankrig ogsaa Bevarelsen af dets Kolonier.

Saa spurgte Fyrst Lichnowsky, tysk Gesandt i London, om England vilde love at forblive neutralt, i Fald Tyskerne ikke krænkede Belgiens Neutralitet. Dette Løfte vilde Sir Edward Grey ikke give; han vilde have sine Hænder fri. (*I did not think, we could give a promise of neutrality on that condition alone*). Om han da vilde give Løftet, i Fald Tyskland lovede baade Frankrigs og dets Koloniers Integritet? Nej, han vilde ikke binde sig. *Om han da selv vilde angive de Betingelser, hvorunder han vilde afgive Løfte om Neutralitet? — Heller ikke.*

(The ambassador pressed me as to whether I could formulate conditions on which we would remain neutral. He even suggested that the integrity of France and her Colonies might be guaranteed. I said that I felt obliged to refuse definitely any promise to remain neutral on similar terms, and I could only say that we must keep our hands free).

Siden har Sir Edward Grey paastaet, at Fyrst Lichnowsky vistnok overskred sin Fuldmagt ved

disse Tilbud, men dette blot fordi den britiske Udenrigsminister er og bliver overbevist om Tysklands daværende ubetvingelige Lyst til paa én Gang at slaas med Rusland, Frankrig, England og Belgien.

Som jeg før har sagt og som det er indlysende for sund Menneskeforstand, var Tyskland fattet paa en tysk-russisk Krig, i Fald en saadan opstod af Østerrigs Indfald i Serbien. Det vilde lade Frankrig (og altsaa Belgien) i Ro, i Fald Frankrig i en saadan Krig vilde love Nevtralitet. Men Frankrig var, som bekendt, fast bestemt paa at hjælpe Rusland, en Politik, som var bleven forberedt i en Menneskealder, men om hvis Visdom Fremtiden maa dømme, mens den foreløbig har ført til, at en halv Snes Millioner Mennesker tilbringer Ugens syv Dage med jammerligt at myrde hverandre.

Det engelske Udenrigsministerium havde hemmeligt — uden Parlamentets Vidende — forpligtet Storbritannien til at komme Frankrig til Hjælp i Tilfælde af evropæisk Krig. Englands offentlige Mening vilde maaske i Kraft af den ny, men stærke Sympati for Frankrig have billiget denne Forpligtelse, om den havde kendt den; men den vilde sikkert ikke have billiget den Tvang, hvori England var bragt, i Fald den havde vidst, at denne Tvang indtraadte i Kraft af Frankrigs Forhold til Rusland, den eneste Magt, som ikke havde noget at tabe ved en

Krig. Ruslands Menneskemateriale var saa stort, at Mandefald i Krig betragtedes som underordnet, og en konservativ Regering vilde kun yderligere befæstes, i Fald Krigen vakte de nationale Lidenskaber og tilmed førte til Sejr.

Den offentlige Mening i Storbritannien vilde, om den havde vidst Besked med den politiske Stilling, som den var, have begrebet, at Stridens Udgang ikke lovede noget Godt for Menneskehedens Frihed eller for Menneskelykke. I Tilfælde af de Allieredes Sejr, indvarslede den blot en umaadelig Forøgelse af Ruslands Magt, Sejr for et Regeringssystem, der var Storbritanniens modsat. For det russiske Folk, der som Folk har vundet Evropas Hjerte, varslede denne Sejr intet Fremskridt.

III

Jeg tror ikke, at min udmærkede Modstander, Mr. Archer, kan afsky *prøjsisk* Militarisme mere end jeg. Den er betinget ved de to lange og udsatte Grænselinjer mellem Tyskland og Rusland paa den ene Side, Tyskland og Frankrig paa den anden. Dens Undskyldning overfor Frankrig er, at Franskmændene har holdt Berlin besat en Snes Gange, medens Tyskerne kun to, tre Gange har været i Paris. Den er afskrækkende ved sit Kastevæsen og sit Hovmod. Dog stort værre end andre Landes Militarisme er den

vel neppe. Evropa, ogsaa England, iagttog i sin Tid med Uro under Dreyfussagen, hvilke Former *fransk* Militarisme kunde antage. Hvad *russisk* Militarisme angaar, saa slagtede de idylliske og elskværdige Russere, som har fortryllet min ærede Ven, Mr. Wells, som de har vundet alle os andre, i 1900 koldblodigt hele den kinesiske Befolkning i Blagovestchenk og Omegn. Kosakkerne bandt Kineserne sammen ved deres Haarpiske og smed dem ud i Strømmen eller tvang dem ud paa Baade, der ikke kunde bære dem. Naar Kvinderne kastede deres Børn paa Stranden og bønfaldt, om ikke i det mindste de kunde blive frelste, spiddedes de Smaa paa Bajonetterne.

„Intet værre end dette Massebord i Blagovestchenk er nogen Sinde blevet begaaet af Tyrkerne“, skrev Mr. F. E. Smith, den tidligere engelske Pressecensor, i 1907, netop det Aar, da England og Rusland enedes om den Traktat, der sikrede og undergravede Persiens Uafhængighed.

Den samme engelske Skribent har stadfæstet den Skildring, *Times's* Korrespondent i sin Tid gav af *japansk* Militarisme. Den 21. November 1894 stormede den japanske Hær Port Arthur, og fire Dage i Træk slagtede Soldaterne de Civile, Mænd, Kvinder, Børn med det yderste Barbari: „Dagen tilbragtes med Mord og Plyndring fra Gry til Nat, med Lemlæstelser, med

enhver optænkelig Art af navnløs Grusomhed, indtil Byen blev en Rædsel, som vil mindes med Gysen af enhver Overlevende til hans Dødsdag.“

Det kommer da ikke saa nøje an paa af hvad Nationalitet Militarismen er farvet. Den er sig alle Vegne temmelig lig. Jeg vilde ønske, Mr. Archer vilde læse et Foredrag holdt i Hamborg den 30. Januar 1915 af Dr. G. Vöhringer fra tysk Afrika. Han vilde deraf lære, hvad de tyske Beboere af Kamerun, en halvandet Hundrede Damer og Herrer, der overraskedes af Krigserklæringen, har havt at lide, da engelske Officerer lod dem indespærre under Kommando af de Sorte, som mishandlede dem. De var sammentrængte paa et snevert Rum uden Retirade. De plagedes af Sult og Tørst. Fangerne i Duala indespærredes i et Skibsrums, der var saa snevert, at de alle maatte staa op. Paa en Transportbaad til Lagos pintes Fangerne af Tørst. Bad de om Vand, rakes det dem i Nødtørftsspandene, og en britisk Officer sagde: „Det er lige meget, om de tyske Svin faar Vand eller ikke“. Vaskevand fik de ikke paa den lange Rejse fra Lagos til England.

Saadan ser *engelsk* Militarisme ud. Er den stort bedre end prøjsisk, naar Nationalfølelsen hos Englænderne som hos Jordens øvrige Folkefærd er bleven hidset indtil Vanvid?

IV.

Gid nu Mr. Archer og andre fremragende Mænd i og udenfor Storbritannien en Gang vilde slippe den evindelige Undersøgelse, hvori han har tvunget ogsaa mig ind, af hvem der bærer Skylden for Krigen, og hvem der bør straffes ved dens Udfald, og vende sig til det eneste vigtige og afgørende Spørgsmaal, nemlig, hvor *Udvejen* er af dette Helvede, om hvilket med Sandhed kan siges som det hedder i *Macbeth*:

O horror, horror, horror! Tongue nor heart
Cannot conceive nor name thee.

De Krigsførende er umættelige. Nylig besluttedes det jo i Paris, at Handelskrigen skal fortsættes til det Yderste, endog naar Vaabenkrigen er endt. — Galskaben skal da aldrig helme.

Krigen maa jo i ethvert Tilfælde ende med en Overenskomst, og da Krigen har været af økonomisk Natur, maa Overenskomsten være økonomisk. England har som Frihandels-Magt vist hele Jorden Vejen. En Overenskomst med Hensyn til Tolden vil være uundgaelig, og man maa nødvendigvis gøre gensidige Indrømmelser, maa tilstræbe større Frihed for Handelen, for tilsidst at naa til *Verdens-Frihandel*.

En Mand fra det Land, der fra først af led hardest under Krigen, en belgisk Fabrikant fra

Charleroi, *M. Henri Lambert*, har udtalt det forløsende Ord, som baner Vej for Freden, nemlig, at den eneste kloge og forudseende Politik, altsaa i dette Tilfælde Toldpolitik, er den at være *retfærdig*, at unde ogsaa Modparten Livet. Han har hævdet, at ingen varig Forbedring af de evropæiske Tilstande lader sig opnaa uden ved at tvinge den, som søger Fred, til at afskaffe eller dog betydeligt nedsætte Tolden, hvorved der burde indrømmes fuld, retfærdig Gensidighed. Afskaffelsen af Told er ogsaa det eneste fornuftige og virksomme Middel til at udelukke det i den økonomiske Kappelstrid bekendte Kampmiddel, der kaldes *dumping*, som Englænderne saa lidenskabeligt bebrejder Tyskerne.

En Overenskomst med Hensyn til Tolden vil være uundgaaelig ogsaa i det usandsynlige Tilfælde, at Krigen bliver fortsat til den ender med en knusende Sejr, for hvilken der da maa ofres endnu nogle Snese Millioner Mennesker paa Valpladserne og i Hjemmene ved Saar, Sygdom og Savn.

Sæt Sejrherreren (som den økonomiske Conference i Paris har attraaet det) besluttede at paalægge den Overvundne en Ulighed i Told, hvorved denne blev trykket ned paa et lavere Trin, saa Menneskeheden vendte tilbage til Folkeslaveri-Systemet!

Saa vilde selvfølgelig den Undertrykte af al

Magt stræbe efter Oprejsning, udnytte enhver Tvist mellem Sejrherrerne, og inden halvhundrede Aar have frigjort sig. Alliancer holder jo ikke halve Aarhundreder.

Evropas fredelige Fremtid beror da paa *Frihandelen*. Frihandelen er, som Cobden har sagt, den bedste Fredsstifter. Den synes mere, den eneste mulige Fredsstifter.

Paa gamle Heste, man lod dreje en Kværn, stak man i tidligere Tider Øjnene ud. Saaledes blindede for Virkeligheden omkring dem drejer Evropas ulykkelige Folkeslag nu nødtvungent og frivilligt Krigskværnen.

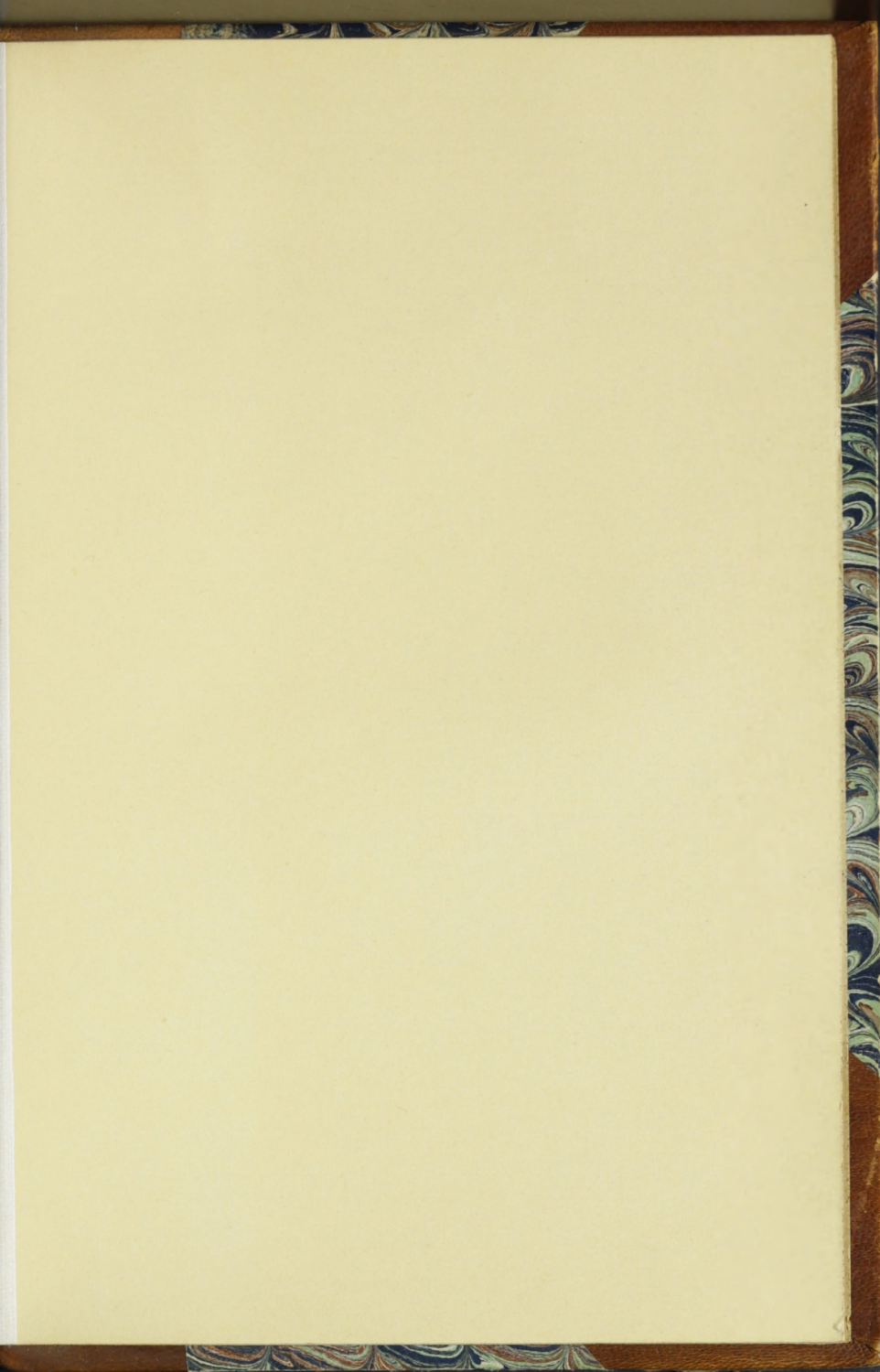

GEORG BRANDES

- Dualismen i vor nyeste Philosophie. 60 Øre.
Æsthetiske Studier. 2den ændrede Udgave. 4 Kr.
Kritiker og Portræter. 2den ændrede Udgave. 5 Kr.
Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Litteratur. Forelæsninger holdte ved Kjøbenhavns Universitet.
- I. *Emigranllitteraturen*. 3die gennemsete Udgave. 4 Kr. 50 Øre.
 - II. *Den romantiske Skole i Tyskland*. 2den omarbejdede Udgave. 6 Kr.
 - III. *Reaktionen i Frankrig*. 2den omarbejdede Udgave. 5 Kr. 50 Øre.
 - IV. *Naturalismen i England. Byron og hans Gruppe*. 2den gennemsete Udgave. 7 Kr.
 - V. *Den romantiske Skole i Frankrig*. 2den gennemsete Udgave. 7 Kr. 50 Øre.
 - VI. *Det unge Tyskland*. 2den gennemsete Udgave. 7 Kr. 50 Øre.
- Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Litteratur. Samlet Folkeudgave i tre Bind. 15 Kr.
Forklaring og Forsvar. En Antikritik. 1 Kr.
Søren Kierkegaard. En kritisk Fremstilling i Grundrids. 3 Kr. 50 Øre.
Danske Digtere. Charakterbilleder. 2den Udgave. 4 Kr. 50 Øre.
Esaias Tegnér. En litteratur-psychologisk Studie. Med Tegnér's Portrait. 3 Kr.
Benjamin Disraeli, Jarl af Beaconsfield. En litterær Charakteristik. 4 Kr.
Ferdinand Lassalle. En kritisk Fremstilling. 4 Kr. 50 Øre.
Mennesker og Værker i nyere europæisk Litteratur. 7 Kr.
Det moderne Gennembruds Mænd. 2den gennemsete Udgave. 5 Kr.
Ludvig Holberg. Et Festskrift. Med 12 Vignetter af Hans Nic. Hansen. Indb. 7 Kr. 50 Øre.

- Indtryk fra Polen. 4 Kr. 75 Øre.
Indtryk fra Rusland. 6 Kr.
Essays. Danske Personligheder. 4 Kr.
Essays. Fremmede Personligheder. 4 Kr. 75 Øre.
Udenlandske Egne og Personligheder. 5 Kr. 50 Øre.
William Shakespeare. Kulturhistorisk illustreret.
I—III. 10 Kr.; indb. i Franskbd. 19 Kr.; indb.
i Shirting (ét Bd.) 13 Kr.
Heinrich Heine. 2det Oplag. 2 Kr. 50 Øre.
Henrik Ibsen. Anden, illustrerede, Udgave. 4 Kr.
indb. 5 Kr. 75 Øre.
Ungdomsvers. 2 Kr.
Levned. I—III à 6 Kr. 50 Øre.
Om Læsning. 75 Øre.
Før og nu. To tragiske Skæbner. 1 Kr. 50 Øre.
Armand Carrel. 2 Kr. 75 Øre.
Fugleperspektiv. 7 Kr. 50 Øre.
Wolfgang Goethe. I—II. 2det Oplag. 11 Kr. 60 Øre;
indb. i Franskbd. 18 Kr.
-

- Samlede Skrifter. I—XVIII. 91 Kr. 25 Øre.
Enkeltvis faas:
— XIII. (1. Supplementbind). Biografier og Artikler.
Nedsat Pris: 2 Kr.
— XIV. (2. Suppl.-bd.). Berlin. — Julius Lange.
Nedsat Pris: 2 Kr.
— XV. (3. Suppl.-bd.). Skikkelser og Tanker.
7 Kr. 50 Øre.
— XVI. (4. Suppl.-bd.). Skikkelser og Tanker.
Ny Samling. 5 Kr. 75 Øre.
— XVII. (5. Suppl.-bd.). Skikkelser og Tanker.
Sidste Samling. 7 Kr.
— XVIII. (6. Suppl.-bd.). Fra mange Tider og Lande.
8 Kr. 50 Øre.
-
-

GYLDENDALSKE
BOGHANDEL

NORDISK FORLAG

